

2
114
P. RAMI, REGII
ELOQVENTIÆ ET

PHILOSOPHIÆ PRO-
fessoris, liber de moribus
veterum Gallorum,

A D

CAROLVM LOTHARINGVM
Cardinalem.

PARISIIS,

Apud Andream Wechelum, sub Pegaso, in
vico Belloûaco: Anno Salutis

1559.

Cum priuilegio Regis.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAutum est auctoritate regia, nequis alius præter Andream Wechelum, iuratum in alma Parisiensi Academia Librarium hunc P. Rami librum de moribus veterum Gallorum, ad Carolum Lotharingum Cardinalem, ante decennium ab æditione proximum, in hoc Francorum regno imprimat, nèue alibi impressum vèdat. Ac si Regij diplomatis sententia operis initio præfigatur, finitue postponatur, ut omnibus clarum, notum, indictum habeatur. Secus qui faxit, & libris ipsis, & mille librarum Paris. multa pœnas pendito. Datum Rhemis, Regio consensu subsignatum. Do. Villamoro supplicum libellorum magistro præsentate. 3. Id. Iun. 1557.

P. RAMI, REGII
ELOQVENTIÆ ET

PHILOSOPHIÆ PRO-
fessoris, liber de moribus
veterum Gallorum.

AD

Carolus Lotharingum Cardinalem.

IN T E R E A
(M E C O E N A S)
dum grauiſſimis
bellorú curis oc-
cupatus pro fra-
tris victorijs cōſilio & prudent-
iâ ij

EPISTOLA.

tia faustum & felix velut auspici-
 um facis, musæ quoque nostræ (quod fortasse risurus es) e-
 tiam in vmbra & otio, bellicum tamen nescio quod studium
 amauere. Prælegi professione publicâ e Cæsaris Com-
 mentarijs præcipuos, reliquos priuato studio perlegi, simili-
 umque generum locis comparandis, quædam mihi præter il-
 lum prælectionis quotidianum fructum, separatim decerpen-
 da proposui: Huius igitur vberioris proventus testes duos ad
 te mitto, alterum de moribus veterum Gallorum, alterum de
 militia Cæsaris: prior iste ma-
 ioribus

iorum patrúmque nostrorum
vitam, prælia, disciplinas, reli-
giones, iura Rerumpub. & le-
ges commemorabit, auorúm-
que illorum memoriam tibi
quidem non ignotam (qui fon-
tes vnde hausimus, per te ipse
nosti) sed tamen (vt spero) re-
cordatione ac renouatione co-
gnitionis & scientiæ non in-
iucundam studiosè & explica-
tè recensebit. Amo patriam,
sicuti debeo, eiusque præclaras
laudes illustrari celebrarique
maximè cupio; argumentum
eruditis ingenijs gratissimum
& imprimis propositum: sic à
Græcis Græciam, Italis Italiam

EPISTOLA.

cæterisque nationibus patriam
 laudibus ornatam, edita moni-
 menta declarāt. Equidem mo-
 ralem istam patriæ historiæ cō-
 mentationem ad extremæ se-
 nectutis solatium mihi refer-
 uaueram, sed interim quod vl-
 trò Cæsar obtulisset, despicien-
 dum non putavi: Itaque si va-
 cabit, Cæsarianum hunc non
 potius diligētia nostræ testem,
 quàm præconem de veterum
 Gallorum moribus prædican-
 tem audies. Vale, Lutetiæ è
 Prælleo nostro, quinto Idus
 Decembris. 1558.

P. RAMI, REGII
ELOQVENTIÆ ET

PHILOSOPHIÆ PROFES-

*oris, liber de moribus vete-
rum Gallorum,*

AD

Carolus Lotharingum Cardinalem.

GALLIA quondam
Rhenos, Alpibus, mari
Mediterraneo, Pyrenæis
montibus Oceanoque clau-
debatur: superatis enim
Alpibus, Gallia ad Rubi-
conem perpetuo Apenni-
ni iugo Superoque mari
postea facta est, sicut Asiatica Galatia superatis
Asiæ populis: Europæa itaque Gallia Alpibus
mediis in Ulteriorem & Citeriorem diuisa est:

A

Illa nobis Vltior, Togata, tanquam Romana à Romanis ipsis dicta est: Citerior ab iisdem partim Bracchata partim Comata. Bracchata Iulij Cæsaris tempore Alpibus, Rhodano & citra Rhodanum, Pyrenæum versus, Volcis, Aremoricis, Rhutenis, Heluiis comprehendebatur, vt è septimo Commentario percipi potest. Hæc Gallia, modò Prouincia, modò Narbonensis appellatur. Comatam incolût Aquitani, à Pyrenæis môtibus ad Garumnam, deinceps Celtæ ad Sequanam & Matronam, reliquos omnes ad Septentrionem fines Belgæ obtinent. Quibus verò moribus & institutis antiqua Gallia ad Iulium vsque Cæsarem: quibus deinceps noua ad nostram ætatem steterit, magna ac difficilis quæstio fuerit, si quis accuratam tēporum omnium historiam desideret: At si quis eâ diligentia contentus erit, quæ res idoneis authoribus & fide dignis testatas generatim demonstrat, non iniucunda fortasse legenti, nec illiberalis oblectatio fuerit. Hæc igitur conditione atque lege, Gallia mores è variis scriptoribus, sicuti rerum dispersarum memoria suppetet, recognoscere summatimque subducere statui: Et quidè primùm antiquæ Gallia, deinde (si modò prius illud assecuti simus) nouæ mores exquiremus. Veteris igitur Gallia speciem quandam ac formam Cæsar præcipuè sexto belli gallici Commentario comprehendit, sed & totis commen-

tariis alia quædã asperſit quæ ſparſim carpentẽ & vndique ex aliis quicquid ad eiufdem argumẽti vberiore & illuſtriorẽ noticiã faciãt, colligentem repleti propè iuſtã propoſitã quæſtionis explicatiõne & ſcientiã licebit: tamen ſi nõ ignoro Græcos Cæſarem ſecutos vel ignorantia linguæ Latinæ, vel neſcio quã aliã negligentia plerique locis oſtẽdiſſe quã parum percepta tenerent, quæ totis Cæſaris commentariis continerentur. Cæſarem itaque primũ tanquam ſummum ac propè ſingulãrem hiftoriæ Gallicæ authorem ac magiſtrum: tum reliquos, vt ab eo ferè aliquid ſumunt & explicant, hætenus ſequemur. At quoniam præcipua Britanniæ Germaniæque loca à Gallis occupata ſunt, vt ſuo loco percipietur, magnaque idẽ fuerit Britannorum & Germanorum cum Gallis ſimilitudo, vt è Cæſare demonſtrabitur, gentium illarum ſimiles mores comparare, inſtituto conſentaneum putauimus, præſertim cum Cæſar mores Galliæ Germaniæque ſibi comparandos eſſe duxerit, & ſic Strabo (vt ipſe ait libro quarto & ſeptimo) cum Germanos à Romanis propter iſtam morum ſimilitudinem videret appellatos tanquam veros Gallorum fratres, Gallorum veterum mores à Germanis ferè repetiuerit: tamen ſi Tacitus proprio nationis & à ſeipſis inuẽto nomine Germanos appellatos eſſe exiſtmet,

Vndecūque verò nomen acceptum sit morum certè magna germanitas apparebit. Quare genera ipsa morum quò quidque referatur, initiò constituamus. Plato tres principes corporis humani partes esse ait, tres quoque in iis principes animæ facultates locatas esse, cupiditatē subter præcordia, iram in corde, rationem in capite tãquam in arce: Itaque tres virtutis etiam species his regendis præesse, temperantiam hepatis cupiditati, fortitudinem cordis iracundiæ, prudentiam rationis cogitationi atque iudicio, quarum virtutum communis consensus & sui cuiusque officij veluti soni cõcētus, iustitia dicatur. Quãobrem ista quoque gallicorum morum quadripartita distributio nobis erit. Sed à Cæsare Cæsarisq; velut interpretibus Diodoro, Liviò, Strabone atque aliis multa de Gallis commemorantur: quorum authorũ verba ipsa si continua proferrem, genera rerum frequenter iteranda aut miscenda essent: sententias igitur potiùs sequar, sicubi verba disiungere coãctus ero. Ergo nobis ad temperantiam abstinencia cibi, potus, veneris, modus orationis, vestitus habitationisq; frugalitas, lusus, oblectatio, communicatio rerum ac facultatum suarum separentur.

Quid igitur? quis veterum Gallorum in cibo & potionè victus? Magna pars (aiunt Diodorus & Strabo) in lacte & varia carne, præcipuè autem suilla recenti & salsa. Iuxta eos ignes fiunt, inque

inque iis ollę sunt & verüa plena carnibus: viros bonos melioribus honorant, quemadmodum poetä Aiaci scribit impensum ab optimatibus honorem, quando singulari Hectorem certamine vicit. Eundę victus honorem Cęsar attribuit Britannis & Germanis, Britanni interiores (ait quinto libro) plerique frumenta non serunt, sed lacte & carne viuunt: leporem tamen & gallinā & anserem gustare fas non putant: hæc tamen alunt animi voluptatısq; causā. De Germanis autę similiter Cęsar loquitur sexto libro, Agriculturę non student, maiorque pars victus corü in lacte, caseo, carne. Sed Germaniæ victum Tacitus multò plenius, Sua quęmque mater vberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur, dominum ac seruum nullis educationis deliciis dignoscas, inter eadę pecora nudi ac sordidi in eadem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat: Cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretü, sine apparatu, sine blandimentis expellüt famem. Ergo hic cibus fuit.

Quid potus? quę temperantia fuit? Potus Gallorü (ait Diodorus) ex ordeo, qui gallicä linguä zythü dicitur, & ex aqua, vnde fauü mellis lauerint. Germanorü etiam potus consimilis à Tacito describitur, Potui (ait) humor ex ordeo & frumento in quandā similitudinem vini corruptus: proximi ripę & vinum mercätur. Gallorum ve-

rō plerique (aiunt & Diodorus & Strabo) humi
 accumbunt, & cœnant affidentes in canum aut
 luporum pellibus: fœtalia habent in vſu denſa ac
 floribus diſtinſta: miniſtrant eis pueri iuniores
 ætate tenera. Similiter apud Tacitum, Germani
 ſtatim è ſomno (ait) quem plerūque in diem ex-
 trahūt, lauantur, ſæpius calidā, vt apud quos plu-
 riſimū hyems occupat. Lauti cibum capiūt, ſe-
 paratæ ſingulis ſedes, & ſua cuique menſa. Ha-
 ætenus igitur ſeuera antiquorum morum fruga-
 litas, vnde illi attus eaque corpora quæ Tacitus
 in Germanis admiratur: hinc etiam eadem pro-
 ceritas Gallorum, quibus ideò præ magnitudine
 corporum ſuorum breuitas Romanorum con-
 temptui erat, vt eſt ſecundo belli Gallici. Sede-
 nim potionis intemperantia atque ebrietas à Pla-
 tone Gallis obiicitur primo Legum, & Diodo-
 rus ſic loquitur, VINO ramen præter modū adeò
 delectantur, vt à mercatoribus importatum pu-
 rum bibāt, nimioque potu ebrij aut in ſomnum
 incidant aut in inſaniam. Quo fit vt mercato-
 res Italici plures quæſtu ducti vinum tum nau-
 uibus, tum per terram curribus deferentes, pin-
 cernam puerum mercentur pro vini amphora.
 Nec ebrietas tantum, ſed ebrietatis comes rixa
 & contentio ab eodem authore notatur, Con-
 ſueuerunt (ait) quoque ſumpto cibo ad verborū
 prout caſus intulit cōcertationem ſurgentes &
 prouocatione certare inuicem nullā habitā vitæ
 curā.

curâ. Sic igitur Galli veteres à Græcis illis reprehenduntur, atque in eiusdem culpæ societatem Germani, fratres à Tacito vocantur, parique & ebrietatis & contentionis nomine accusantur. Aduersus sitim (ait) nō eadem tēperantia. Diem noctēque continuare potando nulli probrū: Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum cōcupiscunt, haud minūsi faciliē vitiis quā armis vincuntur. Crebræ, vt inter vinolentos rixæ, rarō cōuitiis, sæpius cæde & vulneribus trāsiguntur. Hæc igitur primis hisce moribus nota fœditatis inuritur, quæq; etiam apud Germanos nulli probro fuerit, tāquam vitium vitiosi nihil habuerit. At Gallorū lōgè alia persuasio publica fuit, publicisque gētis moribus aduersus istam priuatorū intemperātiā grauis fuit & seuera animaduersio. Fortitudinis igitur gallicæ causā ab ista temperatiæ, cautione repetitam, à Cæsare audiamus, Omnium (ait Cæsar libro 1. de Belgis, Celtis, Aquitanis) fortissimi sunt Belgæ, propterea quod à cultu atque humanitate prouinciæ absunt, minimèque ad eos mercatores sæpe comitant, atque ea quæ ad effœminandos animos pertinent, important. Et in eodem libro de Nervii fortissimis Belgarum, Quorum de natura (ait) moribusque Cæsar cū quæreret, sic reperiebat, nullum aditum esse ad eos mercatoribus, nihil pati vini, reliquarūque rerum ad luxuriam pertinentium inferri, quod

his rebus relanguescere animos, corúmque remitti virtutem existimarent. Quamobrem privatam paucorum intemperantiam videmus publicis institutis damnatam esse, temperantiámque partis huius valde cultam atque honoratã. Cenci (ait Strabo libro septimo) viri sapientis persuasione, inducti Getæ vites totis finibus suis exciderunt, vitámque sine vino tolerauerunt. Id maiores illi nostri meliùs, quòd ne feri quidem vites aut vinum importari voluerunt: Itaque & Diodorus pro sua ætate rectè affirmat in Gallia Comata vinum minimè produci. Cæsar quarto libro Sueuos Germaniæ, Neruiis Galliæ temperantiã pares efficit, Vinum ad se omnino importari non sinunt, quòd ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effœminari arbitrantur.

Ergo hæc vitæ victúsque temperantia fuit. Temperantiæ magna pars in Veneris abstinencia ponitur, cuius intemperantiam etiam publicè permagnam Græci scriptores Diodorus, Strabo, Bardesanes apud Eusebiũ in Gallis notauere, Aristoteléque iudice tanquam bellicosis nationibus ingeneratam, ideóq; in fabulis Venerem cum Marte copulatam. At Cæsar nihil hæc de re: à quo tamen contrarię téperantiæ plena laus Germanis attribuitur. Qui diutissimè, ait, impuberes permanserunt, maximam inter
 suos

suos ferunt laudem. Hòc ali staturam, ali vires neruósque confirmari putant. Intra annum verò vicelimum, fœminę notitiam habuisse in turpissimis habent rebus, cuius rei nulla est occultatio, quòd & promiscuè in fluminibus perlutuntur. Impuberes autem diutiùs alios aliis hac de causâ fieri Hippocrates de natura pueri præcipit, quòd Venere caro rarescat cutisque aperiat, vnde pubes pilos emittit, contrariáque causâ Eunuchos nunquam pubescere. Sed hác eandem temperantię laudem Tacitus nequam in Germanis prætermisit, Sera iuuenum Venus, eoque inexhausta pubertas: nec virgines festinantur, eadem iuuenta, similis proceritas, pares valideque miscentur, ac robora parentum liberi referunt. Ad eiusdem virtutis moderationem connubia pertinent, quorum gallici mores paulò indiligentiùs à Cæsare explicantur, Viri, ait, quantas pecunias ab vxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicant: huius omnis pecunię coniunctim ratio habetur fructusque seruantur: Vter eorum vitá superarit, ad eum pars vtriusque cum fructibus superiorum temperũ peruenit: Viri in vxores sicuti in liberos vitę necisque habent potestatem: & cum paterfamilias illustriore loco natus decessit, eius propinqui conueniunt, & de morte, si res in suspiciõem venit, de vxoribus in seruilem

P. RAMI LIBER

modum quæstionem habent, & si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Lex dura videbitur, virum vxoris ac liberorum tanquam seruorum dominum effici: Etenim (vt philosophi docēt) paterfamilias vxori ac liberis velut ingenuis imperat: non eodem tamen imperij genere, sed vxori politicâ, liberis regiâ autoritate. Lex, inquam, dura illa videbitur, sed Romana tamen lex à Romulo cōdita, vt filius toto vitæ tempore in patris potestate esset, iusque esset à patre filium castigari, verberari, operi rustico ablegari, vendi, necari. Rex idem de vxore supplicium sumi voluit, si vinum bibisset: Sed tamen hæc Cæsar Commentario sexto, qui libro quinto Britannorum connubia alia quædam exponit, Vxores habent deni duodeniq; communes inter se, & maximæ fratres cum fratribus & parentes cum liberis: Sed qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primùm virgines quæque ductæ sunt. Atque hæc de Britannis: At Germanorū hac etiam laude temperantiam Tacitus valde insignem describit, Dotem, ait, non vxor marito, sed vxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæsitæ, nec quibus noua nupta comatur, sed boues & frenatum equum & scutum cum framea gladioque: In hæc munera vxor accipitur, atque inuicem ipsa armorum aliquid viro offert

ro affert : hoc maximum vinculum , hæc arcana
sacra, hos cõiugales deos arbitrantur: Ne se mu-
lier extra virtutum cogitationes extrâque bello-
rum casus putet, ipsis incipiētis matrimõnij au-
spiciis admonetur venire se laborum periculo-
rũque sociã, idem in pace, idem in prælio pas-
suram aufurãque: hoc iuncti boues, hoc para-
tus equus, hoc data arma denunciant: Sic viuen-
dum, sic pereundum, accipere se quæ liberis in-
violata ac digna reddat, quæ nurus accipiãt, rur-
susque ad nepotes referant : Ergo septa pu-
ticia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis
conuiuiorum irritationibus corruptæ: Paucissi-
ma in tam numerosa gente adulteria quorũ pæ-
na præsens & maritis permissa: Accisis crinibus
nudatam, coram propinquis expellit domo ma-
ritus, ac per omnẽ vicum verberare agit: publica-
tæ enim pudicitia nulla venia: non formã, non
ætate, non opibus maritum inuenerit: Nemo e-
nim illic vitia ridet, nec corrumpere & corrup-
pi, sæculum vocatur : melius quidem ex ciuita-
tes, in quibus tantũ virgines nubunt & cum
spe votõque vxoris, semel transigitur: Sic vnum
accipiunt maritũ, quo modo vnũ corpus vnã-
que vitam, ne vlla cogitatio ultra, ne longior cu-
piditas, ne tanquam maritum, sed tanquam ma-
trimonium amēt: Numerum liberorũ finire aut
quenquam ex agnatis necare, flagitiũ habetur,
plũsque ibi boni mores valent, quã alibi bonæ

leges. Sed de Germanorum matrimoniis Tacitus hæcenus. Reprehendit etiam Diodorus in Gallis quandam linguæ intemperantiam. Ser-mone (ait) vtuntur breui ac subobscuro, multaque ex animo dubia loquuntur, plurima ad iactantiam in suam laudem dicunt & ad cæterorum contemptum. Minaces sunt ac detractores opinionèque inflati. Iactantia verò illa à Strabone est animaduersa: Atque ea nimirum gallica ostentatio est, quæ à Cæsare septimo libro dicitur, & multis reliquorum librorum exemplis approbatur. Talis est primo libro Heluetij Diuiconis elatio dum Heluetiorum virtutem extollit, Romanæ cladis memoriam obiicit, Cæsaremque minitudo admonet ne commitat, vt is locus vbi Romani constitissent, ex calamitate populi Romani, interneccione exercitus nomé caperet aut memoriam proderet: Talis est Ariouistus Rex Germanorum, cum ad postulata Cæsaris pauca respondeat, de suis virtutibus multa prædicet, neminem secum sine sua pernicie contendisse, cum vellet Cæsar congregaretur, intellecturum quid inuicti Germani & exercitatissimi in armis possent: Sic Vercingetorix in concione iactat se vnum, consilium totius Galliæ effecturum, cuius cõsensui, ne orbis quidem terrarum possit obistere. Sed de his satis, venio ad corporis cultum. Comas (ait de Gallis Diodorus) quãuis habeant naturâ rufas: studio tamen augēt naturæ colorē:
Calamistro

Calamistro capillos inflectunt à fronte illos ad ceruicé reiicientes, vt Satyris aspectu puerisque appareant persimiles: Capillos arte efficiunt crassiores, vt nihil differant ab equorum iubis. Idem ferè de Sueuis Germanis Tacitus, Insigne, generis obliquare crinem nodoque substringere: sic Sueui à cæteris Germanis, sic Sueuorum ingenui à seruis separantur: sic in aliis gentibus seu cognatione aliqua Sueuorū, seu (quod sæpe accidit) imitatione rarum & intra iuuetæ spatium: apud Sueuos vsque ad caniciem horrentem capillum retro sequuntur: ac sæpe in ipso solo vertice religant: principes & ornatiorem habent: ea cura formæ, sed innoxie: neque enim vt amèntur in altitudinem quandam & terrorem adituri bella compti vt hostium oculis ornantur. Gallicum cultum Diodorus persequitur. Barbam (ait) quidam radunt, nonnulli nutriunt parcè: Nobiles, genas radunt, barbam verò aded sinunt crescere, vt operiant corpora. Item, Vestes ad terrorem intonsas ac coloris varij ferunt, quas illi vocant bracchas. Sagula gerunt virgata, hyeme quidè crassiora, æstate subtilia. Bracchas hîc Diodor⁹ nominat, vnde Romani Bracchatam Galiâ nominauerunt: Denique Gallos hic author aspectu terribiles ided efficit. Eadè Strabo libro quarto de comis, sagis, intonsa & aspera veste, prolaxis feminalibus, amictibus scissis & vix dimidias nates tegentibus etiam scribit.

Sed inquam de comis hæc scribunt authores illi: hæc nempe sunt Gallorum & Germanorum rutilatæ comæ quæ Liuius & Diodoro dicuntur. Eadem ferè quinto libro Cæsar de Britannis ait, Omnes verò se Britāni glasto inficiūt, quod cæruleū efficit colorem: atq; hoc horribiliore sunt in pugna aspectu capillōq; sunt promisso & omni parte corporis rasā, præter caput & labrum superius. Pergit Diodorus gallicū corporis habitum velut aureum narrare, Vniuersa Galatia argento caret, aurum eius absque opificio aut labore aliquo præbetur naturā: nam cū fluminum decursus difficiles flexus habeat, superans ripas à montibus fluens aqua, arenam auream passim per campos eiicit, glebis postmodum in quibus aurum splendet attritis aquaque lotis, demptā terrā, reliquum in fornacem cōiectum fundunt: Hoc modo liquefacto purōque educto auro, ad ornatum corporis mulieres virique vtuntur. Etenim & digitos annulis, & brachia armillis, & pectora thoracibus, & colla torquibus, & tunicas zonis aureis exornāt. De torquibus & manicis aureis Polybius etiam libro secundo meminit: & Strabo libro quarto de fodinis auri præcipuis quidem apud Tarbellos. Hic verò ornatus, à Strabone tribuitur his qui in honore ac dignitate constituti essent. Sed huius magnificentiæ longè dissimilem in Germanis inopiam Cæsar & Tacitus commemorant. Pel-

libus (ait Cęsar) aut paruis thenonum tegumen-
tis vtuntur magnâ corporis parte nudâ. Sed Ta-
citus de toto germanici cultus genere multò
copiosius. Argentum (ait) & aurum propitij an-
irati dij negauerint, dubito: nec tamen affirma-
uerim nullam Germaniæ venam argentum au-
rũue gignere, quis enim scrutatus est? posses-
sione & vſu haud perinde afficiuntur. Est videre
apud illos argentea vasa Legatis & principibus
eorum muneri data non in alia vtilitate quàm
quæ humo fingũtur (quanquã proximi ob vſum
commerciorum, aurũ & argentum in pretio ha-
bent, formásque quasdã noſtræ pecuniæ agno-
ſcunt atque eligũt:) interiores ſimpliciũs & an-
tiquiũs permutatione mercium vtuntur: Pecu-
niam probant veterem & diu notam, Serratos
Bigatõsque: argentum quoque magis quàm au-
rum ſequũtur, nulla affectatione animi, ſed quia
numerus argenteorũ facilior vſui eſt promiſcua
& vilia mercantibus. Item, Tegumen omnibus
ſagum, fibulâ, aut ſi deſit, ſpinâ confertum: Cæ-
tera inteçti totos dies iuxta focum atque ignem
agunt: Locupletiffimi, veſte diſtinguuntur,
non fluitante ſicut Sarmatæ ac Parthi, ſed ſtri-
çta & ſingulos artus exprimente: Gerunt &
ferarum pelles proximi ripæ negligenter, vl-
teriores exquisitiũs, vt quibus nullus per com-
mercia cultus: Eligunt feras & detracta ve-
lamina ſpargunt maculis pellibũsque bellua-

rum quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit: nec alius fœminis quàm viris habitus, nisi quòd fœminæ sæpiùs lineis amictibus velantur còsque purpurâ variant, partemque vestitus superioris in mânicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos, sed & proxima pars pectoris patet. Arque hic corporis cultus habitusque in Gallis plùs elegantia, in Germanis parsimonia plùs habet. Sequitur è moribus huius primi generis, domicilij & habitationis modus. Domicilia verò Gallorum (ait Strabo) sunt è pluteis & cratibus permagna, testudinum instar, multis arûdinibus aquaticis contexta: sic Cæsar quinto belli Gallici ait, casas in castris Q. Ciceronis more gallico stramentis fuisse rectas: & idem sexto demonstrat, nobilium Gallorum ædificia ferè in syluis aut fluminum ripis fuisse, cùm de Ambiorigis ædificio circumdato syluâ loquitur, Vt sunt ferè, ait, ædificia Gallorum, qui vitandi æstus eâusâ plerunque sylvarum ac fluminum petûit propinquitates: Oppida verò fossâ, vallo mœnibusque munita, Aquitanis, Celtis, primisque Belgis fuisse Cæsar perspicuè ostēdit: Vltioriùs autem Belgis & Septentrioni vicinioribus; vt Morinis, Neruiis, Aduaticis, Menapiis, Eburonibus cuiusmodi oppida fuerint quæri & disceptari meritò fortasse possit: Plerosq; Belgas illos ortos esse à Germanis Cæsar libro secundo commemorat. At Germanis
non

179
non vrbes, sed ne vicos quidem in nostrum cer-
tè morem fuisse Cæsar affirmat, vt paulò pòst è
Germanica bonorum æquatione percipietur,
quos mores Germanorum fuisse ætate quoque
sua Tacitus affirmat, Nullas (ait) Germanorum
populis vrbes habitari satis notum est, ne pari
quidem inter se iunctas sedes: Colunt discreti
ac diuersi vt fons, vt campus, vt nemus placuit,
vicos locant non in nostrum morem connexis
& coherentibus ædificiis: Suam quisque do-
mum spatio circundat, siue aduersus casus ignis,
remedium, siue inscitiam ædificandi: Ne cæmen-
torum quidem apud illos aut regularum vsus:
Materia ad omnia vtuntur informi & citra spe-
ciem aut delectationem. Quædam loca dilige-
ntius illinunt terram ita puram ac splendente, vt pi-
cturam ac lineamenta colorum inuitet: Solent
& subterraneos specus aperire, eosque multo in-
super fimo onerant, suffugium hyemi ac rece-
ptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eius-
modi locis molliunt, & si quando hostis adue-
nit, aperta populatur: abdita autem & defossa
aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quod qua-
renda sunt. Idem ferè etiam Cæsar de Britannis,
Oppidum Britanni vocant (ait libro quinto) cum
sylvas impeditas vallo fossaque munierunt, quod
incurSIONis hostium vitandæ causam conuenire
consueuerunt. Ac si quando Cæsar Sueuorum
oppida quædam nominat, ea, opinor, intelli-

P. RAMI LIBER

gentiâ nominat. Ad Belgarum igitur extremorū oppida redeo & quæro Britannicane ista Belgis extremis oppida fuerint. Primum de Morinis, qui longè alia ratione (ait libro tertio) ac reliqui Galli, bellum gerere instituerūt: Nam quòd intelligebant maximas nationes quæ prælio contendissent, pulsas superatasque esse, continentésque sylvas ac paludes habebant, eò se suaque omnia contulerunt: Ad quarum initium sylvarum cùm peruenisset Cæsar castraque munire instituisset, neque hostis interim visus esset, dispersis in opere Romanis, subitò ex omnibus partibus sylvæ euolauerunt & in Romanos impetum fecerunt. Romani celeriter arma cæperunt eosque in sylvas repulerunt & còpluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis secuti, paucos ex suis desiderauerunt: Reliquis deinceps diebus Cæsar sylvas cædere instituit: & nequis inermibus imprudentibusque miliribus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam quæ erat cæsa, conuersam ad hostem collocabat, & pro vallo ad vtrumque latus extruebat. Incredibili celeritate, magno spatio paucis diebus confecto, cùm iam pecus atque extrema impedimenta à Romanis tenerentur, ipsi densiores sylvas petebant. Hæc Cæsar de syluis Morinorum pro oppidis. Deinde anno proximo Morini, cùm propter paludum siccitatem, vt est quarto libro, quò se recipere

reciperent non habebāt, quo perugio superiori anno fuerāt vsi omnes ferè in potestatem Labieni venerūt: In duobus his bellis nullum profusus præter sylvas ac paludes oppidum nominatur: Simile de Menapiis est, in quorum fines Romanę legiones ducibus Fabio & Cotta ductę, ut est quarto libro, omnibus Menapiorū agris vastatis, frumentis succisis, ædificiis incensis redierunt, quòd Menapij se omnes in densissimas sylvas abdiderāt: Cæsar ipse cum quinque legionibus ad eos postea profectus est. Illi nullā (ait Cæsar libro sexto) coactā manu, loci præsidio freti, in sylvas paludésque confugiunt suaque eodem conferunt. Cæsar partitis copiis cum C. Fabio Legato & M. Crasso Quæstore: celeriterque effectis pontibus adit tripertitò, ædificia vicósque incēdit, magno pecoris atque hominū numero potitur: Quibus rebus coacti Menapij legatos ad eum pacis petendę causā mittunt. Hic nullū profusus oppidum nominatur, nedum expugnatur: Neruiorū etiam oppida talia diligentius attendenti fortasse videbuntur, Neruij (ait Cæsar secundo libro) antiquitus cum equitatu nihil possent (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed quidquid possunt, pedestribus valent copiis) quòd facilius finitimorum equitatum, si prædandi causā ad eos venisset, impedirent, teneris arboribus incisis atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis & rubis sen-

P. RAMI LIBER

tibúsque interiectis effecerant , vt instar muri hæ sepes munimenta præberent, quò non modò non intrari, sed ne perspici quidem posset: Quinetiam eodem bello Neruiorum mulieres, quique per ætatem ad pugnam inutiles videntur, nullum in oppidum mœnibus cinctum, sed in eum locum coniecti sunt, quò propter paludes & æstuaria exercitui aditus non esset. Hoc primo Neruico bello nullam Neruiorum vrbe muris cinctam agnoscimus, eadẽmque cõiectura est sexto rursus libro, Cæsar quatuor legionibus coãctis, de improviso in fines Neruiorũ cõtendit, & priusquam illi aut cõuenire aut profugere possẽt, magno pecoris atque hominum numero capto , atque eã prædã militibus concessã vastatisque agris , in deditiõẽ venire atq; obsides sibi dare coëgit. Hic, inquã, alter de Neruiis locus magnam coniecturam affert nulla his oppida tum fuisse nisi Britannica. Talia Aduaticorum item oppida quæ dicuntur secundo libro à Cæsare, videntur fuisse, Cunctis oppidis (ait Cæsar) castellisque desertis, sua omnia in vnum oppidum egregiè naturã munitum contulerunt, quod cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, vna ex parte leniter accliuis aditus in latitudinem nõ amplius ducentorum pedum relinquebatur: Quẽ locum duplici altissimo muro munierant: tum magni ponderis saxa & præacutas trabes in mu-

ro collocarant. Hic Cæsar murum ab vna tantum parte oppidi describit. De Eburonum autem gente (qui ipsi etiam à Cæfare Germani appellantur secundò libro) videtur etiam illud multò probabilius: Hi authore rege Ambiorige Sabinum & Cottam cum quindecim cohortibus ad Varutam deleuerant, vt est quinto libro, qua iniuria grauiorem Cæsar nullam vnquam acceperat. Itaq; ad huius cladis vltionem, Eburonum gentem internecione perdere funditusque extinguere statuit, vt est sexto libro: Basiliū cum omni equitatu præmittit, tum legione vnâ præsidio impedimentis relictâ reliquas nouem legiones tripertitò ad hanc vastitatem inferendum distribuit: Labienū cum tribus, ad Oceanum, versus eas partes quæ Menapios attingunt, proficisci iubet: Trebonium cum pari legionū numero ad eam regionem quæ Aduaticis adiacet depopulandā mittit, ipse cum tribus, ad flumen Sabim extremasque Arduenæ partes ire constituit: Erat autem Eburonum manus certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo vbicunque, aut vallis abdita, aut locus syluestris, aut palus impedita sibi præsidij, aut salutis aliquam offerebat, confederat. Atque in hoc vltionis tanto ardore cum Cæsar dispersis legionariis magnum periculum creari intelligeret, euocat omnes finitimas ciuitates spe prædæ

ad diripiendos Eburones, ut stirps ac nomen ciuitatis tolleretur: Atque eâ tantâ vastatione cum grauiſſimus ille vltionis dolor nõdum expleretur, Cæſar rursus ad vexandos hostes profectus, magno coãcto numero ex finitimis ciuitatibus in omnes partes dimittit. Omnes vici atq; omnia ædificia quę quisque cõspexerat incẽdebantur. Repetita est tertio demum tempore, ut est octauo libro, vltionis eadẽ cupiditas & par vastitas illata: neque tamen vsquam vrbis cuiusquã vallum aut fossa nominatur: Quamobrem coniectura magna sit hos Belgas nõ solũ origine, sed etiã habitatione Germanos fuisse. Nec Belouaci, quamuis & virtute & authoritate & hominum numero Belgarũ primi, ab ista cõsuetudine longẽ videntur abfuisse, quorum vnicũ opudum primo bello memoratur, Bratuspantium nomine: ceteris bellis profus nullũ. Sed nimiũ de Belgica ista habitatione. Qui verò lusus aut quæ spectacula gallicę iuuentutis essent, nihil in Cæſare comperio: De Germanis Tacitus illud scriptum reliquit, Genus spectaculorũ vnum atque in omni cœtu idem, nudi iuuenes quibus id ludicrũ est, inter gladios se atq; infestas frameas saltu iaciunt. Exercitatio, attẽ parauit, ars decorẽ: non in quæstũ tamen aut mercedem, quãuis audacis lasciuia pretium est, voluptas spectatium: Aleã, quod mirere, sobrij inter seria exercent, tantã lucrandi perdendiuẽ cupiditate, ut cũ

omnia

omnia defecerunt, extremo ac nouissimo iactu, de libertate ac de corpore cōtendāt. Victus voluntariam seruitutem adit: quamuis iunior, quāuis robustior, alligari se ac venire patitur: Ea est in re parua, peruicacia, ipsi fidem vocant, seruos conditionis huius, per commercia tradunt, vt se quoq; pudore victoriæ exoluant. Sed enim summa in his tēperantiæ moribus Gallorum pariter & Germanorū humanitas ac liberalitas prædicatur. Hospites (ait de Gallis Diodorus) ad epulas vocant, qui sint, quā causâ venerint post cœnam rogantes. Hæc verò laus in Germanis multò pleniùs à Cæsare Tacitòque demonstratur, Hospites violare (ait Cæsar) fas non putant, qui quacunque de causa ad eos venerunt, iniuria prohibent sanctòsque habent, hisque omnium domus patent victùsque communicatur. Sic itē Tacitus, Conuictibus & hospitibus non alia gens effusiùs indulget quemcunque mortalium arce re tecto, nefas habetur: pro fortuna quisque, apparatus epulis excipit, cum defecere, qui modò hospes fuerat, mōstrator hospitij & comes, proximā domum non inuitati adeunt: nec interest, pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque quantum ad ius hospitis nemo discernit: Abeunti si quid poposceris, concedere moris & poscendi inuicem eadem facilitas. Gaudēt muneribus, sed nec data imputāt, nec acceptis obligantur. Ergo hæc insignis est hospitalitas. Sed

vnam Germaniæ palmam in huius virtutis laude prætermittendâ esse non arbitror, Phaleas Chalcædonius (ait Aristoteles) primus æquationem bonorum in Remp. induxit, vt generis humani duæ capitales pestes è ciuitate pellerentur, paupertas & opulentia. Hoc vnicum Platonis ad statum beatæ ciuitatis huius votum fuit: At Germani beatissimæ ciuitatis Ideam non disputationibus & argumentis adumbratam, sed moribus & exëplis expressam præstiterunt: neque enim quisquam (ait de Germanis Cæsar libro sexto) agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum qui vnâ coërent quantum eis & quo loco visum est, attribuant agri, atque anno post, aliò transire cogunt. Quod idem de Sueuis Germanis quarto libro dicitur, Priuati & separati agri apud eos nihil est: neque longiùs anno remanere vno in loco incolendi causâ licet. Ergo ista apud Germanos bonorum fuit æquatio. Æquationis etiã huius multas causas afferunt (ait idem sexto libro) ne assiduâ consuetudine capti, studium belli gerendi agriculturâ commutent, ne laros fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant, ne accurariùs ad frigora atque æstus vitandos ædificent, ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex refactiones dissensionésque nascuntur, vt ani-

133
 animi æquitate plebē contineāt , cū suas quif-
 que opes cum potentissimis æquari videat. Hæc
 Cæsar de Germanicâ æquatione, cum qua Græ-
 ci, vel Cretum, vel Laconum æquationes laude
 comparent, & istam in Germanis virtutem, bar-
 bariam, si superis placet, appellent: Fuit tamen
 & Gallis & Germanis seruitus, more reliqua-
 rum gentium v̄sitata, Plerique (ait Cæsar libro
 sexto de Gallis) cū aut ære alieno aut magni-
 tudine tributorum aut iniuria potētiorum pre-
 muntur, sese in seruitutem dicant nobilibus, in
 hos eadem omnino sunt iura, quæ dominis in
 seruos. Atqui hæc sæui dominatus impotentia
 videatur, qualem post exactos reges Romæ fuis-
 se Liuius secundo libro commemorat in sedi-
 tione nexorum, qui æris alieni magnitudine op-
 pressi, à creditoribus seruilem in modum vexa-
 bantur, aded (quod Quintilianus libri tertij ca-
 pite sexto tradit) vt debitoris corpus inter credi-
 tores, lege duodecim tabularum diuideretur,
 Quam legem licet, vt idem ait, non laudabilem
 naturâ, iure tamen concessam, mos publicus re-
 pudiauit, & frequenter nouæ tabulæ contra ca-
 lamitates istas, à Repub. concessæ sunt. Sed ta-
 men hoc in Gallis, quàm in Romanis humanius
 & liberalius, quod domini suos oberatos, atque,
 vt Cæsar gallico verbo appellat, ambaçtos ho-
 noris quodam loco circum se haberent, eorū-
 que operâ in bellis vterentur: huc enim spectare

videtur illud Diodori, Custodes corporis (ait) ex liberis hominibus pauperes eligunt, qui & pro aurigis in pugna seruiant, & ferant scutum. Tacitus de Germanorum seruis consimilem Gallis consuetudinem commemorat, Seruis (ait) non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis vtuntur, suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis vt colono iniungit, & seruus hactenus paret. Cætera domus officia, vxor ac liberi exequuntur. Verberare seruum, ac vinculis & opere coërcere, rarum, occidere solent non disciplinâ & seueritate, sed impetu & ira, vt inimicum, nisi quòd impunè: Liberti non multum supra seruos sunt, rarò aliquod momentum in domo, nunquam in ciuitate, exceptis duntaxat his gentibus quæ regnantur: Ibi enim & super ingenuos & super nobiles ascendunt: Apud cæteros, impares libertini, libertatis argumentum sunt. Quapropter eiusmodi mores, ea temperantia veterum Gallorum fuit, quæ ad valetudinem corporis & vires ac mirificam illam quam Cæsar in corporibus Gallorum Africano bello cætorum miratus est proceritatem: Denique fortunarum ac facultatum suarum beneficentiam ac liberalitatem referatur.

Fortitudinis partes materiam vberiore ac pleniorē afferunt, siue puerilis ætatis exercitationem siue militiæ puluerem & solem considere,

res, deuictasque, inde gentes & fundatas toto terrarum orbe Gallici nominis colonias. Enimvero Galli (ait Cæsar libro sexto) in reliquis vitæ institutis hoc ferè à reliquis differunt, quòd suos liberos nisi cùm adoleuerint, vt munus militiæ sustinere possint, palàm ad se adire non patiuntur, filiumque puerili ætate in publico, in cõspectu patris assistere turpe ducunt. Hæc Cæsar, quibus tamè militiæ illius tempora non satis explicat, nec vlla puerilis interea ætatis studia nominat. Ab aliis igitur exquiramus, Tacitus nobis tempus illud ad eundem Reipub. De Germanis explicabit, Sed arma sumere (ait) non antè cuiquam moris, quàm ciuitas suffecturum probauerit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameaque iuuenem ornant: Hæc apud illos toga, hic primus iuuentæ honos, ante hoc, domus pars videntur, mox Reipub. Aristoteles etiam scriptor Cæsare multò antiquior, nobis illa puerilis educationis studia declarabit. Etenim à nobis istam laudem octauo Politico repetiuit, Conducit etiam (ait) admodum infantes ad frigoris patientiam assuescere: Id enim est & ad valetudinè & bellicas laudes aptissimum: Itaque etiam nonnullis barbaris, vt Celtis, ea consuetudo est, vt in frigidum amnem natos immergant aut tenui amiculo vestiant: Nam quibuscunque rebus iuuentus assuescere potest, cõmodiùs est eam sen-

fim paulatimque à primis & teneris annis assue-
 scere. Est autem pueritiæ habitus ob ingenitum
 calorem ad tolerantiam frigoris opportunus:
 Quamobrem hæc atque eiusmodi alia cura im-
 primis adhibenda erit. Aristoteles hoc loco Cel-
 tas barbaros appellat: at Celtarū mores nequa-
 quam barbaros existimat, cū Græcos his mo-
 ribus imbuendos esse præcipiat. Scio Galeno
 mores istos vehementer improbari, Apud Ger-
 manos (ait primo de sanitate tuenda) planè ne
 nutriri quidem infantes contenderim: Verūm
 nos neque Germanis: neque aliis agrestibus aut
 barbaris hominibus hæc prodimus non magis
 quidēquàm vrsis, apris, leonibus, aut aliis eius-
 modi bestiis. Scio, inquam, hoc Galeno vehe-
 menter improbari: sed illud etiam scio delicatu-
 los illos Græciæ populos, quibus Galenus sani-
 tatem suam indulsit, ab iis leonibus, quos appel-
 lat, esse deuoratos, Gallósque & Germanos Græ-
 cis collatos verè leones appellari. Et quidem
 Græcarum ciuitatum longè nobilissima Lacedæ-
 mon celtico isto laboris & duritiæ studio præ-
 cipuè nobilitata est, quòd Spartana iuuetus, om-
 nibus corporis laboribus & exercitationibus
 duraretur, nec ante vicesimum ætatis annum, in
 forum admitteretur, vt in Lycurgo Plutarchus
 ait: Itaq; non solūm Gallicæ & Germanicæ vir-
 tutis huius vires, sed Aristotelis & Lacedæmo-
 nis authoritas, Galeni argumentis, si quis hoc
 expectet,

expectet, respondeant. Atque ad hanc patientiæ gallicæ duritiam Strabonis illud referendum est, qui Gallorum proprium esse ait, laboribus exerceri, ne crassi & ventrosi fiant, iuuenemque qui zonæ modum excesserit, plecti & multari. Cui Romanæ Censuræ illud simile fuit, obæsum equitem publico equo priuari. Nec verò Gallis ea fortitudinis exercitatio propria tum fuit, communis Germanorum fratrum fuit: Id enim Galenus iam docuit. Ergo Cæsarem huius etiã laudis authorem nihilominus auscultemus, A paruulis, ait libro sexto, labori ac duritiæ student, vitæque omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit: Varia genera ferarum habet in Hercynia sylua, boues feros, alces, sed imprimis vros: hos studiosè foueis captos interficiunt: hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent, & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sunt testimonio, magnam ferunt laudem.

Ergo ista iuuenilis ætatis ad laborum & periculorum tolerantiã veluti schola exemplis certè & factis, si minùs artificiosis doctoribus & præceptis fuerit: Iam militiam & graue Martis opus, vt ait poëta, consideremus. Bellum Gallis perpetuum fuit: Etenim ante Cæsaris aduētum, vt est libro sexto, ferè quotannis accidere solebat, vt aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas pro-

P. RAMI LIBER

pulsarent. Nullã verò ætatis excusationem Gallicis moribus fuisse locus ille octavi libri demonstrat, Vertiscus Rhemorum præfectus, quamvis equo propter ætatem vix posset vti: tamen consuetudine Gallorum neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura usus erat, nec sine se dimicari voluerat: Sic Parisino bello summa imperii, vt est septimo libro, traditur Camulogeno Aulenco, qui propè confectus ætate: tamen propter singularem scientiam rei militaris, ad eum est honorem euocatus. Sic Strabo Gallos bellatores potius quàm agricolas esse ait: Sic Aristoteles prædicit militarem virtutem apud Celtas præcipuè honorari. Atque ex hac militaris exercitationis perpetuitate causas fortitudinis in Belgis atque Heluetiis à Cæsare deductas licet agnoscere, Fortissimi Gallorum sunt Belgæ (ait Cæsar) quid ita? Temperantia prius allegata est tãquam fortitudinis mater aut certè nutrix: sed & secūda à Cæsare causa redditur, Proximi (ait primo libro) sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscū continenter bellum gerunt: Hæc, inquam, fortitudinis causa altera est, continua belli cõsuetudo, eadẽmque de causa Heluetij reliquos Celtas virtute præcedunt, vt ibidem est, quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contendūt, cū aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerūt. Hic iterum quotidianorū præliorū consuetudo

ad

ad fidem fortitudinis allegatur: Quinetiam vt Gallis assiduus belli vsus retineretur, si bellum deesset, latrociniis dabant operam, ait Diodorus, rapientes aliena ceteris omnibus cōtemptis.

Quid Germani? quibus hac virtutis parte moribus fuere? Vira omnis, vt iam patuit, in studiis rei militaris consistit, atque omnino, vt est libro sexto, ciuitatibus maxima laus est quàm latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant expulsos agris finitimos cedere, neque quenquam aude- re prope cōsistere: Simul hoc se fore tutiores ar- bitrantur repentinæ incursionis timore sublato. Idem belli studium Tacitus exponit, Nec arare terram aut expectare annum tam faciliè persua- seris, quàm vocare hostes & vulnera mereri: Pi- grum quinimò & iners videtur sudore acquire- re quod possis sanguine parare. Sed etiam latro- cinia Germanis à Cæsare tribuuntur, vt à Dio- doro Gallis, Latrocinia (ait Cæsar libro sexto) nullam habent infamiam quæ extra fines cuius- que ciuitatis sunt, atque ea iuuentutis exercen- dæ ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant. Atque vbi quis ex principibus in consilio dixit se ducem fore, qui sequi velint profiteantur, consurgunt ij qui & causam & hominem pro- bant suumque auxilium pollicentur, atq; à mul- titudine collaudantur. Qui ex his secuti non sunt, in desertorū ac proditorū numero ducun-

tur omniumque his rerum postea fides derogatur. Addit Tacitus Germanica apud exteros populos bella, Si ciuitas, ait, in qua orti sunt, longam pacem, & otio torpeat, plerique nobilium adolescentium perunt ultra eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt, quia & ingrata genti quies, & facilius inter incipitiam clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur: Materiae munificentiae, per bella & raptus. Quam obrem gallicae militiae perpetuum studium ex his agnoscimus, eaque veterum Gallorum encomia, quibus poeta Romanorum poetarum longe optimus Italiam exornare voluit,

Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum

Deferimus, saeuoque gelu duramus & undis: ..

Venatu inuigilant pueri syluasque fatigant,

Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

At patiens operum paruoque assueta iuuentus,

Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.

Omne auum ferro teritur, versa que iuuentum

Terra fatigamus hastam, nec tarda senectus

Debilitat vires animi mutatque vigorem:

Canicem galeam premimus, semperque recentes

Conuolare iuuat praeda & viuere rapto. ..

Atque utinam Caesari de Gallorum moribus praecipiente libuisset gallicos armorum mores paulo vberius exponere, quod in apparatu iudicium, quae diligentia in castris, quae vis & fortitudo in praелиis fuisset, iucundissimum esset mili-

tarem

tatem maiorum nostrorum consuetudinem recordari. At horum Cæsar præcipuè nihil indicauit: singula tamen quibuscumque vel obscuris apud eum vestigiis quacumque diligentia obseruare, & è variis locis subducere, atque è cæteris authoribus conferre licuerit, persequemur. Delectus imperatorum, & belli ducum qui fuerit, gallica Cæsar's bella singulis annis ostendunt: & ad extremum dicemus ampliùs: Delectus autem priuatorum militum, armato concilio indicatur: Induciomarus Treuitorum princeps, armatum concilium aduersus Romanos indicit, ut est quinto belli gallici: Hoc more Gallorum est initium belli, quo lege communi omnes puberes armati conuenire consueuerunt: & qui ex his nouissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. Eadem Gallia cõsuetudo declaratur libro septimo, cum Vercingetorix gallici belli princeps electus, Alexia obsideretur, cõsiliu enim capit omnem à se equitatum dimittere, discedentibus mādāt, ut suam, quisque eorum, ciuitatē adeat, omnesque qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant: Galli tamen concilio principū indicto, nō omnes qui arma ferre possent, ut Vercingetorix statuerat, sed certum numerum cuique ciuitati imperandum, ne tantā multitudine cōfusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumentationē habere possent. Hoc igitur gallico

delectu percipimus quanta militiae studia apud Gallos vigerint, cum puberes omnes arma ferre soliti sint. Armatura vero gallica romanae dissimilis fuit, ut septimo libro intelligi potest de Heduca Caesari militantibus, qui gallicis armis Romanos vehementer perterruerunt. Quae nam vero essent haec arma, in Caesare discernere non potui: Quae Polybius, Diodorus, Liuius, Strabo tradidere, complectamur. Gladius praelocus fuit area cathena dextro latere dependens, non solum ad cedendum, sed pungendum idoneus (ait Diodorus) mucrones tamen Polybius & Liuius detrahunt: Vastum scutum & staturae corporis accommodatum, proque arbitrio cuiusque ornatu & formis animalium aetis & eminentibus: Lancea ferro cubitali longitudine, latitudine duorum palmorum. Caesar tertio belli gallici gaza Gallis attribuit: Meris etiam fuit tragulae genus: Aetia galea caput munitur paulatim eminentiore, in qua aut cornua impressa essent, aut auium vel quadrupedi effigies sculptae: Thorax ferreus. Atque plerique Galli super umbilicum nudi pugnare consueverat, ut in pugna Cannensi Liuius ait, de quo etiam praelio Polybius idem tradit. Terribilis (ait) erat nudorum hominum praecedentium & aspectus & incessus robore nempe & specie praestantium: Sic in Gallograecia Liuius ait Gallos nudos dimicasse, ideoque eminens Romanis pilis confixos occubuisse.

buisse. Gallis etiam arcus & funda in usu fuit (ait
 Strabo. Quinetiâ (ait idem) fustis apud eos est,
 qui manu non amento iactus, sagittâ longiùs fe-
 rit, quo præcipuè in aucupiis auum uti consue-
 runt. Certa ac fide digna res est (ut author idem
 est) in Gallia nasci arborem fico similem, quæq;
 fructû ferat capiti columnæ corinthiæ res-
 pondentem: eâ autem sectâ, lethalem liquoré emitti
 ad usus sagittarû. Sagittarios verò magno in usu
 Gallis fuisse, Cæsar libro septimo planè confir-
 mat, cùm de Vercingetorige loquitur, Sagitta-
 rios omnes, ait, quorû erat permagn⁹ numer⁹ in
 Gallia, cõquiri & ad se mitti iubet: quod postea
 percipietur ampliùs. Ergo hæc armatura Galli-
 ca, cui non vsquequaque similis armatura Ger-
 manorum apud Tacitû est, Rari gladius aut ma-
 ioribus lanceis utuntur, hastas, vel ipsorû voca-
 bulo frameas gerunt angusto & bréui ferro, sed
 ita acri & ad usum habili, ut eodem telo prout
 ratio poscit vel cominùs vel eminùs pugnèt: &
 eques quidem scuto frameâque cõtentus est, pe-
 dites & missilia spargût plurâque singuli, atque
 in immensum vibrât nudi aut sagulo leues: nul-
 la cultus iactatio, scuta tantùm lectissimis colo-
 ribus distinguunt, paucis lorice, vix vni alteriùs
 cassis aut galea. Ergo hæc veterum Gallorum ar-
 ma commemorantur: armatorum ipsorum ge-
 nera dicenda sunt equitum & peditû. Galli verò
 primas suæ militiæ partes equitibus dederunt,

bellique administrandi principes, vt ait Cæsar libro sexto, fecerunt. Atque in communi Gallorum omniũ coniuratione contra Cæsarẽ, Gallorũ equitũ millia modò octo, modò quindecim numerãtur, eãque parte exercitus, Galli maximè cõfidebant, vt est libro septimo: Tametsi de omnibus Gallix ciuitatibus id affirmari non possit. Treuiri longè plurimùm totius Gallix equitatu valuerunt, vt est quinto libro. Sontiates, vt est tertio, eãdem militiã plurimùm potuerunt: At Neruij plũs peditatu, vt est tertio: Sed tamen si genus vniuersum spectetur, equitatus Gallicus militix gallicæ præcipua gloria fuit: & Cæsar bellis ciuilibus, isto præcipuè equitatu vsus est. Afranius, (vt est primo belli ciuilis) cùm, magnã manu paruas Cæsarianorũ copias aggredere, celeriter sese Galli equites expediunt præliumque committũt: Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostiũ numerum pauci sustinuerunt: sed vbi signa legionum appropinquare cœperunt, paucis amissis sese in proximos montes conferunt. Hoc pugnx tempus magnum attulit Cæsarianis ad salutem momentum: nacti enim spatium, se in loca superiora receperunt. Sic Africano bello cùm ab hostibus maximis copiis extremum Cæsaris agmen lacefferetur, subito legionarij consistũt: & equites, quanquam erant pauci, tamen cõtra tantam multitudinem audacissimè concurrunt. Accidit res incredibilis,

lis, vt equites minùs triginta Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerēt fugarētque: tātūm equitatus Gallicus poterat. Hinc illa vox Ciceronis quinta Philippica, Est enim opinio, ait, decreturum aliquem M. Antonio illam vltimam Galliam quam Plancus obtinet, quid hoc est aliud quàm ad bellum ciuile hosti arma largiri, primūm neruos belli, pecuniam infinitam, quā nunc eget, deinde equitatum quantum velit? Equitatus igitur in militia gallica tantum potuit. Peditum verò expeditorum & sagittariorum militia interdum cum equestri miscbatur: Sic Vercingetorix libro septimo cum equitatu expeditisque peditibus qui inter equites præliari consuessent, insidiarum causā profectus, quò Romanos pabulatum venturos arbitraretur. Ac iterum ibidem ad Gergouiam de Vercingetorige, Neque vllum ferè diem intermittebat, quin equestri prælio interiectis sagittariis, quid in quòq; esset animi ac virtutis suorum periclitaretur: Aliquando pedites tum leuis armaturæ expediti, tum sagittarij inter equites præliabantur: Et ibidem de prælio ad Alexiam, Galli inter equites raros, sagittarios expeditosque leuis armaturæ interiecerant, qui suis sedentibus auxilio succurrerēt & Romanorum equitum imperus sustinerent. Quinetiam essedarios Gallia vetus habuit: Id enim Diodorus affirmat his verbis, In itinere ac pugna bigis vtū-

tur, quas rhedarius & assessor ducunt: In bellis obuium hostem, iaculo ex curru primùm appetunt, tum relicto curru, pedites ensibus certant. Quod vtrumque prælij genus à Cæsare de Germanis & Britannis multò luculentiùs expositum est: de Germanis primo libro, cùm de Ariouisti copiis agit, Equitum, ait, millia erant sex, totidem numero pedites velocissimi & fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos suæ salutis causâ delegerant: cum his in præliis versabantur: ad eos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebât, si quis grauiore vulnere accepto, equo deciderat, circumsistebant, si quòd erat longiùs prodeundum aut celeriùs recipiendum, tanta erat eorum exercitatione celeritas, vt iubis equorum subleuati, cursum adæquarent. Et iterum libro quârto de Sueuis, Equestribus præliis sæpe ex equis desiliunt ac pedibus præliantur, equòsque eodem remanere vestigio assuefaciunt, ad quos se celeriter cùm vsu poscit, recipiunt, neque eòrum moribus turpius quicquam aut inertius habetur, quàm ephippiis vti: Itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum, quamuis pauci, adire audent. Hæc Cæsar, vnde tamen intelligimus contrarios hac in re Gallis Germanorum mores fuisse, cùm plus peditatu Germani cõsiderent: quod & Tacitus apertiùs tradidit, In vniuersum æstimãti ait, plus penes peditem roboris, eoque mixti
pedi-

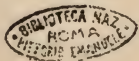
pedites equitibus præliantur aptâ & congruete ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locant: Definitur & numerus, Centeni ex singulis pagis sunt, idq. ipsum inter suos vocatur, & quod primum numerus fuit, iam nomen & honor est.

Ergo Germanicus equitatus admisto peditatu eiusmodi fuit. Britanicus autem quarto libro sic à Cæsare describitur, Gen^o hoc est ex essedis pugnae, primò per omnes partes perequirat & tela coniciunt atq; ipso terrore equorum & strepitu rotarum, ordines plerumq; perturbat, & cum se inter equitum turmas insinuauerint, ex essedis desiliunt & pedites præliantur, aurigæ interim paulum ex prælio excedunt atque ita currus collocant, ut si illi à multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant: Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in præliis præstant, ac tantum usu quotidiano & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & breui moderari & flectere & per temonem percurrere, & in iugo insistere & inde se in currus citissime recipere consueverint: Ergo hoc essedariorum prælium temperationem quandam & coniunctionem equestris ac pedestris dimicationis habuit: Etenim magna multitudo carrorum, etià expeditos sequi Gallos consuevit (ut est libro septimo:) item, Venerunt in Hispaniam Cæsarem secuti sagittarij ex Rhute-

nis, equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, vt fert Galliā consuetudo. Erant præterea cuiusque generis hominum milia circiter sex cum seruis liberisque: ideòque iumentis maximè delectantur, & impenso parant pretio (vt ait Cæsar quarto libro.) Quamobrem non solùm viros, sed liberos, sed totas denique familias videmus in Gallia militiæ tanquam stipendia fecisse. Fœminas etiam Germanis bellorum socias fuisse Tacitus auctor est.

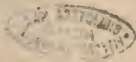
Sed de gallico delectu satis multa, Commeatus facilitas è temperantiæ moribus intellecta est, vini mollicie detractâ: & rei frumentariæ studium multis exemplis è Cæsare percipitur. Heluetij molita trium mensium cibaria domo extulerunt, & Vercingetorix non minùs sapièti quàm forti consilio ad Romanos frumentatione prohibendum, Gallis persuasit vt vicos & oppida quoquouersus, quò ab Romanis adiri posset incendèrent. Itaque vno die ampliùs viginti vrbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis ciuitatibus: Sed Biturigibus deprecantibus ne Auaricum pulcherrimam propè totius Galliā urbem succenderent, datur venia, dissuadente primo Vercingetorige, pòst concedente, & ipsorum precibus & misericordiâ vulgi: At vnius vrbis misericordia, vniuersis Galliā vrbibus crudelissimi exitij causâ fuit; Nam cùm fame iam grauiter laborare Cæsaris

ris exercitus cœpisset diésque aliquot frumento caruisset, capto Auarico, non solùm com-
 meatu redundauit, sed prædæ similis expectatio-
 ne Galliam totam deuorauit. Consilio eodem
 Vercingetorix rursùm Cæsarem Gergouiâ exce-
 dere coëgit, commeatúque omni Romano qui
 tum Nouioduni fuerat, sublato, in eas angu-
 stias adduxit, vt nisi infamia atque indignitas
 rei viarúmque difficultas, & quatuor legionum
 absentia, obstitissent, Cæsar iter in prouinciam
 conuersus esse videretur. Tertio repetit idem
 consilium Vercingetorix vniuersæ Galliæ im-
 perator electus, cùm in publico Gallorum con-
 cilio prædicit se neque fortunam têtaturum aut
 acie dimicaturum, sed quoniam abundet equi-
 tatu, perfacilè esse factu frumentationibus pa-
 bulationibúisque Romanos prohibere, æquo
 modò animo sua ipsi frumenta corrumpant æ-
 dificiáque incendant, quâ rei familiaris iacturâ
 perpetuum imperium libertatémque se conse-
 qui videant. Et certè his rebus permotus Cæsar,
 fugam per Sequanos in prouinciam meditaba-
 tur quo tempore Vercingetorix rectum illud
 non tentandæ fortunæ consilium inconsidera-
 tè contempsit, prælióque commisso è superiore
 causâ inferiorem fecit. Quare commeatus quã-
 ta cura veteribus Gallis fuerit hinc intelligi po-
 test. Castrorum verò siue iter siue fabrica, siue
 disciplina spectetur, ratio minùs attenta atque

P. RAMI LIBER

accurata videtur fuisse: Heluetij, nauibus iunctis
 ratibusque compluribus factis: alij vadis Rho-
 dani, quâ minima altitudo fluminis erat, non-
 nunquam interdiu, sæpiùs noctu, si perrumpere
 possent, conati, à Cæsare repelluntur: Hi Galli,
 pontes fabricari nequaquam didicerant: Iidem
 postea ratibus ac lintribus iunctis Ararim vix
 vicesimo die, tribus exercitus sui partibus trāsie-
 runt: eadem architecturæ inopia fuit. Fabrica,
 siue locum siue munitionem consideres, non
 multò plùs artis habuit: vallis eligebatur, cuius
 fossa & vallum, terra videlicet ac cælum essent:
 Gallorum enim consuetudo fuit (vt est octauo
 libro) relictis locis superioribus, ad ripas flumi-
 nis castra demittere, & sic primo libro Heluetij
 sub monte confederūt: sic ibidem Germani sub
 monte confederunt. At Romana militia supe-
 riorem locum optabat. Ergo talis locus gallico-
 rum castrorum erat: munitio autem prorsus nul-
 la. Belgarum castra (vt est libro secundo) vt ex
 fumo atque ignibus significabatur, ampliùs mil-
 libus passuum octo, in latitudinem patebant:
 Ac si quando diligentia maior fuit, carri tātum
 pro vallo obiciebantur: Sic (vt est primo libro)
 & Heluetij pro vallo carros obiecerāt: Sic Ger-
 mani omnem suam aciem rhedis & carris cir-
 cundederunt, tandem Galli quæ Romanos fa-
 cere cognouerant, ea cœperunt imitari: Neruij
 (vt est quinto libro) vallo pedum vndecim &
 fossa

fossa pedum quindecim , hyberna Ciceronis
 cingunt: Hæc & superiorum armorum consue-
 tudine à Romanis cognouerāt, & à captiuis do-
 cebantur: sed nullâ ferramentorum copiâ , quæ
 sunt ad hunc vsum idonea, gladiis cespites inci-
 dere , manibus sagulisque terram exhaurire co-
 gebantur: deinde turres ad altitudinē valli, falces
 testudinésque quas iidem captiui docuerant, pa-
 rare ac facere cœperunt: denique Cæsar institu-
 tas ab iis turres , testudines munitionésque mi-
 ratus est . Hic verò Cæsar locus valde ostendit
 Gallis neque naturam neque studium bene ge-
 rendæ rei , sed disciplinam defuisse: deinde se-
 ptimo belli gallici anno Vercingetorix multis
 cladibus acceptis dum Gallos consolatur, ait æ-
 quum esse, communis salutis causâ à Gallis im-
 petrari, vt castra munire instituerent, quò faci-
 liùs repentinos hostium impetus sustinere pos-
 sent: Primùm enim, ait Cæsar, eo tempore Galli
 castra munire cœperunt , idque præcipuè Cæsar
 nominatimque eo loco notauit. Et quidem ista
 munitio ad Gergouiam prima fuit muro castris
 ex grandibus saxis sex pedum factò , deinde ad
 Alexiam fossâ & maceriâ sex in altitudinem pe-
 dum perductâ: Murum illic Cæsar appellat, hîc
 tantùm maceriam , vt etiam illum murum ex
 congerie lapidum cumulatam, sed temerè & si-
 ne arte factum fuisse appareat. Sed istam castro-
 rum disciplinam minùs accuratam Galli vete-

res habuerint .

Quid præliorum virtus ? qualis in his fuit ? virium certè confidentia prorsus ingens . Galli, vt est Africano bello , homines aperti minimèque insidiosus , per virtutem non per dolum dimicare consueuerunt ideòque sic ad Cæsarem, qui Tigurinos inopinantes circumuenerat, Diuico Heluetius loquitur, Se ita à patribus maioribusque suis didicisse , vt magis virtute , quàm dolo contenderent aut insidiis niterentur . Atque militaris huius virtutis singularia multis locis in Cæsare exempla sunt , Prælio Heluetico cùm ab hora septima (vt est primo libro) ad vesperam pugnatum esset, auersum hostem videre nemo potuit : Sic Belgæ (vt est sexto) suis ante oculos interfectis nequaquam territi, sed per eorum corpora audacissimè transire conati : Sic Neruij (vt est ibidem) etiã in extrema spe salutis tantam virtutem præstiterunt, vt cùm primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. His deiectis & coaceruatis cadaueribus, qui superessent, vt ex tumulo tela in Romanos coniicerent pilæque intercepta remitteret. Simile est de Gallis militibus Cæsaris , cùm Munda in Hispania circumuallatur ex hostium cætorum cadaueribus & armis, Pro cespite (ait Hircius) cadauera collocabantur, scuta & pila pro vallo insuper occisis & gladij & mucrones & capita hominum

163

num ordinata ad oppidum hostium conuersa vniuersa, vt timorem virtutisq; insignia proposita viderent & vallo circumcluderentur aduersarij: Ita Galli tragulis iaculisq; oppidum, ex hostium cadaueribus complexi, oppugnare cœperunt. Hoc igitur è cadaueribus vallum iam patriis antè moribus Galli facere didicerant. At inde, opinor, ea nata de Celtis opinio est, quæ in Ethicis ad Nicomachum ab Aristotele scribitur, Nihil eos omnino metuere neq; motus terræ neque fluctus: Atque id nimirum est quod ait Strabo, Gallos Alexandro Magno interroganti quidnam maximè timerent, nihil esse, nisi ne super ipsos cœlum rueret. Loci curam in præliis non multò maiorem quàm in castris video fuisse, sicuti totis commentariis gallici belli perspicuum est, cùm Heluetij & Neruij iniquissimo loco Cæsarem sint aggressi: & si quid tandem consideratius hîc fuit, imitatione romanæ disciplinæ factum est, Ordo verò, accuratior fuit, in quo nobis erit illud primum, Cùm ex pluribus ciuitatibus exercitus constaret, milites generatim distributi in ciuitates erant, separatimque singularum ciuitatum copiæ collocabântur. Sic Neruico bello Atrebatibus sinistrum cornu, Neruiis dextrum attributum est, Veromanduis acies media: Sic septimo libro de copiis Vercingetorigis, Hoc se colle interruptis pontibus, Galli fiduciâ loci continebant gene-

ratimque distributi in ciuitates omnia vada ac saltus eius paludis, certis custodiis obtinebant. Et ibidem, At Vercingetorix castris prope oppidum in monte positus, mediocribus circum se interuallis, separatim singularum ciuitatum copias collocauerat, atque omnibus eius iugis collibus occupatis, quæ despici poterat, horribilem speciem præbebat, principesque earum ciuitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, primâ luce ad se quotidie conuenire iubebat, seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur: Neque vllum ferè diem intermittebat quin equestri prælio interiectis sagittariis quid in quòque esset animi ac virtutis suorum periclitaretur. Sic primo libro è ciuitate Heluetiorum, pagus Tigurinus reliquis tribus Ararim traductis, separatim circunuentus est: Sic pagus Verbigenus cum à cæteris seiunctus profugisset, & ad Cæsare esset reductus, in numero hostium est habitus: Hanc eandem per genera gentium distributionem Germani tenere (vt Tacitus apertiùs admonuit). Quodque præcipuum (ait) fortitudinis incitamentum est, non casus nec fortuita conglobatio, turmam aut cuneum facit, sed familiæ & propinquitates. Eius rei exemplum est in Germanis Ariouistum secutis, qui tum demum, vt est primo libro, necessariò suas copias è castris eduxerunt generatimque constituerunt paribus interuallis Harudes,

des, Marcommanos, Tribocos Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos. Quapropter loci præsentis quæstionem concludo, cum ex pluribus ciuitatibus gallicus exercitus constaret, milites generatim in ciuitates distributos fuisse. Fuit verò Gallis phalanx in præliis vsitata vt Romanis legio. Phalanx ab Æliano subtiliter explicatur in cornua dextrum & sinistrum & duas medias acies, & singulæ rursus in partes & particulas varias, vt tandem decuriæ partes minimæ fiant in phalange grauitè armata, milleviginti quatuor: Denique ~~equitum~~ leuiter armatorum, tum pedum, sed numero subduplæ, tum equitum, & subquadruplæ: Primus in decuria, decurio dicitur, postremus, tergiductor: Primus est præstes secundi, secundus primi substes & præstes tertij, ac deinceps in hunc modum totus decuriæ ordo constat è præstitibus alternis & substitibus, profligatòque præstite, substes eius locum ingreditur, nec semel occupatus locus vnquam defensore nudatur. Secunda decuria condecuriatur primæ, cum sic decurio decurioni adiungitur & secundus secundo, tertius tertio, vt versus versus loco & numero respondeat, & vnus vnus decuriæ milites sic è regione respondentes, astites dicuntur: Interuallis autem certis distinguuntur phalangitæ ordinati, cubitis quatuor, densati, duobus, constipati, vno. Phalanx igitur eiusmodi, Gallorum veterum fuit, Heluetiis con-

fertissima acies, vt est primo libro, contra Cæsaris equitatū fuit, eoque pulso, phalanx facta sub aciem primam successit. Sed Romani pilis missis, phalangem Helueticam perfregerunt: confertissima videlicet erat, & vitandorum pilorū gratiā cœpit laxari scutāque ipsa in morem testudinis ad pila excipiendum coniungi. Eodem autem libro Germani celeriter ex consuetudine sua, phalange factā, impetus gladiatorum exceperūt. Atqui hanc phalangem non vt testudinem tegēdis capitibus, sed velut murum pectoribus obiectum video: Sed Helueticō bello auxilia sociorum Boiorum & Tulingorum carris & impedimentis agmen clausere, nouissimisque præsidio fuere: ac iam aduerso prælio, vulnerrum multitudine defessis Heluētis pedēmq̃ referentibus & in proximum montem sese recipientibus, ex itinere Romanos latere aperto aggressi, circunuenērunt: idque conspicati Heluētij, rursus instare & prælium redintegrare cœperunt. Hic quædam gallica instructæ aciei forma est. Ad hanc totius exercitus aciem pertinet illud Hircij, Gallos in acie solitos substratis fascibus sarmentorum ac virgultorum sedere: quod quāquam à Cæsare superioribus Commentariis declaratum esse dicit, nusquam tamen comperio: sed tamen substratis fascibus in acie sedere gallicū fuit, simili nempe disciplina ac Romani triarij, qui tertio ordine in acie constituti,

genibus

genibus nixi subsidebant, unde subsidium nominatum est. Sed hæc gallici ordinis pauciora: Ar cohortationis, quæ præcipua virtutis incitatio est, longè plura memòrantur. Initio prælij, vnà cum primis telis, clamorem quàm maximū tollere, tubis, militum animos incendere, militaris disciplinæ solenne est: Ar gallicæ consuetudinis fuit, non clamore solùm & tubis, sed cætu, tripudiò, vlulatu, armorum crepitu, telorum iactu, tantum tumultum terrorémque initio pugnae facere, vt nihil horribilius fieri posse videretur. Vocem, ait Diodorus, Galli grauem habent atque asperam, sed & tubas habent suo more barbaras, & quæ asperum sonum reddant. Sed Polybius plura libro secundo, cum sic de Gallis loquitur, Cæterum Romanos, Celtarum ornatus ac tumultus vi sua terrebant. Innumerabilis enim erat buccinatorum & tibicinum multitudo, cum quibus vnà toto exercitu conclamante, tantus ac talis clangor factus est, vt non solùm tubæ & copix ipsæ, sed vicina loca vociferari viderentur. Atqui totus hinc gallicus tumultus, frequenter à Liuiò, sed inimicè & cõtumeliòse, vt de Gallis loqui ferè solet, notatus est, Galli, ait quinto libro, truci cantu clamoribusque variis, horrendo cuncta compleuerant sono. Et ibidem, Mox vlulatus cantusq; dissonos vagantibus circa mœnia turmatim Gallis, audiebant. Item, Galli occurrant, ait libro tricesimo quarto, cum

P. RAMI LIBER

variis vlulatibus, cantúque moris sui quatien-
tes scuta sua super capita vibrantésque dextris
tela. Item libro quadragesimo octauo de Gallis
in Asia, Ad hoc cantus ineuntium prælium &
vlulatus & tripudia & quatientium scuta in pa-
trium quendam morem, horrendus armorum
crepitus, omnia de industria composita ad ter-
rorem. Cæsar húc tumultú leuiùs attrigit. *Quin-*
to libro victis Sabino & Cottâ sic ait de Gallis
victoribus, Tum verò suo more victoriam con-
clamant, atque vlulatum tollunt. Et iterum li-
bro septimo de Gallis ad Alexiam, Cùm suos
pugnâ superiores esse Galli confiderent & Ro-
manos multitudine premi viderent, omnibus
partibus & ij qui munitionibus cõtinebâtur, &
ij qui ad auxilium conuenerant, clamore & v-
lulatu, suorum animos confirmabant. Item,
Multùm ad terrêdum Romanos valuit clamor
qui post tergum pugnantibus exitit. Sed cla-
more etiam tanquam tubicine, colloquium pe-
tere, Gallis patrium fuit: Sic Cæsar libro quinto
de Eburonibus, Tum suo more (ait) conclama-
uerunt vt aliqui ex Romanis ad colloquium
prodirent. Notas verò gallicæ consuetudinis
illas etiam lubet addere pacati animi, pacis, de-
ditionis: Pacati nempe animi signum gallicum
in bello fuit, dextrum humerum exerere. Sic de
Heduis libro septimo, Tametsi dextris humeris
exertis animaduertebantur, quod insigne, pacati-

tis esse consueuerat. Pacis verò petendæ gallicum signum fuit manus tendere: sic libro secundo de Bellouacis, Pueri mulierisque ex muro passis manibus suo more pacem à Romanis petierunt: Quod item libro septimo de Gergouiorum mulieribus, quæ pectore nudo prominentes, è muro passis manibus obtestabantur Romanos. Atque hoc idem signum deditiois fuisse eodem libro significatur. Hedui manus tédere, deditioem significare & proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Sed hæc fortasse minutura: tumultum gallicum concludo, & quid Germanis simile fuerit, requiro. Hic videlicet baritus fuit Germanorum, de quo Tacitus, Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem baritum vocant, accendunt animos futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur: Terrent enim trepidantue prout sonuit acies: Nec tam vocis ille quàm virtutis concentus videtur: Affectatur præcipuè asperitas soni & fractum murmur obiectis ad os scutis, quo plenior & grauior vox, repercussu intumescat. Quapropter gallicus tumultus conferendis signis atque accendendis animis eiusmodi fuit. Verum enim verò etiã Gallæ foeminæ cohortationis huius partes habuere: Nullis verò tubis, nullis cornibus vehementiùs animos virorum incendi putes quàm adhortationibus & lachrymis charissimarum coniugum: Sic enim vt est libro septimo, Gergouiarum

matresfamilias suos obtestari, & more gallico passum capillum ostentare liberosque in conspectum proferre cœperunt. Talis est exhortatio in Massiliæ oppugnatione, Instructâ classe (ait Cæsar) omnium seniorum, matrumfamilias virginumque precibus & fletu excitati, vt extremo tempore ciuitati subuenirent, non minore animo ac fiducia quàm antè dimicauerant, naues conscendunt: Tum facile erat ex castris C. Trebonij atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, vt omnis iuuentus quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis cū liberis atque vxoribus, ex publicis custodiis aut ex muro ad cælum manus tenderent aut templa Deorum immortalium adirent, & ante simulachra proiecti, victoriam ab diis exposcerēt. Cui simile est illud de Germanis primo libro, Et mulieres ad præliū proficiscentes milites, passis manibus flentes implorabant ne se in seruitutem Romanis traderent. Ergo etiam Germanorum præliis: in proximo (vt Tacit⁹ ait) sunt pignora, vnde fœminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium: hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores: Ad matres, ad coniuges vulnera ferunt, nec illæ numerate aut exugere plagas pauent, cibosq; & hortamina pugnantibus gestāt: Memoriz proditur quasdam acies inclinatas iam & labantes à fœminis restitutas cōstantiâ precū & obiectu pectorū, & mostratâ cominūs capti-

uitate

147

uitate quam longè impatientiùs, fœminarum suarum nomine timent, adèd vt efficaciùs obligètur animi ciuitatù, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Quare mulieres bellicosorum & fortium virorum, etiam bellicose, etiam fortes fuere. Verumenimuerò nescio quomodo Cēsar dum eximiam animi magnitudinem Gallis attribuit, etiam mollitiē penè cōtrariam obiicit. Nam, vt ad bella suscipienda (ait libro tertio) Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minimè resistens ad calamitates perferendas mens eorum est: Denique, vt est octauo libro, vix iudicari potest vtrum Galli sint secundis minimisque rebus insolētiore, an aduerso mediocri casu timidiores: Quod Lilius tam insolenter arripuit, vt locis omnibus Gallos nouâ perpetuò aliquâ generis huius cōtumeliâ persequatur. Sic enim de Gallis Togatis 5. libro, Gallica gēs humori ac frigori assueta, pulueris & æstus intolerantissima. Libro 10, Gallorū corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere, primaque eorū prælia plusquam virorum, postrema minùs quàm fœminarū. Tricesimo septimo, Intolerantissima laboris corpora, vix arma humeris gerebāt: Quadragesimo quarto, Labor & æstus, mollia & fluida corpora Gallorū & minimè patientia sitis. Quadragesimo octauo de Galatis Asia, Si primū impetum, quem feruido ingenio & cæcâ irâ effundūt, sustinueris, fluūt sudorē & las-

situdine mēbra, labāt arma, mollia corpora, mol-
 les vbi ira cōsedit animos, sol, puluis, sitis, vt fer-
 rum non admoucas, prosternunt. Hanc mollitiē
 Germanis Tacitus etiā attribuit, Magna corpora
 (ait) & tātūm ad imperum valida, laboris atque
 operū non eadem patientia minimēque sitim æ-
 stūque tolerare, frigora atq; inediā cælo sōlūe
 assueuerunt. Quid igitur? Cæsaris iudicio Galli
 fortissimi & iidē tamen molliissimi prædicantur?
 Certē Galli omnes, naturā bellicosi prædicātur:
 sed disciplinā militari exercitati cōstantiores, in-
 exercitati molliores. Ferre laborē, resistere peri-
 culis cōsuetudo & vsus docēt, infinitus discipli-
 nę militaris labor est: atque ex hoc ille veteranus
 in præliis paratus ad vulnera, Adduc pari animo
 tyronem & inexercitatū militem, mulier vide-
 bitur (ait secundā Tusculanā Tullius) Ac nimi-
 rum mollities ista est quā etiā Galli & Vercin-
 getorix & Critognatus Aruerni suis militibus
 septimō libro obiiciūt: ille enim ait Gallos præ-
 lio propter animi mollitiē studere quōd diutiūs
 laborē ferre non possent: hic in consilio Alexiz
 obsessorum & fame laborantiū aduersus eos qui
 eruptione periclitāda omnia censebant, Animi
 (ait) est ista mollicies, nō virtutis paulisper ino-
 piam ferre non posse: qui se vltro morti offerant,
 facilius reperiantur, quā qui dolorem patiēter
 ferāt. Ergo à natura & stirpe gallicę gentis prō-
 ptus ille atque alacer animus est ad bella susci-
 pienda

pienda: mollities è disciplinæ militaris insolentia: Etenim Gallum, magistro militiæ in disciplinã tradito & informato, quem tandem militem in omni labore & patientia duriorẽ reperies? Periculũ, si dubitas, à Cæsare mollitiei huius factum est: Sex enim Cæsaris legiones gallico delectu ab ipso Cæsare conscriptæ sunt: quatuor enim tantũ à Repub: acceperat: Equitatus Cæsaris, gallicus fuit, atque idẽ Alaudam illã non solum genere sed nomine gallicam, rerũ potitus Romanã civitate totã donavit. Quapropter mollicies ista rudis & inexercitati militis siue Galli siue Romani communis est, nõ gallici & germanici generis propria. Sed Liuius cum Græcis quibusdã, in Gallorũ nomine insolentior atque intolerantior est patriæque charitatem & historiæ legem obliuiscitur: Quamuis enim Venetos ab Antenore proditore quàm à Gallorũ Venetorũ nobilitate deducere maluerit, vt Strabo deduxit, vt Romani ipsi videntur affirmare qui Venetos in Gallia Togata statuunt: attamen Gallus fuit: & lex historiæ vetat ne qua gratiæ, ne qua similitatis in historia suspitio sit: At cum frigoris ineptias illas Gallis Togatis & Asiaticis obiicit, qui Patavinis (vnde ipse Liuius est) calidiores & soli viciniore regiones incolũt, annon ineptissimẽ nugatur? Sed Gallus Cæsaris miles, omniũ militum qui vnquam fuerint longè præstantissimus, hominẽ manifestæ vanitatis arguit: & Cæsar in

una Gallia cōtra viros, in reliquis orbis partibus
 præ viris illis contra mulieres dimicasse meritò
 videatur. Et verò Cæsaris miles aduersus Pom-
 peij militem, id est Gallus aduersus Romanum
 qualis est? Insolitus ad laborem Pōpeij exercitus
 à Cæsare tertio belli ciuilibis appellatur. Quare Li-
 uius lacteo isto, vt Quintilianus putat, eloquētie
 candore ex vltimis orbis finibus ad se audiendū,
 Hispanos & Gallos Romā, vt Hieronymus au-
 thor est, excitari: atque in hac mollitie laboris,
 æstus, sitis, pulueris impatientissimā, molliciem
 ipse ingenij sui & affectionē, æquitatis, historiæ
 grauitatis, iudicij, veritatis vehemēter impatiē-
 tē ostendit, molliciesque ista, seu durities, neque
 generis neque stirpis est, sed disciplinæ & edu-
 cationis: Magnum igitur animum verēque bel-
 licosum Gallis meritò Cæsar attribuit: atque in
 hac animi tamen magnitudine, infirmitatē quā-
 dam & disciplinæ penuriā deprehendit: imò ve-
 rō simplicitatem quādam, & improvidā virium
 suarū confidentiam animaduertit: cuius error in
 bellis maximus ille notatus est, vt Strabo prodi-
 dit, Cōgregantur Galli (ait libro 4.) plurimi fa-
 cilè, quòd animo simplices sunt, reētūq; & verū
 persequentes, propinquorū detrimētis affecti &
 cōmoti. Et ibidem, Itaque facilius aequidit eos fi-
 nibus expelli, cū gregatim totis cōpiis vel po-
 tius totis familiis inuēti à valētioribus eiciantur:
 hos Romani multò facilius, q̄ Hispanos subiug-
 garunt.

148

garūt: Etenim longè antea Hispaniense bellum inchoatū est & postea tamen confectū: intermedio autem tēpore vniuersos Gallos intra Rhenū & Pyrenæum montem domuere: conferti enim & plurimi simul irruentes, cōferti simul & plurimi cecidere. Hispani verò prælia parcius dispensabāt, subtiliūque tanquam numismata alij alio tempore partibus aliis latronum more bellantes, partiebantur. Id verò quod à Strabone proditum est, Cæsaris exemplis abundè percipi potest. Heluetiorum tota ciuitas duodecim oppidis, quadringētis vicis vno tempore tota præliatur & vno tempore tota vincitur: Talis Belgarum ex quindecim populis coniuratio: Talis Armoricorū venetico bello rebellio, talis Aquitanorum contra Crassum cōspiratio fuit: Denique nōne tota Gallia vno ad Alexiam bello & armata & debellata est: hunc errorē Galli postea octauo belli Gallici anno sensere & cognouere, vt ait Hircius, neque vlla multitudine in vnum locum coacta resisti posse Romanis: At si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, non satis auxiliij aut spatij aut copiarum habiturum exercitum populi Romani ad omnia persequēda: Nec tamen simplex iste animus, sinēq; dolo apertus, Gallis perpetuus fuit, sed aliquando cautus & insidiosus fuit. Cæsar nulla belli occasione, ne iniusti quidem (ait Suetonius) abstinuit tam fœderatis quàm infestis

vltro laceſſitis: bellorum tamen omnium cauſas fatiſ bellis coloribus induxit: Cæſaris fidem Galli Eburones Cæſari reddidere. Coniurationem Gallorum omnium eſſe factam, ſecurum tamen iter ac liberum com meatum caſtra relinquenti Romano Gallus perſuaſit: Hac fallacia legio vna & cohortes quinque cum Cotta & Sabino Legatiſ periere: Ac quamuis tum numero ac virtute Romanus (vt Cæſar confitetur) Gallo par eſſet: arte tamen Galli victus eſt: iſtam fraudem Gallus à Cæſare didice rat: & Cæſari repoſuit. Eiuſmodi Bellouacorum inſidiæ ab Hircio memorantur, Bellouaci delecta manu pedutum, cognititſ ſtationibus quotidianiſ equitum Romanorum ſylueſtribus lociſ inſidias diſponunt, eodẽmque equiteſ poſtero die mittunt, qui primũ elicerent Romanos in inſidias, deinde circumuentos aggrederentur, cuiuſ mali ſors incidit Rhemiſ, quibus ille dieſ fungẽdi muneris venerat: namque hi cum repente hoſtium equiteſ animaduertitſſent, ac numero ſuperiores paucitatem contempſiſſent, cupidiuſ inſecuti à peditibus vndique circundati ſunt, quo factõ per turbati celeriùſ quàm conſuetudo fert equeſtris prælii ſe receperunt amiſſo Vertiſco principe ciuitatiſ, præfecto equitum. Ergo hæc non iam ſimplicitas Gallorum eſt, ſed Afrorum calliditas. Atque ibidem Hirciuſ velut Annibalisiſ ad eludendum Fabiũ aſtutiam commemorat, Bellouaci

168

Iouaci (ait) cùm Romanos ad insequendum paratos viderét, neque pernoctare aut diutiùs permanere sine periculo eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi cœperunt, fasces vbi confederant, per manus stramentorū ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, inter se traditos ante aciem collocauerunt, extremoque tempore diei, signo pronuntiato, vno tempore incenderūt, ita continens flamma omnes repentè copias à conspectu texit Romanorum, quod vbi accidit, Galli vehemētissimo cursu refugerunt, Cæsar etsi discessum hostium animaduertere non poterat, incendiis oppositis: tamen id consilium cùm fugæ causā inicum suspicaretur, legiones promouet & turmas ad insequendum mittit, ipse veritus insidias, ne fortè in eodem loco subsistere hostis atque elicere Romanos in locum conaretur iniquum, tardiùs procedit: Equites cùm intrare fumum & flammam densissimam timerent, ac si qui cupidiùs intrauerant, vix suorum ipsi priores partes animaduertent equorum, insidias veriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellouacis dederunt. Ita fugâ timoris simul calliditatísque plena, sine vllò detrimento millia non ampliùs decem progressi hostes, munitissimo loco castra posuerūt. Inde cùm sæpe in insidiis equites peditésque disponerét, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. Hoc igitur, vt dixi, non

P. RAMI LIBER

gallicum, sed punicum ingenium videatur: His tamen insidiarum artibus quas à Cæsare didicerant, à magistro ipso tandem capti sunt: Sed tamen ne sine Romanis, astu nil potuisse Gallia videatur, Cæsium Consulem cum toto exercitu Heluetij, vt Orosius libro sexto author est, insidiis circumuenere. Vnum verò genus insidiarum gallicarum omnium quæ legerim vel audierim maximè mirabile, minimè prætereundum esse statui, quo Posthumius Prætor à Boiis Gallis oppressus est. De hoc ita Liuius libro tricesimo tertio, Cùm eæ res maximè ageretur, noua clades nunciata, alia super alia cumulante in eum annum fortunâ, Lucium Posthumium Consulem designatum, in Gallia ipsum atque exercitum deletos. Sylua erat vasta, Litana Gallii vocant, quâ exercitum traducturus erat, eius syluæ dextrâ læuâque circa viam Galli, arbores ita inciderât, vt immotæ starent, momento leui impulsæ occiderent: Legiones duas Romanas habebat Posthumius sociûmque ab superno maritantum conscripserat, vt viginti quinque millia armatorum in agros hostium induxisset, Galli, oras extremæ syluæ cùm circumsedissent, vbi intrauit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt, quæ alia in aliam instabilem per se ac malè hærentem incidentes, ancipiti strage arma, viros, equos obtulerunt, vt vix decem homines effugerent: Nam
 cùm

cùm exanimati plerique essent arborum truncis fragmentisque ramorum, ceteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam, Galli salutum omnem armati circumsidentes interfecerunt, paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obsessio ante ab hostibus ponte interclusi sunt. Hæc Liuius.

Verùm de Gallica militia quæ collatis signis vel insidiis aperto loco fieret, satis: militiæ loco conclusæ mores iam sunt dicendi, quæ gallica oppidorum munitio, quæ contra oppugnatio fuerit. Quid igitur oppida quânam arte Galli munierunt? quibus machinis defenderunt? Equidem expectari non arbitror à Morinis, Neruiis, Menapiis, Aduaticis, Eburonibus oportere, quibus modis oppida munierint, cùm ne oppida quidem coluisse videantur. Hinc illa Aduaticorum visis Romanorum machinis admiratio, de qua sic est secundo libro, Postea vallo pedum duodecim in circuitu quindecim millium crebrisque castellis circummuniti, oppido sese continebant, ubi vineis actis, aggere extracto, turrim procul constituti viderunt, primùm irridere ex muro atque increpitare vocibus, quòd tanta machinatio à tanto spatio institueretur, quibusnam manibus, aut quibus viribus præsertim homines tantulæ staturæ tanti operis turrim in muros sese collocare considerent: Vbi verò moueri & appropinquari muris viderunt, nouâ atque

P. RAMI LIBER

inufitatâ specie commoti , legatos ad Cæſarem de pace miſerunt , qui ad hunc modum locuti, Non ſe exiſtimare Romanos ſine ope deorum, bellum gerere , qui tantæ altitudinis machinationes tantâ celeritate promouere & ex propinquitate pugnare poſſent , ſe ſuâq; omnia eorum poteſtati permittere dixerunt. Hæc Cæſar. Tantum intereſt (ait Tullius ſecunda Tuſculana) inter nouum & veteranum militem , vt inexercitatus exercitato comparatus, mulier eſſe videatur. Hîc verò Gallus Cæſaris diſciplinâ eruditus, Gallo eiufdem artis ignarò , Deus videtur. Sed abi à Belgis iſtis remotioribus ad illos humaniores, vt Sueſſiones & Bellouacos , Sueſſiones (ait Cæſar libro ſecūdo) vincis ad eorum oppidum Nouiodunum actis , aggere iactò turribuſque conſtitutis, magnitudine operum quæ neque viderant antè Galli neque audierant & celeritate Romanorū permoti legatos ad Cæſarem de deditioe mittunt. Bellouaci. His etiam oppugnationis machinis nondum viſis , ſed auditis tantum Bratuſpantium oppidum dediderūt. Quare, ſi Galli (vt ait Cæſar) antè tempus illud opera eiufmodi nulla neque viderāt neque audierant quid miramur rudes iſtorum artificiorum Gallos à Gallis peritis ſuperatos eſſe ? Verum aut Cæſaris locus ille de Belgis tantum ſcriptus eſt, aut certè verè & historicè ſcriptus eſſe non videtur : Muros enim, Galli trabibus non erectis,
ſed

151

sed in sôlo collocatis & aggere intermedio vestitis aptissimos efficiebant, de quibus ita Cæsar libro septimo, Muri (ait) omnes gallici hæc ferè formâ sunt, trabes directæ perpetuæ in longitudinem paribus interuallis distantes inter se binos pedes, in sôlo collocantur, hæc reuinciuntur introrsus & multo aggere vestiuntur: Ea autem quæ diximus interualla grandibus in fronte, saxis effarciuntur: His collocatis & coagmentatis alius insuper ordo adiicitur, vt idem illud interuallum seruetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis singulæ singulis saxis interiectis arctè contineantur: sic deinceps omne opus cõtexitur: dum iusta muri altitudo expleatur: hoc cùm in speciem varietatè que opus deforme non est, alterius trabibus ac saxis, quæ rectis lineis suos ordines seruant, tum ad vtilitatem & defensionem vrbium summam habet opportunitatem: quod & ab incendio lapis & ab ariete materia defendit, quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus reuincta neque perrumpi, neque distrahi potest. Galli igitur muniendi oppidi: imò verò etiam bellicis artibus defendendi scientiam quandam videntur habuisse. Tertio belli gallici anno Sontiates Aquitani à Crasso vineis turribusque obsessi sunt: At illi fortiter restiterunt aliàs eruptione tentatâ, aliàs cuniculis ad aggerem vineis actis, cuius rei sunt (ait Cæsar) longè

peritissimi Aquitani, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ secturæ sunt. Hæc Cæsaris oratio est, quâ confirmat Aquitanos defendendi oppidi peritissimos fuisse, sed quia secturas & fodinas ærarias habuerint. Eadem scientia ac multò etiam maior Celtis Auaricensi obsidione eademque scientiæ causa tribuitur, quòd apud eos magnæ sint ferrariæ. Itaque cùm à Romanis fortiter Auaricum oppugnaretur, singulari militum Romanorum (ait Cæsar libro septimo) virtuti consilia cuiusque modi Gallorum occurrebant, vt est summæ genus solertiæ, atque ad omnia imitanda & efficienda quæ à quòque tradantur aptissimum: Nam & laqueis falces euerrebant, quas cùm distinuerant, tormentis intro versus reducebant, totum murum turribus corio contextis contabulabant: Romanarum turrium altitudinem, turriû suarum malis adæquabant, eruptionibus aut aggeri ignem inferebât, aut Romanos occupatos adoriebantur, aut aggerem cuniculis subtrahebât eò scientiùs quòd apud eos magnæ sunt ferrariæ atque omne genus cuniculorum notum atque vsitatû est. Cuniculis apertis, Romanas turres præusta & præacuta materia & pice feruefactâ & maximi ponderis saxi morabantur, mœnibusque appropinquare prohibebant. Quapropter hoc exemplo videtur Gallus propugnâdæ vrbis peritiam quâdam habuisse: sed certè magis vsu fodinarum suarum,

152

suarū, quā̄m militaris artis præceptis institutam: Id enim est quod Vercingetorix, in consolatione Auarici expugnati queritur, non virtute neque acie vicisse Romanos, sed artificio quodam & sciēt̄iā oppugnationis, cuius rei Galli fuerint imperiti. Quare Cæsaris locus ille de Gallis omnibus, verus videtur: Aggeres, vineas, turres Galli neque viderant antea neque audierant. Sed tamen artificium illud Romanum Gallis veteribus defuerit, vis animi certè non defuit: & quidem in illa propugnationis constantia valde mirabile est quod septimo libro à Cæsare memoratur, Galli bello Cimbrorum Teutonūque in oppida compulsi grauique fame & inopiā subacti, eorū corporibus qui ad bellum inutiles videbantur, vitam tolerauerunt, neque se hostibus tradiderunt: Cuius rei exemplū in Alexandria propugnatione Critognatus summo in Aruernis natus loco reuocandum censuit: & si antea non fuisset, tamen libertatis causā instituum & posteris prodi pulcherrimum esse disputauit: Quæ sententiā sic à reliquis Gallis accepta est, vt omnia prius experienda censerent quā̄m ad Critognati sententiā descenderent: illo tamen potius vtendum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quā̄m aut deditiōem aut pacis subeundam conditionem. Tales igitur animos Gallia vetus habuit: Sed tamen propugna-

tio illa quamuis magnæ virtutis : at tamen disciplinæ magnæ non fuit: Oppugnatio etiã rudior sine aggere, sine vineis, sine turribus secundo libro describitur. Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est (ait Cæsar) Hi ubi circumiecta multitudine hominum totis mœnibus undique in murum lapides iaci cæpti sunt, murusque defensoribus nudatus est, testudine factâ, portis succedunt murumque subruunt. Quamobrem toto isto militiæ genere in locis fossâ valloque munitis Gallorû magna quidem virtus: at disciplina aut nulla aut perexigua cernitur. Atque hæc militia terrestris est: Nautalis, quæ Británico & Venetico bello tractatur, suam etiam virtutem, sed simplicem, nec artificiosam magno extractam habuit: Nauium gallicarum & materiam & formam partibus omnibus Cæsar exprimit, Naues (ait) ad hunc modum factæ armatæque erant, carinæ aliquanto pleniores quàm Romanarum nauium, quod facilius vada & decessum æstus excipere possent: proræ admodum erectæ atque item puppes ad magnitudinem fluctuum rempestatumque accommodatæ, naues totæ factæ ex robore ad quamuis vim & contumeliam perferendam, trāstra ex pedibus in altitudinem trabibus confixa clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine: Anchoræ pro funibus, ferreis catenis reuinctæ: Pelles pro velis alutæque tenuiter confectæ, siue propter lini inopiã atque vsus incertiam,

153

tiam, siue, quod est magis vetisimile, quod tantas tempestates Oceani tantòsque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera nauium regi velis non satis commodè posse arbitrantur. Naues autem longas quibus Cæsar & Venetico & Britannico bello vsus est, Oceano ad illud tempus inusitatas fuisse locus ille quarti libri ostendit, Nam cùm Romani à Britanis in Oceani litore premerentur, longas naues (quarum & species barbaris erat inusitator & motus ad vsus expeditior, paulùm remoueri ab onerariis nauibus & remis incitari & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac summoueri Cæsar iussit, quæ res magno vsui Romanis fuit: Nam & nauium figurâ & remorum motu & inusitato genere tormentorum permoti barbari, constiterunt ac paulùm modò pedem retulerunt. Sed hætenus veteres gallicæ militiæ mores è variis partibus collectos habemus naturæ potiùs robore, quàm disciplinæ institutione magnos: Et quidem quoad virtute non fallaciâ & dolo bella gesta sunt, omnium gentium dominos. Quare, vt facere geographi consueuerunt, orbem terrarum ab occasu solis, ad ortum persequare, Britannia, Hispania, Italia, Germania, Illyricum, Pannonia, Græcia, Macedonia, Asia denique ipsa Gallorum imperium ostendet: Etenim Britannia maritima (vt ait Cæsar libro quinto) ab iis qui præ-

P. RAMI LIBER

dæ ac belli inferendi causâ ex Belgio transierunt, qui omnes ferè his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eò peruenerunt, & bello illato, ibi remanserunt atque agros colere cœperunt. Quid? Hispaniæ subactæ nonne Celtiberia testis est? vnde enim illud est Lucani?

— *profugique à gente vetusta*

Gallorum Celta, miscentes nomen Iberis.

At Italia fortasse Gallorum dominatum non pertulit: Imò verò iam tum regnante Tarquinio Prisco, Bituriges, Aruerni, Senones, Hedui, Ambarri, Carnutes, Aulerci duce Belloueso, Cænomani Elitouio, tum Salluuij, Boij, Lingones Italiam ab Alpibus perpetuo Apennini iugo vsque ad Rubiconem Galliam fecere, tandemque Romanis ad Alliam cæsis, Romam cœpère & incendere, Capitoliúmque obsessum, auri mille pondo, pretium pacti, obsessis Romanorum reliquiis vendidere. Quid Germania ferox, Galliæne concessit? Galli quondam (ait Cæsar libro sexto) Germanos virtute superabant: Itaque Volcæ Tectosages, Sigoueso duce, fertilissima Germaniæ loca ad Hercyniam sylvam occupauère, vt etiam Liuius ibidem author est. Tacitus eòdem præterea Helueticorum & Boiorum colonias deducit. At hi Germaniæ victores Galli, Germanicâ frugulitate fortiores & animosiores facti, Illyrico, Pannoniâ, Græciâ, Macedoniâ,

niâ, Thraciâ, Asiâ latissimè gloriosissimeq; no-
 minis sui famam propagarunt, vt ex Trogo Iu-
 stinus amplissimè profitetur, tantúsque gallici
 nominis terror fuit, vt etiam reges non lacessi-
 ti, vltro pacem ingenti pecuniâ mercarentur.
 Ptolemæum Macedoniæ regem duce Belgio
 obtruncarunt: Brenno duce, quasi hominum
 spolia sorderent, Apollinis Delphicum tem-
 plum oppugnarunt: deinde noua ex iisdem
 Germaniæ Gallis, manus fugatis Getis Tribal-
 líisque, Antigono Macedoniæ rege castris exuto
 in Asiam profecti, tantùm terroris omnibus, (vt
 Liuius, ille gallici nominis tantus obtreçtor,
 quadragesimo octauo libro ait) quæ cis Taurum
 incolunt gentibus iniecerunt, vt quas adissent,
 quasque non adissent, pariter vltimæ propin-
 quis, imperio parerent: Postremò cum tres es-
 sent gentes, Tolistobogi, Trocmi, Tectosagi, in
 tres partes, quâ cuique populorum suorum ve-
 stigalis Asia esset, diuiserunt, Trocmis, Helle-
 sponti ora data, Tolistobogi Æolida; atque Ioni-
 am, Tectosagi Mediterranea Asiæ sortiti sunt,
 & stipendium totâ cis Taurum Asiâ exigebant:
 sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen cepe-
 runt, tantúsque terror eorum nominis erat, mul-
 titudine etiam, magnâ sobole, auctâ, vt Syriæ
 quoque ad postremum Reges, stipendium dare
 non abnuerent. Hæc Liuius de Gallorum tran-
 situ in Græciam & Asiam. Quamobrem dum

bella, virtute, vt dixi, non dolo gesta sunt, gallicę fortitudinis laudes in eisdem quibus orientis occidentisq; solis cursus terminis, ac regionibus cōtinebantur. Postea verò disciplinę militaris inopiã, sed multò maximè domesticã inter se discordiã dum Cenomani Togatis, Massilienses Bracharis, Hedui Comatis infensi, Romanos in patrię seruitutem adiuuant, Galliam totam romano imperio prodidere: imò verò vt gallicam virtutē imprimis hōc etiam suspiciamus & admiremur, Galli militari disciplinã instructi, vniuersiq; vnum Cæsarem bellique faciendi præstantem doctorem nacti, imperium populi Romani, tot sæculorum bellis partum, quadrienio subuerterunt: solum enim Gallorum illum consensum, cui; vt Vercingetorix augurabatur, ne orbis quidem terrarum posset obistere, solum, inquam, Gallorum consensum solamque Galliam contra reliquas tanti imperij prouincias Cæsar habuit: Maçte igitur hęc virtute Galles, si pro patrię dignitate & gloria, non pro tyrannide aliena Italiam, Hispaniam, Græciam, Ægyptum, Asiam, Africam, rursus Hispaniam, totum denique populi Romani imperium subegisses.

Sed de fortitudine satis, vel fortasse nimium, tēpus est de prudentia dicendi. Enimverò disciplinarum studia (quibus hominis iudicium ad prudentiam confirmari solet) valde fuerunt in

155

veteribus Gallis insignia. Druydes cuiusque disciplinæ professores erant, Imprimis (ait Cæsar) hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem trāsire ad alios: atque hōc, maximē ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto: Multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate disputāt & iuuetuti tradunt. Hęc Cæsar de Gallorum disciplina, sed breuiter, sed angustè: Itaque plenius & vberius explicemus. De Gallorum igitur ingeniis ad omnes disciplinas percipiendas idoneis, illud scriptum Cæsar reliquit libro septimo, quod antea citauimus, Genus summæ solertiæ atque ad omnia imitanda & efficienda quæ à quōque trāndantur aptissimum: Sic & Diodorus (ait) Quamuis sermone breui & subobsuro atque ambiguo vtantur, tamen à doctrina minimē alienos esse: Cum quo Strabo consentiens ait Gallos persuasione facile adduci ad id quod ex vsu fuerit: Itaque disciplinas & artes capessere. Ergo cupientibus ingeniis atque optantibus, disciplinæ cuiusque generis iam initio illo mundi per Noëum patrem restituti traditæ sunt: Nam si Berosus ille verus est, qui hodie passim legentium manibus teritur, Dis primus gallicæ gentis author, sapientiâ clarus fuit, indeque Semnothes appellatus, & ab eo sapientiæ professores Semnothei. At Berosi hi-

storiæ Cæsaris locus ille videtur affirmare, Gal-
 li, ait, se omnes à Dite patre prognatos prædicâr,
 idque à Druydibus proditum dicunt: Ob eam
 causam spatia omnis temporis, nō numero die-
 rum, sed noctium definiunt, & dies natales, &
 mensium & annorum initia sic obseruât, vt no-
 ctem dies subsequatur. Noctem verò dies subse-
 quens Germanis etiam fuit, nec dierum nume-
 rum vt nos (ait Tacitus) sed noctium computât:
 Sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem
 videtur. Atque illud fortasse populo vtrique in
 vsu fuit, horarum initia à media nocte ducere.
 Sed ad Ditem patrem & Semnotheos, Berosi re-
 deo: cum quo congruit Aristotelis opinio, qui
 in Magico prodidit (vt author est Laërtius)
 philosophiâ à Gallorum Semnotheis initio pro-
 fectam esse. Tradit Berosus idem; Saronem ter-
 tium Gallix regem vt ferociam primorum ho-
 minum contineret, publica literarum studia in-
 stituisse: & de Saronidis postea pleniùs dicetur:
 Quartum fuisse Druyum, Vnde Druydes, de
 quibus à Cæsare plurima præcipiuntur: Quin-
 tum, Bardum, cuius gloria in Bardis poëtis &
 oratoribus celebrabitur. Quare disciplinæ galli-
 cæ antiquas professiones & ipsa vetustatis effi-
 gie veneranda magisteria perspicimus. Marcel-
 linus libro decimoquinto de Gallorum origine
 his ferè consentanea tradidit, Ambigentes (ait)
 super origine prima, Gallorum scriptores vete-
 res,

156

res, notitiam reliquere negotij semiplenam: sed postea Timagenes & diligentia Græcus & lingua, quæ diu sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris: cuius fidem secuti, obscuritate dimota, eadem distinctè docebimus & apertè. Aborigines primos in his regionibus quidam viscos esse firmarunt, Celtas nomine regis Amabilis & matris eius vocabulo Galatas dictos (ita enim Gallos sermo græcus appellat) Alij Dorientes, antiquiorem secutos Herculem, Oceani locos inhabitasse confines. Drasidæ memorant reuera fuisse populi partem indigenam: sed alios quoque ab insulis extimis confluisse & tractibus transrhænanis, crebritate bellorum & alluione feruidi maris sedibus suis expulsos. Aiunt quidam paucos post excidium Troiæ fugitantes Græcos ubiq; dispersos, loca hæc occupasse tunc vacua. Regionum autem incolæ id magis omnibus adseuerant, quod etiam nos legimus in monumentis eorum incisum: Amphitrionis filium Herculem ad Geryonis & Taurisci sequorum tyrannorum perniciem festinasse, quorum alter Hispanias, alter Gallias infestabat, superatisque ambobus, coisse cum generosis fœminis susceptisque liberos plures, & eos, partes quibus imperitabant suis nominibus appellasse. A Phocæa verò Asiaticus populus, Harpali inclementiam vitans Cyri regis, præfecti, Italiam nauigio petiit: cuius pars in Lucania Veliam: alia condidit

in Viennensi Massiliam: dein secutis ætatibus, oppida, auctâ virium copiâ, instituere nō pauca, sed declinanda varietas, sæpe satietati coniuncta. Post hoc loci hominibus paulatim excultis, ingruere studia laudabilium doctrinarum inchoata per Bardos & Eubages & Druydas. Hæc Marcellinus de Hercule, Beroso congruenter: Berosus enim ait ab Hercule ex Hispania reuertente Galatheam consensu parentum grauidatam esse, indeque natum Galathem, à quo Gallicis nomen factum sit. Quamobrem disciplinæ Gallicæ verustas, his testimoniis intelligitur: sed cuiusnam (inquies) disciplinæ? Grammaticæ (inquam) Rhetoricæ, Logicæ, Mathematicæ, Physicæ, Theologiæ. Grammatica docebat literas legere & pingere: talis enim ars hæc fuit linguis integris neque dum peregrinorum colluione corruptis: sic apud Platonem in Philebo Grammatica Græca instituitur. Hic mihi sentire videor, quid à plerisque doctis & eruditis ingeniis requiratur, quænam hæc veterum Gallorum literæ fuerint: Cæsar nempe sexto libro græcas fuisse confirmat, Disciplinas (ait) nefas esse existimât literis mandari, cū in reliquis ferè rebus publicis priuatisque rationibus græcis vtantur literis. Hic Cæsar non obscure, sed planè ac disertè loquitur Gallos græcis literis vsos esse, id est characteribus illis α, β, γ, &c. Sic primo libro eiusdem rei testimonium est, In castris Helueticorū, tabulæ

157

tabulæ repertæ sunt literis græcis confectæ: Enimuerò Cæsar literas illas quibus tum Galli utebatur græcas appellat: at ego gallicas appello, nec à Græcis in Galliam, sed à Gallia potius in Græciam venisse statuo. Quis literas primus inuenerit, grauis & magna quæstio est, variisque opinionum sententiis apud Plinium disceptata, ut literarum inuentum nullius esse gentis proprium, sed earum usum æternum fuisse existimet. Cadmus (si verus est libellus Xenophonti cuidam attributus) è Phœnicia in Græciam primus sedecim literas detulisse dicitur & eas quidem Galatarû & Mæonum characteribus persimiles: Hinc enim coniectura fit à Galatis ad Græcos literas venisse: Sed eiusdem rei fit illa non verisimilis coniectura, sed certa è temporû rationatione & chronologia demonstratio, cum disciplina Semnothæorum, Saronidarum Druidum, Bardorum tam multis ante sæculis in Gallia floruerint quàm Cadmus ille in Græciam venisset, dubitandum non esse quin gallici quoque characteres tam multis ante in Gallia sæculis visus fuerint. Et quidem id apud Varronem de lingua latina septimo libro significatur, Nam cum Crates Græcus quæstionem grammaticam in Græcia agitaret, quæreretque cur non diceretur alpha alphas, responderunt alij græci Grammatici, Hæc non sunt vocabula nostra, sed penitus barbara. Hic igitur nota Græcorum confes-

sio est non has ipsorum literas esse, Itaque Aristoteles in Magico confessus est, vt ante dixi, philosophiam à Celtarum Semnotheis initium cœpisse, & Galliam denique Græciz magistram fuisse. At scio Gallos Straboni *φιλέλινας* tanquã Græcorum amantes effici, aded vt conuenta & pacta græcè conscriberent, eloquentiæque ac philosophiæ studiis græcorum more dediti, liberalium artium professores mercede conduce-
rent, vt etiam Medicos: sed de Massiliensibus & eorum vicinis id Strabo loquitur, & quidẽ iam imperate Tyberio, quo tempore Romani principes (vt idem author ait) non iam Athenas, sed Massiliam disciplinæ gratiã liberos suos deducebant. At per Deum immortalem disciplinam gallicam à Dite, Semnothe, Sarone, Druyo, Bardo, priscisque illis doctoribus, tum hausimus & expressimus, cùm Græcia ne literas quidem suspicata adhuc esset. Paradoxa nonnullis absone canere videbimur: At qui tot autores tantæque apud omnes fidei atque authoritatis cæteris in rebus audierint, non intelligo quamobrem obstinata iudicij peruersitate in patriæ suæ laudibus repudiare debeant. Atenim nihil illa nos adiuuant fortasse: nouis enim hic argumentis premimur: Galli enim (dicit aliquis) græcè etiã locuti sunt, ideòque & græcis literis vsi. Imò vero (inquam) Galli Cæsaris tempore ne intellexerunt quidem græcum sermonem, tantum ab-
fuit,

fuit, vt eo loquerentur. Cæsarem mearum partium assertorem vindicemque appellabo: Sic enim quinto libro loquitur, Guidam (ait) ex equitibus Gallis, magnis præmiis persuadet, vt ad Ciceronem epistolam deferat: hanc græcis conscriptam literis mittit, ne interceptâ epistolâ, nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Hæc Cæsar, vnde concludo hostibus Cæsaris & Gallis epistolam græcis literis conscriptam, sermonemque græcum ignotum fuisse: Nec attentè tamen consideranti verè probari potest, quod quibusdam tamen probatum esse video, gallicum quidem vulgus eius linguæ ignarum atque imperitum fuisse, sed primarios ciuitatis cuiusque viros græcè scisse, vt hodie sciunt latinè: Id (inquam) studiosè attendenti nequaquam verè probari potest, cum in illo hostium tanto exercitu satis constet principes multarum urbium primariosque viros aliquos fuisse: Quin illud etiam è Cæsare ipso perdisco, Druydas ipsos gallicæ iuuentutis doctores ac magistros græcæ linguæ ignaros fuisse: Etenim Diuitiacus Hedus Gallorum Druydam Cicerone teste longè doctissimus fuit, Diuitiaci eiusdem summum in populum Romanum studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam (vt est primo libro) Cæsar cognouerat, Cæsar (inquam) qui græcè luculenter sciret, quique cum Diuitiaco de ipsius fratre Dumnoige,

P. RAMI LIBER

qui Cæsarem hostibus prodere credebatur, colloqui secretò cuperet, ne quid eorum efferretur. Quid igitur? Si Diuitiacus græcam linguam cum Cæsare communem habuisset, nunquid cõmunium vtrique consiliorum græca lingua interpretum fuisset? At quotidianis interpretibus remotis (vt est eodem libro) per Valerium principem Gallix prouinciæ Cæsar cum Diuitiaco colloquitur: Nõ videtur igitur Diuitiacus, quãuis è Druidibus primarius, græcè intellexisse neque omnino Gallis græcus sermo notus fuisse. Quis igitur (inquies) Gallorum veterum sermo fuit, si græcus non fuit? gallicus (inquam) sed respondere vbinam gētium gallicus ille sermo seruatus sit, Apollinis Pythij diuinitio quædam videatur, cùm satis constet Gallos gallicum sermonem iam pridem dedidicisse, cùm non solùm Romanæ leges, sed legiones in Gallia constitutæ, Gallos cogerent Romanè loqui, qualésque omnino in Repub. sunt principes, tales (inquit Plato) solent esse reliqui ciues. Ergo forum Romanum, ergo militia Romana gallicam linguam aboleuit. Stipendia etiam professoribus publicis ab imperatore Romano proposita sunt ad latinam linguam publicè perdocendam, adèd vt qui libri hac corrupta nostrate lingua scripti sunt, non Galli, sed Romani vulgò nomenclantur. Quidam disputant Suitensium; qui hodie Heluetiorum sedes occupant,

sermonem

159

sermonem, esse veterum Gallorum sermonem: verum satis constat hos Suitenses indigenas Gallos non esse, cum veteres illi Heluetij à Cæsare in suos montes reclusi postea à Quadis (vt Eutropius ait) & Quadi ipsi tandem ab Alemanis pulsi sint: Denique Viri Saxones Heluetium agrum possedere, vnde Suitenses tanquam Vitenses (vt Beatus Rhenanus sentit) appellati sunt: Alij censent hodiernam Germanorum linguam, veterum Gallorum linguam fuisse, beatumque Hieronymum authorem appellant, qui affirmet ætate sua Galatas Asiæ eodẽ sermone vsos esse, quo Treuiri ad Rhenum vrerentur: At Cæsar cõtra videtur dicere, cum ait primo libro Ariouistum Germanorum regem propter longinquam annorum (vt coniectura eo libro quedam est) quatuordecim consuetudinem, gallicã linguã vsus esse. Et Hieronymi ætas Treuiros Romano imperio in Gallia subiectos alios vidit, alios modò videmus cum cæteris Germanis cõmuni lingua sociatos: Vna superest hominum eruditorum opinio iudicantium Gallia veteris sermonem eum esse quo Gallia Armorica (quæ Britania est hodie) vritur: nec enim vera illis est Francorum historia quæ Britannos ex insula Britannia in Armoricã Galliam deducit, cum Cæsar (vt antea posui) Britanniam ipsam Gallorum coloniam faciat, & Strabo, Britannia oppidi in Armorica meminerit, & Plinius Britannos in

Gallia licet confusè:attamen numeret, & Tacitus in vita Agricolaë scribat à Gallis vicina insulæ litora occupari, sermonē verò haud multùm differre: Denique docti ex ea insula homines, existimant Vualos Angliæ propterea cum nostris Britonibus sermone congruere. Quamobrem hæc opinio sola adhuc mihi nota est, quæ probabilem persuasionem possit afferre: Atque hæc de Gallorum Grammatica in literis & sermone.

Quid Britannorum, quid Germanorum Grammatica qualis fuit? Gallorum disciplina (ait Cæsar libro sexto) in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur: Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volūt, plerumque illò discendi causâ proficiscuntur. Hic locus satis indicat Britannorum & Gallorum vnam disciplinam fuisse: Attamen cùm à Cæsare tum Britannia Gallorum facta sit & Britannorum sint humanissimi qui Galli, paulò credibilis illud fuerit à Gallia disciplinam eò peruenisse. Atque hic locus in vniuersum de tota Britannorum doctrina nobis sufficiet. De Germanis totum breuius est, Literarum secreta viri ac fœminæ pariter ignorant (ait Tacitus). Ergo Germania literas & disciplinas omnino nullas habuit. Æneas Syluius affirmat Adriani temporibus ciuilē cultū cum literis in Germaniam venisse: Germani ipsi affirmant ab octingentis

annis

annis germanicam linguam cœptam esse literis exscribi, atque vnà cum Christiana religione musas Germaniam commigrasse publicisque scholis & professoribus excultas adedò vt, quæ natio quondam barbarâ feritate nationibus omnibus horribilis esset, ea deinde omni ingeniorum cultu, omniùmque disciplinarum elegantia & humanitate, vel cum doctissima & literis eruditissima quauis gente de laudis huius principatu contenderit.

Quid Rhetoricæ quæ studia gallica fuerunt? summa nempe & in summo honore habita, & quidem victæ potiùs & numerosæ orationis quàm solutæ. Sunt apud Gallos (ait Diadorus libro sexto) melodiârû poëtæ, quos appellant Bardos: hi cum organis veluti cum lyra cantât hos laudantes, alios vituperantes. Et ibidem, Poëtæ verò tanti apud eos fiunt, vt cùm instructa acie exercitus, eductis ensibus iactisque iaculis propinquant, non solùm amici, sed hostes quoque eorum interuentu à pugna quiescant. Ita apud agrestiores barbaros ira cedit sapientiæ, & Mars reueretur musas: Sic Straboni libro quarto Bardisunt laudatores & poëtæ: Hinc etiam poëta Lucanus in Gallorum poëtarum laudes primò Pharsaliæ excitatur,

*Vos quoque qui fortes animas bellòque peremptas
Laudibus in longum vates demittitis æuum,
Plurima securi fudistis carmina Bardis.*

Denique Marcellinus libro decimo quinto de Gallis, Bardis quidem (ait) fortia virorum illustrium facta heroïcis composita cum dulcibus lyrae modulis cantitarunt. Hanc nimirum Bardorum consuetudinem Romani sunt imitati: quos in Originibus tradidit Cato solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Ergo quanta poëticae facultatis gloria authoritâsq; apud veteres Gallos fuerit, hinc intelligimus. Iam igitur Homeros, Hesiodos Græcia mihi commemoret, & in tanto apud Græcos honore fuisse prædicet. Ergo hanc Rhetoricam, atque hanc (vt ait Mela) facundiam Gallus habuit.

Quid Germanorum Rhetorica cuiusmodi fuit? Quamuis literarum secreta (vt iam patuit) ignorauerint: attamen (vt Tacitus author est) celebrabant carminibus antiquis suos deos & reges, idque vnum apud illos memoriæ & annualium genus erat, nec quicquam præterea de veterum Germanorum disciplinis inuenio.

Quid Logica veterum Gallorum cuiusmodi fuit? Vnam quæstionem Gallorum & eam quidem pergrauem in Cæsare percipio de via & ratione docendæ iuuentutis, Omnes artes liberales & ingenuæ è scriptis libris ediscuntur, hos magistri artium discipulis suis interpretantur, has discipuli cognoscunt, magnaque plerumque in retinenda hominum (quorum libri illi iuuentu-

161

tuti proponuntur) autoritate, difficultas oritur, quoniam homines quantumlibet cæteris hominibus excellentes, at tamen sunt humani & nonnunquam dormire soliti: Itaque cum eorum scripta tanquam catholica ponuntur, difficiles nonnunquam explicatus habent: At contra nullo scripto, voce solâ, innumerabiles opificum artes ediscuntur, agricolarum, architectorum, nautarum, nec vlla in ambiguitate verborum, repugnantia sententiarum in ediscendo difficultas oritur. Id solum est in arte præceptum, quod usus & utilitas approbarunt: Ergo doctores illi professorésq; nostri nullam disciplinam scribere: quicquid iuuentuti traderent, voce tantum tradere consueverant. Sed tamen rationibus aliis adducti nefas esse existimant (ait Cæsar sexto libro) disciplinas literis mandari. Quid ita? Cæsarem rogemus: hoc modo respondebit, Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgum disciplinas efferri velint, neque eos qui discunt, literis confisos, minus memoriæ studere, quod ferè plerisque accidit, ut præsidio literarum, diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Has igitur duas causas disciplinæ literis non mandandæ Druydes afferebant, & causas quidem principum Græciæ philosophorum sententiis approbatas. Hæc enim Pythagoræ quondam fuit opinio, hæc etiam Socratis, qui ne literam quidem vllam

scriptam reliquerunt: Socratis sententiam hac
 de re Plato in Phædro magnificè declarauit his
 verbis, quibus Socrates cum Phædro colloqui-
 tur, Socr. Reliquum est de scripturæ decoro
 vel indecoro, quid quomodo factum decenter
 aut indecenter accidat, nõne? Prædr. Sanè.
 Socr. nõstine quomodo de sermone agens aut
 præcipiens, Deo maximè placeas? Phædr. Ne-
 quaquam, tu verò? Socr. A maioribus quidem
 audiui, sed ipsi verum norunt: Id verò si nos ipsi
 reperiamus, nõne nos in posterum humana-
 rum opinionum studiosi esse debeamus? Phædr.
 Ridiculum rogas: sed quæ te dicis inaudisse ex-
 ponito. Socr. Audiui igitur circa Ægypti Nau-
 cratem, antiquorum deorum quendam fuisse,
 cui & sacra sit auis quam Ibim vocant, & ipsi
 Deo nomen Theuthati, cum autè primum nu-
 meri & calculi & Geometriæ & Astronomiæ,
 tum verò talorum & tesserarum & literarum
 inuentorem esse: Tum verò vniuersæ Ægypti
 rex Thamus fuit in magna ciuitate superioris
 loci, quem Græci Ægyptias Thebas appellant:
 Deum autem Ammonem: ad hunc profectus
 Theuthates, artes ostendit & ait Ægyptiis tra-
 dendas esse: Ille verò rogat quam quæque utili-
 tatem haberet, eoque demonstratè prout quid-
 que rectè aut non rectè videretur, sic impro-
 bauit aut laudauit: Multa quidem in vtrâmqve
 partem de vnaquaque arte Thamus cum Theu-
 thate

thate differuisse dicitur, quæ singula numerare perlongum esset. Cùm verò ad quæstionem de literis ventum esset, Hæc, ô Rex, disciplina (inquit Theuthates) sapientiores Ægyptios memoriâque promptiores efficiet: memoriæ enim & sapientiæ pharmacum id inuentum est. At ille, O subtilissime, & ingeniosissime Theuthates, alius quidem ad fabricanda artis opera habilior est, alius verò ad iudicandum aptior, quid detrimenti aut emolumenti eorum vsus habeat: At modò tu literarum pater, amore adductus, contrarium affirmasti quàm ipsæ possint: Hæ si quidem discantium animis obliuionem præbebunt, neglecto memoriæ studio, externis quippe scripturæ formis confisi interiores ipsas à se ipsis recordatio ne repetere & excolere desinent: Non igitur memoriæ, sed obliuionis pharmacum inuenisti: nec item discipulis veritatem sapientiæ, sed opinionem præbes: Nam cùm multa sine doctore perceperint, multa quoque scire videbuntur, cùm tamen vulgò ac passim ignari sint, atque in hominum congressu & consuetudine graues & importuni, vt qui sapientiæ opinione, non sapientiâ sunt imbuti. Phædr. Facile tu quidem ô Socrates Ægyptios & cuiusuis gentis sermones fingis. Socr. At ô amice, qui in Iouis Dodonei templo sunt, fatidicos sermones primùm aiunt quercus fuisse: antiquis enim temporum illorum homini-

bus qui nequaquam adolescentiæ vestræ sapientiam assequerentur, satis erat ob ruditatem & inscientiam quercum & petram audire, modò vera dicerent: Tu fortasse interesse putas quis cuiusve dixerit, neque solùm consideras, siccine an secus habeat. Phædr. Iure me quidem perculisti: Ac mihi quod ad literas attinet, ita videtur esse quemadmodum Thebanis ait. Socr. Quare qui putat artem literis ita mandari percipiue posse, tanquam certum quiddam aut firmum è literis futurum sit, vehementer ille quidem ineptus sit, ac reuera oraculum Ammonis ignoret, pluris esse scriptas rationes existimans, quàm si ipse scientia ac recordatione, quæ literis tradita sunt, comprehenderit. Phædr. Rectissimè. Socr. Magnum utique ô Phædre id habet scriptura & pictis animantibus reuera simile: hæc enim opera, constant tanquam viua: at si quippiam interrogas, permodestè perque verecundè silent: Idem verò etiam putes scriptos sermones, tanquam aliquid intelligentes dicere: At si discendi cupidus, aliquid eorum quæ dicunt interrogas, vnum & idem quippiam perpetuò significant, atque vbi semel sermo scriptus est, vsquequaque agitur, similiter à doctis & intelligentibus atque ab iis quos nihil deceat, neque potest dicere à quibus deceat aut non deceat, contumeliosèque & iniuriòse tractatus, paterni auxilij semper indiget: neque

que enim acceptas iniurias vlcisci, neque sibi ipsi opitulari potest. Phædr. Atqui hæc à te verissimè dicta sunt. Socr. Quid verò, nonne videmus quomodo alius sermo huius ipsius germanus frater fiat, quantòque præstantior eo potentiòrque nascatur? Phædr. Quémnam hunc & quomodo fieri dicis? Socr. Qui cum scientia scribitur in discantis animo: potest enim se ipsum vlcisci, nouítque quæ apud quos dicenda ac tacenda sint. Phædr. Scientis sermonem dicis viuum atque animatum, cuius scriptus, imago quædam meritò dicatur. Socr. Dic igitur mihi bonâ fide, vtrum prudês agricola ea semina de quibus sollicitus sit quæque fructuosa sibi velit esse, verno tẽpore in Adonidis hortis sparsa gaudeat, cùm eos octauo die florentes aspiciet, an potius si quando hæc faciat, ludi ac festi diei gratia faciet? In quibus autem elaborarit & agriculturæ secutus artem seminauerit vbi deceat, satis se consecutum putabit, si octauo post mense, sementis ad maturitatem peruenerit? Phædr. Sic verò ô Socrates, alia verò aliter, vt ais, faciat. Socr. Dicemúsne hominem iustorum & pulchrorum & bonorum scientias possidentem in semente facienda, agricolâ imperitiorem? Phædr. Minimè. Socr. non igitur seridò semina sua in aqua nigra scribet calamo, sermonibus spargens, cùm nequeat neque ipsis sermone opitulari, neque verum satis accuratè demõ-

strare. Phædr. Atqui id probabile non est. Socr. Non sanè, verùm in literis hortos, vt par est, ludi gratiâ feret ac scribet: quando autem commentarios tanquam thesauros (ne fortè in obliuionis infirmitatem incidat) tum sibi, tum cuius eadem vestigia sectanti conficit, lætabitur utique tenellos fœtus aspiciens, cùmque cæteri oblectamenti aliis conuiuissque ac similibus delictis fruuntur, interim ille his omnibus longè posthabitis, otium sermone oblectabit. Phædr. Præclarum ô Socrates pro vili atque ignauo ludum narras, eius qui in sermonibus ludere, deque iustitia atque aliis quæ tu commemoras, confabulari possit. Hæc Socratis est opinio, sed opinione nostrorum Druydum paulò mitior atque humanior: Anteponebat Socrates viuæ vocis ac memoriæ scientiam, mortuæ scripturæ, sed scripturam tamen aduersus obliuionis infirmitatem permittit: quæ vtinam sententia Druydibus perinde placuisset, nec enim externis Græcorum bonis egeremus, sed patriis abundaremus, neque per Latinos Græcòsque interpretes, disciplinas maximis peregrinarum linguarum laboribus ac studiis audiremus, sed magna suauitate animi ac voluptate, penè vnà cum lacte nutricis hauriremus. Hominis adolescentia latinis Græcisque literis perdiscendis vix ac ne vix quidè plerumq; quamlibet auida sufficit, id est è liberalium studiorum carceribus nondum egredimur

egredimur cùm metam attingere debeamus: Homerum, Demosthenem, Virgilium, Cicero-
nem lóginquo & diuturno græcæ ac latinæ lin-
guæ studio cognoscimus: At Bardorum nostro-
rum hymnos & poëmata vt intelligentia men-
tis, vt vocis sonus à natura tribueretur, sic cum
lætitia sine labore cantaremus: hic patriæ, hic
etiam virtutis nimium tetricus amor fuit: Dum
Druides Galliam non solùm armorum, sed di-
sciplinarú laude cæteris gentibus perpetuò præ-
stantiorem esse, dum ex animis Gallorum, desi-
diam fugare cupiunt, posteros suos longè am-
plissimo præclarissimóque antiquæ disciplinæ
patrimonio exheredarunt, atque ita gallicas ar-
tes ac doctrinas, quas tamen illo nihil scribendi
argumento semper viuas, semper florentes fore
sperabát, sempiternâ obliuione sepultas obrue-
runt. Sed frustra lamentamur: & vota tamen
quamuis inania supersunt: & romanæ ambitio-
nis improbitas híc fortasse iustiùs accusari pos-
sit, quæ Druidum scholas euertit: Ergo vt ait
poëta,

Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.

Ad Mathematicas artes accedamus, de qui-
bus Cæsar hæc breuiter attingit, Multa (inquit)
de sideribus atque eorum motu, de mundi ac
terrarum magnitudine, de rerum natura dispu-
tant. Hæ nimirum patriæ atque auitæ Ditis, Sa-
ronis, Druidum disciplinæ fuerant, quas etiam illi à

proavis suis per manus traditas conseruauerant: De veteribus enim ante diluuium patribus, à quibus mathematicæ contemplationes hæ obseruatæ fuerât, primo libro Antiquitatum iudaicarum Iosephus testis est, ne hæc inuenta tam nobilia aquarum inundationibus perirent, duabus excitatis columnis alteri latericiæ, alteri lapideæ separatim inscripta, vt si latericia diluuiio deleretur, lapidea reliqua superstes, hominibus discendi potestatem faceret, & quæ scripta continebat, speculanda exhiberet: Lapidream verò Vespasiani tēpore adhuc in Syria fuisse author idem testis est. Item quomodo deinceps Ægyptij ab Abrahamo didicerūt, Eusebius idem ferè (ait) & à Græcis has artes tandem literis mandatas & in vulgus editas ac publicatas esse. Sed Druydes nostri, tanquam per manus (vt dixi) à patribus acceptas ita posteris prodidere: multa de sideribus eorūque motu disputāt: Sic apud Melam Druydes motus cæli ac siderum profiteretur. Astrologia fuit, quæ nullo modo sine præcedentibus Arithmeticæ & Geometriæ studiis doceri disciue potuit: motus enim, calculus, Arithmeticæ numeros, siderum spatia atque interualla, Geometriæ figuras postulabant. Ergo eum Astrologiam Druydes explicarēt, explicandæ Astrologiæ administras artes Arithmeticam & Geometriam explicabant. Atque in Bardorum hymnis & pœmatis musicam fuisse quandam

dam Berofus ostendit, Apud Celtas (ait) Bardus inuentione carminum & Musicæ inclytus fuit. Multa de mundi ac terrarū magnitudine Druydes disputant. Ista est terræ mundique magnitudo ac forma quàm Mela dicit à Druidibus doceri : hæc erat Cosmographia Geographiâque, quæ mundi longitudo esset ab occasu versus ortum, quæ latitudo ab Æquatore versus trūmque polum, quanta zonarum quinque spatia à polo ad minimū circulum, ab eo ad tropicum, à quo rursus ad Æquatorem medium, quæ terrarum zonæ, cælestibus zonis essent attributæ ac subiectæ, quæ earum vel frigore vel æstu desertæ essent & incultæ, quæ temperatæ, qua deniq; terrarum diuisione Europa, Africa, Asia essent abstractæ. Multa de rerū natura Druydes disputât. Hoc Physicæ fuit de principiis materia quippe formâq; rerū, igne, aëre, aqua, terra, vnde omnia gignerentur, interirēt, augetur, decreserēt, alteraretur, loco mouerētur: Huius tam multiplicis tamq; variæ doctrinæ Galli professores, à Strabone Vates, qui præter cætera physica illud imprimis patriū oraculum docebât mundū (vt ait idem) aliquādo igne atque aquâ periturum. Doctores iidem, vocantur à Marcellino Eubages, Eubages verò (ait) scrutantes summa & subintima naturæ, pandere conabantur. Quare nobiles hæc disciplinæ gallica voce, gallico sermone gallis tradebantur: Atque in his duos excellentes philosophos Ciceronis oratione lauda-

P. RAMI LIBER

tionēque æternitati consecratos saltem possu-
 mus appellare, Diuitiacum, de quo iam dictum
 est, Heduum principem, & Deiotarum Gal-
 lorum in Asia regem: Dic igitur M. Tulli, no-
 strorum Druydum memoriã istam nobis expo-
 ne, In Gallia Druydę sunt, è quibus ipse Diuitia-
 cum Heduum hospite laudatorēque cogno-
 ui, qui & naturę rationem quam Physiologiam
 Gręci appellant, notam esse sibi profitebatur, &
 partim auguriis, partim coniecturã quę essent
 futura dicebat. Hic è Druydibus Diuitiacus &
 Ciceronis, vt credibile, hac ipsa Druydum sa-
 pientiã hospes appellatur. Quid Diotarus, quo-
 modo celebratur ab hoc oratore? Iam quid ego
 (ait) hospitem nostrum clarissimum atque opti-
 mum virum Deiotarum regem commemorem
 qui nihil vnquam nisi auspiciatõ gerit? qui cùm
 ex itinere quodam proposito & constituto re-
 uertisset, aquilę admonitus volatu, conclaue il-
 lud vbi erat mansurus si ire perrexisset, proxima
 nocte corruit: Itaq; vt ex ipso audiebam, persepe
 reuertit ex itinere, cùm iam progressus esset mul-
 torum dierum viam: Cuius quidem hoc præcla-
 rissimum est, quod posteaquã à Cæsare tetrar-
 chię regno pecuniãq; multatus: negat se ramen-
 corum auspiciorum quę sibi ad Pompeium pro-
 ficiscenti, secunda euenerunt pœnitere: Senatus
 enim auctoritatem & populi Romani liberta-
 tem atque imperij dignitatem suis armis esse de-
 fensam

166

fenfam, sibi que eas aues quibus authoribus officium & fidem secutus esset, bene consuluisse antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriam. Hæc Cicero, cui & hanc Gallia Galatiæque debent æternam gratiam, quod duos eorum philosophos ipsis tam insigni testimonio conseruarit: Quid enim hîc nisi lachrymas miseræ nostræ testes proferre possum? Imperabat olim Gallia Italis & Græcis, próque vilibus fortunæ bonis stipendij loco appensis, longè pretiosissimas opes animi rependebat: Gloriosa est Græcia Italiæque Mathematicis & Philosophis: at gloria hæc quondam nostra fuit, è nostris fontibus laudes illæ fluxerunt, sed fontes idè exaruerunt, quia scripturâ muniri & custodiri noluerunt: haberet enim Gallia Gallos Euclides, Ptolemeos, Platones, Aristoteles, vel iis omnibus multò præstantiores. Sed lamentari desinamus, ad Gallorum Theologiam veniamus.

Drydes imprimis hoc volût persuadere non interire animas, sed ab aliis post mortem transfere ad alios: atque hîc maximè ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto. Hanc immortalitatis persuasionem, summum in religione & Theologia Gallorum veluti fundamentum statuo: quod Græci certatim Latinique celebrare, Galli (ait Diodorus) sumpto cibo consueuerunt prouocatione certare nullâ habitâ vitæ curâ: increbuit enim apud eos Pythagoræ

P. R A M I L I B E R

sententia , animas hominum immortales esse, rursumque eas defunctis corporibus, post certum tempus in alia corpora reuerti. Itaque in defunctorum pyram epistolas quidam coniciunt tanquam eas mortui sint lecturi. Idem Strabo de Gallis proficitur, Affirmat (ait) animas corrum- pi non posse: Sic Mela, Vnum ex iis quæ Druy- des præcipiunt effluit, videlicet vt forent ad bel- la meliores, æternas esse animas, vitamque alte- ram ad manes: itaque cum mortuos cremant ac defodiunt, apta viuentibus olim negotiorum ratio etiam & exactio crediti deferebatur ad in- feros, erantque qui se in rogos suorum velut vnà victuri, libenter immitterent. Hæc Mela, vbi & persuasionis eandem causam videmus quam in Cæsare, vt Galli contemptu mortis, fortiores es- sent atque ad bella meliores: Et verisimile est in- de ortam esse illam mortis contemptionem, de qua iam antea dixi. Idem Valerius Maximus li- bro secundo prodidit, Vetus ille mos (ait) Gal- lorum occurrit, quos memoriâ proditum est pe- cunias mutuas, quæ his apud inferos redderen- tur, dare, quia persuasum habuerint animas ho- minum immortales esse: dicerem stultos, nisi idem brachati sensisset, quod palliatus Pytha- goras credidit. Tot igitur authores cum Cæ- sare de gallica immortalitatis persuasionem con- sentiunt. Sed prætereundum esse non arbitror quod authores hi quilibet potius quam Gallos
philo-

philosophiæ primos auctores esse fateantur. Pythagoras dixit animos immortales esse, quem Plato deinde secutus est: atque illa nimirum est apud Ovidium philosophi sententia,

*Morte carent animæ, semperque priore relicta
Sede, nouis domibus viuunt habitantque receptæ.*

Hæc inquam, Pythagoræ sententia est, vnde Græcis illis & Latinis testibus, Galli videlicet Pythagorei facti sunt & hæc immortalitatis opinionem mutuati. Qui quantæ ambitionis sit error hinc intelligi & diiudicari potest, quod infinitis ante natum Pythagoram temporibus, hæc apud Gallos Druidum persuasio viguerit: vnde, quod antea statui, rursus affirmo Græciam Gallix non magistram, sed discipulam fuisse: Nec tamen stultam illam *απειροψυχον* quam Pythagoras asserbat ex humanis corporibus in quælibet alia vel pecudum corpora Galli sequebatur, cum se non ex hominibus bestias, sed homines corporibus aliis futuros crederent: Sic Lucanus,

— Vobis auctoribus, vmbra

Non tacitas Erebi sedes Diisque profundi.

Pallida regna petunt, regit idem spiritus artus,

Orbo alio longè canitis si cognita vite.

Verùm cætera gallicæ religionis capita persequamur. Multa de vrac potestate deorū immortalium disputant, & quid dii velint (ait Mela) scire profiteantur: Deos nempe Mercuriū, Apollinem,

P. RAMI LIBER

Mineruam, Iouem, Martem colebant: de que iis eandem ferè quam reliquæ gentes habebat opinionem. Mercurium inuentorem artium, viarum atque itinerum ducem ad quæstus pecuniæ mercatûsque habere vim maximam: Ille nimirum Caduceator qui fingitur à poëta,

Dixerat, ille patris magni parere parabat

Imperio: & primùm pedibus talaria necesse

Aurea, quæ sublimem alis, siue æquora supra,

Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

Tum virgam capit, hac animas ille euocat Orco

Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit:

Dat somnos adimitque & lumina morte resignat.

Illam enim virga, vis est & facultas artium, unde etiam itinerum ductus & quæstus mercatorum. Iulianus Cæsar Mercurio supplicabat, quem in mundo (ait Marcellinus) velociorem sensum esse, motus mentium suscitatem theologicis prodidere doctrinis. Sed Druydes ea Mercurium posse disputabant: Apollinem morbos depellere, quod apud Ouidium Deus ipse testatur,

Inuentum, medicina, meum est, opifexque per orbem

Dicor, & herbarum subiecta potentia nobis.

Quid de Minerua? operum atque artificiorum initia tradere, ideoque fingitur à poëtis è cerebro Iouis patris nata: Iouem imperiû cælestium tenere, Martem bella regere, Huic, cum prælio dimicare constituèrunt, ea quæ bello cæperint plerumque deuouent: quæ superauerint anima-

168

lia capta immolant, reliquas res in vnum locum cōferunt. Diodorus eadem ferè, Captiuos quoque sacrificant diis. Acerbum (inquiēs) exemplum, fateor; sed romanū; inquam; apud quos triumphati hostium duces in carcere necabantur, imò in publico populi spectaculo, bestiis interdum obiciebantur. Quidam Galli de hostibus capta animantia vnà cum hominibus interfecta in sacris comburunt, aut aliis afficiunt pœnis: Priuati aliquid etiam admirabile superiores Celtæ in Deorum immortalium templis obseruant, vt in sacris templisque plurimùm auri spargant, neque illud incolarum quisquam, quamuis gens auri sit auida, propter religionem audeat contingere. Sed istæ Marti conuenientes victimæ fortasse videantur, qui poëtis græcis *ἑρπολογός*, homicida nominatur. At ista reliquorum deorum sacra communia fuere, Natio est (ait Cæsar) omnium Gallorū; admodum dedita religionibus: atque ob eam causam qui sunt affecti grauioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur aut pro victimis homines immolant, aut se immolatuos vouent: quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicèque eius generis habent instituta sacrificia. Admiranda verò religio, & mirabilis de deorum vi ac potestate persuasio, de qua etiã nō mitiora à græcis authoribus affirmā.

tur. Philosophi quoque (ait Diodorus) ac Theologi quos vocant Saronidas, præcipuè ab illis coluntur: vtuntur insuper diuinatoribus, qui apud eos, cùm & auguriis & sacrificiis futura prædicunt, plurimi existimantur, omni eis obtemperante plebe: Cùm verò de rebus magnis consultant, mirabilem incredibilèmq; seruant consuetudinem. Iugulant enim ense hominem, quo decidete tum ex casu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex sanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obseruatione, norunt futura. Est apud eos moris nullum absq; philosopho sacrificium facere: existimant enim per diuinæ naturæ conscios, sacra fieri oportere, tanquam deis propinquiores: horum intercessione bona ab diis censent petenda, quorum consilio, & pace & bello fruuntur. Quò videtur etiam illud Cæsaris referendum esse, cùm quinto belli gallici ait, qui nouissimus ad concilium armatum venerit in conspectu multitudinis, omnibus cruciatibus affectum necari. Sed illud à Strabone præterea additur, quod in templis hominem suffixum cruci, sagittis conficerent. Recitat idem author à Possidonio & Artemidoro alia quædam, sed quæ ipse fabulosa arbitratur de mulierum quarumdam ad insulam Ligeris ostio vicinam bacchanalibus, deque duorum coruorum alis dextris albicantium auguriis: verisimiliùs autem putat quod

Artemi-

Artemidorus idem tradiderit ad insulam Britannię proximam similia Samothracibus Cere-
ri ac Proserpinę sacra fieri. Pergit Cęsar his si-
milia narrare, Alij immani magnitudine simu-
lachra habēt, quorum contexta viminibus mē-
bra viuis hominibus complent, quibus succen-
sis, circumuenti flammā, exanimantur homi-
nes: Supplicia eorum qui in furto aut latrocinio
aut in aliqua noxa sint comprehensi, gratiora
diis immortalibus esse arbitrantur: sed cū e-
ius generis copia deficit, etiam ad innocen-
tium supplicia descendunt. De statu is illis ea-
dem Strabo, Instruebant lignēū colossū fęno
contextum, in eoque pecudes & omnis generis
bestias vnęque homines concremabāt. Sic Dio-
dorus, Pari suę feritati impietate in deorum sa-
crificiis abutuntur: Noxios enim quinquennio
seruatos, sudibus affixos diis sacrificant, cū-
que aliis primitiis super ingentes pyras immo-
lant. Sic Mela de Galliis, Gentes superbę, super-
stitiosę, aliquando etiam immanes, aded vt ho-
minem optimam & gratissimam diis victimam
erederent. Ac ne statuas illas gallicorum deo-
rum immani magnitudine nimium mirere, re-
cordare quę Plinius de colossis libri tricesimi
quarti capitę septimo tradiderit, Moles quippe
excogitatas videmus statuarum (ait) quas co-
lossos vocant, turribus pares. Hic ab eo nume-
rantur cubitorum Capitolinus Apollo trigin-

ta, Iuppiter Tarentinus quadraginta, Sol Rhodius septuaginta, cuius pollicem pauci vix complectantur, Apollo Tuscanicus in bibliotheca templi Augusti quinquaginta pedum à pollice, Nero centum decem pedum: Verùm (ait) omnem amplitudinem eius generis statuarum vicit ætate nostrâ Zenodorus Mercurio factò in ciuitate Galliæ Aruernis per annos decem, pedum quadringentorum immani pretio. Ergo tales gallicorum deorum statuarum, immani profus (vt Cæsar loquitur) magnitudine, quas viuis hominibus complebant. Atrocitas, inquit, religionis horrenda: verum, inquam, sed atrocitas gentium communis, vel potius gentilium dæmonum propria: Sic enim quondam humanis hostiis litabant ferè gentes omnes. Lilius post Cannensem pugnam scribit tales hostias Romæ fuisse, Interim (ait) ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta, inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra viui demissi sunt in locum saxo conseptum, ibi antè hostiis humanis minimè Romano sacro imbutum. Hæc Lilius. Neque iam Arabes, Thraces, Scythas, Ægyptios Græcosue ad istam fidem memorem, cum etiam Dionysius Halicarnassæus primo libro antiquitatum Romanarum doceat, Iouem & Apollinem, quoniam decima nascentium hominum non immolaretur, vniuersæ Italiæ grauisimas

uissimas calamitates importasse. Diodorus vicesimo historię libro Saturni statuam & talia sacrificia, huiusmodi narrat Carthagine dum adhuc incolumis statet fuisse, Dicebant autem, ait, Saturnum illis iratum fuisse, quoniam prius ipsi excellentiores ex filiis suis sacrificabant: Postea verò clam emptis infantibus atque educatis, liberorum loco immolabant: cùmque diligenti facta inquisitione multi ex suppositis inuenirentur sacrificari, facillè animis induxerunt vt crederent ad obsessionem vrbes hostes idcirco diuinitus missos fuisse, quoniam priuscos deorum honores non seruarēt. Itaque deos placare studentes, ducentos ex nobilissimis adolescentibus publicè sacrificarunt, trecenti verò alij, quoniam suspectos se esse videbant, sponte se tradiderunt. Erat autem apud eos ænea Saturni statua magnitudine mirabilis, cuius manus in terram extensæ ita erant in gyrum, vt qui ad eum prouenire adolescentes cogebantur, in ingentem foueam ignis repletam inciderent, Plura verò religionis huius apud varias gentes exempla commemorat Eusebius libri quarti capite septimo, si quis ampliora testimonia desideret, vbi ait imperatoris Adriani temporibus euangelicâ iam passim coruscante doctrinâ, talem immanitatem dissolutam esse, apud Celtas tamen adhuc permanisse: Mela tamen ætate sua defuisse scribit, Manent, vesti-

gia feritatis, ait, iam abolitæ, atque vt ab vltimis cædibus temperant, ita nihilominus vbi deuotas altaribus admouere, delibant. Ergo ista Gallorum sinistra sacra sunt, quæ Lucanus ait,

*Et vos barbaricos ritus morémque sinistrum
Sacrorum Druyde positis repetistis ab armis,
Solis nosse deos & cæli numina vobis,
Aut solis nescire datum.* —

Sed de Gallorum sacrificiis satis. Quid Britannorum & Germanorum sacra? Britannorum disciplinam eandem fuisse diximus. Germani autem (ait Cæsar) multum ab hac consuetudine differunt: Nam neque Druydas habent qui rebus diuinis præsent, neque sacrificiis student: Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt & quorum aperte operibus iurantur, Solem & Vulcanum & Lunam, reliquos ne famam quidem acceperunt. Hæc Cæsar: Tacitus tamē, Germanorum deos præterea nominat Tiuistonem Deum terram editum, & filium Mannum originem gentis conditorisque: Mannique filios, e quorum nominibus proximi Oceano Inguæones, medij, Hermiones, cæteri Istæuones vocantur: Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: Pars Sueuorum & Isidi sacrificat: Vnde causa & origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum

dum liburnæ figuratum, docet aduectam religionem: Cæterùm nec cohibere patietibus deos, neque in vllam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, deorùmque nominibus appellant secretum illud quod solâ reuerentia vident. Cæsar ipse primo libro sortes mulierum Germanis tribuit, Cùm ex captiuis (ait) quæreret Cæsar, quamobrem Ariouistus prælio non decertaret, hanc reperiēbat causam, quòd apud Germanos ea consuetudo esset, vt matrefamilias eorum sortibus & vaticinationibus declararent vtrum prælium committi ex vsu esset necne: Eas ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante nouam Lunam prælio contendissent. Sed de his diuinationibus longè plura Tacitus, Auspicia (ait) fortèsque, vt qui maximè obseruant: Sortium consuetudo simplex, virgã frugiferę arbori decisam, in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt, mox si publicè consulatur, sacerdos ciuitatis, sin priuatim, ipse pater familiae precatus deos cœlùmque suspiciēs, ter singulos rollit, sublatos secundum impressam antè notam interpretatur: Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diē consultatio: sin permissum, auspiciorū adhuc fides exigitur: & illud quidem etiã hic notum, auium voces volatúsque interrogare: Propriũ gen-

tis equorū quoque præfagia ac monitus experiri
 publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis cā-
 didi & nullo mortali opere cōtacti, quos pressos
 sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis
 comitantur hinnitūsque ac fremitus observant:
 Nec vlli auspicio maior fides non solū apud ple-
 bē, sed apud proceres, apud sacerdotes: Se enim
 ministros deorum, illos conscios putant. Est &
 alia observatio auspiciorū, qua grauium bellorū
 euentus explorant: eius gentis cum qua bellum
 est, captiuum quoquo modo intercepsum, cum
 electo popularium suorum, patriis quēmq; ar-
 mis committūt: victoria huius vel illius pro præ-
 iudicio accipitur. Reliqui religionis mores in
 Cæsare sunt funerum, Funera (ait) sunt pro cultu
 Gallorum magnifica & sumptuosa, omnia quæ
 viuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt,
 etiam animalia: ac paulò supra hanc memoriam
 serui ac clientes quos ab his dilectos esse cōstā-
 bat, iustis funeribus confectis vnà cremabātur.
 Hæc Cæsar. Itaque Pausanias decimo libro rīdi-
 culus est de bello Brenni, vbi docet mortuorum
 sepulturā à Gallis despici, vt immanitatis huius
 opinionē magis hostem, terreāt, quod mortuos
 mōre cæterorū hominū nulla commiseratione
 prosequātur. Pausaniā refellit hīc Cæsar, refellit
 & Liuius de Gallis Romā obsidentibus, Tam pi-
 gitia (ait quinto libro tertix decadis) singulos
 sepeliēdi, promiscuè aceruatos cumulos homi-
 num

nū vrebant, bustorūque inde gallicorū nomine insignē locū fecere. Quod verò Cæsar ait omnia quæ cordi mortuo fuerint in ignē inferri solita, sic Romæ in Iulij ipsius rogū tibicines discissam vestem, legionarij arma, matronæ bullas liberorūque prætextas iniecerūt. De seruis ac clientibus, viuis an mortuis, Cæsar non satis aperte loquitur: de viuis vt intelligi possit, facit illud Melæ dictum, Erantque qui se in rogos suorum velut vnà victuri libenter immitterēt. Tale verò est exemplū quinta Ciceronis Tusculana, Mulieres verò in India cūm est cuiusque earum vir mortuus, in certamen iudiciūque veniunt, quam plurimūm ille dilexerit (plures enim solēt esse singulis nuptæ) quæ victrix, ea læta prosequentibus suis vnà cum viro in rogam imponitur, illa victa, mæsta discedit. Atque hæc tamen morum acerbitas ad illos humanarum hostiarum mores aggreganda est. Tacitus de Germanorum funeribus ita loquitur, Corpora suorum (ait) in dubiis præliis referunt. Item, funerum nulla ambitio: Id solūm obseruatur, vt corpora clarorum virorū certis lignis crementur: Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant, suæ cuique arma, quorundam igni & equus adiicitur: Sepulchrū cespes erigit: Monumētorum arduum & operosum honorem, vt grauem defunctis, aspernantur: Lamenta ac lachrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt: Fœminis

P. RAMI LIBER

Iugere honestum est: viris meminisse. Sed de sacrificiis veterum Gallorum totaque disciplina. Plinius libri tricesimi capite primo, dum in magicam artem tanquam fraudulentissimam inuehitur, videtur Druidum etiam nostrorum disciplinam eodem crimine complecti, Auctoritatem ei (de magica arte ait) maximam fuisse nemo miretur, quandoquidem sola artium tres alias imperiosissimas humanæ mentis complexa, in vnam se redegit: Natam primum è medicina nemo dubitat, ac specie salutari irrepisse velut altiorè sanctioremque, quàm medicinam, ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vites religionis, ad quas maximè etiamnum caligat humanum genus. Atque ut hoc quoque suggererit miscuisse artes mathematicas nullo non auido futura de sese sciendi: atque ea è cælo verissimè peti credente. Ita possessis hominum sensibus, triplici vinculo in tantum fastigij adoleuit, ut hodièq; etià in magna parte gætium præualeat, & in Oriète regib⁹ imperet, hinc magica factio persica, mosaica, Cypria: Sexcentesimo septuagesimo septimo demum anno urbis Cn. Cornelio Lentulo, Publ. Licinio Crasso Coss. senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur, palamque ad tempus siluit sacri prodigiosi celebratio, Gallias utique possedit & quidem ad nostram memoriam: Namque Tyberij Cæsaris principatus, sustulit Druidas eorum & hoc
genus

genus vatum medicorumque. Quid ipse ego hanc memorem artem, Oceanum quoque transgressam & ad naturæ inane peruectam in Britanniam, quæ hodiè eam attonitè celebrat tantis cæremoniis, ut dedisse Persis videri possit? Aded ista toto mundo consensere, quanquam discordi & sibi ignoto. Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandiverò etiam saluberrimum. Hæc Plinius, quibus præter artes illas à nobis enumeratas medicinam Gallis Druidibus attribuit, sed iis artibus tectas fraudes vehemèter arguit, Romanosque verè laudat quorù imperio sublata sint mōstra: Atque utinam tantum fraudes artiù sustulissent: artes autem ipsas earumque scholas ac professions non etià sustulissēt, tunc demum veram illis gratiã gloriãque deberemus. At Tyberius Druidas omnino sustulit (ait Plinius). Sed idem aliquot exemplis Druidum magicam detexit, ut libri decimi sexti capite ultimo de visco, Non est omittenda (ait) in ea re & Galliarum admiratio, Nihil habent Druides (ita suos appellant magos) visco & arbore in qua gignatur (si modò sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos, nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione græca possint Druides videri. Enimverò quicquid adnascatur illis, è cælo

173

missum putant, signumque esse electæ ab ipso deo arboris: Est autem id rarum admodum inuentu: & repertum, magna religione petitur, & ante omnia, sextâ lunâ, quæ principia mensium annorumq; his facit, & sæculi post xxx. annum, quia iam viriû abunde habeat, nec sit sui dimidia: omnia sanantem appellantes suo vocabulo, sacrificio epulisque ritè, sub arbore præparatis, duos admouët candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primùm vinciuntur: Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce aurea demetit, candido id excipitur sago: Tunc demum victimas immolant, præcâtes vt suum donum deus prosperum faciat his quibus dederit: Fœcunditatem eo potò dari cuicunque animali sterili arbitrantur, contrâque venena omnia esse remedio: tanta gentium in rebus friuolis plerunq; religio est. Hæc Plinius de mysteriis magicæ gallicæ, vbi nominis licet gallicî à Druyo nempe, vt dictum est, deriuati, tamen etymologiam græcam reperit, sicut in omnibus linguis vocabula sexcêta reperias, quæ similitudine aliqua videri possint ex alia formari: vbi etiam mathematica illa mensium, annorum, sæculorum chronologia satis demõstrat Gallorum Mathematicas disciplinas græcis postea descriptis non vsquequaque similes fuisse. Cætera Plinij exempla persequamur. Idem igitur rursus libri vice-simi quarti capite vndecimo, Similis herbæ huic
Sabinæ

Sabinæ est selago appellata, Legitur sine ferro dextrâ manu per tunicam, quâ sinistrâ exuitur, velut à furante, candidâ veste vestito, puréque lotis nudis pedib⁹, sacro factô priùs quàm legatur, pane vinóque: Præfertur in mappa noua: Hanc contra omnem perniciem habédam prodidere Druydæ Gallorum, & cõtra omnia oculorum vitia fumum eius prodesse. Idem famolum herbam nominauere, nascentem in humidis: Et hanc sinistra manu legi à ieiunis, contra morbos suum boúmque nec respicere legentem, nec alibi quàm in canali deponere, ibique conterere poturis. Hic Gallorum Druydem Plinio magica alia est, cui apud eundem consimilis est tertia libri vicésimi capite tertio, Præterea est (ait) ouorum genus in magna Galliarum fama, omissum græcis. Angues innumeri æstate conuoluti, saluiis faucium corporúmque spumis, artificii complexu glomerantur, anguinum appellatur. Druydæ sibilis id dicunt in sublime iactari, sagóque oportere intercipi ne tellurem attingat, profugere raptorem equo: serpentes enim insequi donec arceantur amnis alicuius interuëtu: Experimentum eius esse, si contra aquas fluitet vel auro cinctum: At, vt est magorum solertia occultandis fraudibus sagax, certâ Lunâ capiendum censent, tanquam congruere operationem eam serpentium, humani sit arbitrij. Vi-
di equidem id ouú mali orbiculati modici ma-

P. RAMI LIBER

gnitudine, crusta cartilaginis, velut acetabulis
brachiorum polypi crebris, insigne Druydis.
Ad victorias litium, ac regū aditus maximè lau-
datur: tantæ vanitatis, vt habentem id in lite in
sinu equitem Romanum è Vocontiiis, à diuo
Claudio principe interemptum non ob aliud
sciam. Hic tamen complexus anguium & effe-
ratorum cōcordia, caussa videtur esse, quare ex-
teræ gentes caduceum in pacis argumentis cir-
cundata effigie anguium fecerint: Neque enim
cristatos esse in caduceo mos est. Sic gallicæ ma-
gicæ anguinum ouum Plinius notauit, ideòque
Gallum illum è Vocontiiis equitem ab impera-
tore Rom. hanc magiam scilicet formidante in-
teremptum: Denique Romani ad totam Druy-
dum disciplinam euertendum has magicarum
superstitionum caussas accepere. At impietas,
at superstitio, at Magica, at vitia denique, virtu-
tibus saluis radicitùs euelli poterant. Vtinam
Romani Gallos eodem loco numeròque atque
Græcos habuissent: Imperium Græcis ereptum
est, at literæ & artes permissæ ac relictæ sunt:
coactus est Græcus latino sermone ius audire,
at Grammaticam, Rhetoricam, Philosophiam,
Græcè semper didicit, semper docuit: Quænam
igitur inuidia fuit, nō dico Gallos iudices è Gal-
liæ iudiciis, sed Gallos professores, imò Gallas
disciplinas & artes è Galliæ scholis eiicere?

— An nimium vobis tum Galla propago

Visa

Visa potens superi, propria hæc si dona fuissent?

Sed nimium sæpe ad hanc patriæ palmam sensus animosque conuertimus, eamque impotenti gallici nominis inuidiâ nobis ereptâ lugemus. Quare agite, ad cætera pergamus: è quatuor operis propositi partibus tres adhuc expeditæ sint, è disciplinæ prudentia totâque veri cognitione ac perspicientiâ, quarta superest è iustitia reliquorum morum principe ac magistra. Hic igitur quærendum nobis est, qui principatus veteris Galliæ, quod populi magisteriû, quæ politia fuerit: id enim est platonium temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ vinculum, quo suum cuique tribuitur, nec quicquam vsurpatur alienum. Fuit verò Galliæ, saltem Comatæ, cum eò Cæsar accessit, Respub. genere ipso timocratica, romanæ libertatis multis partibus simillima, vt singula subtiliùs animaduertenti planum deinceps erit. Ergo Cæsarem in his præcipuè moribus atredamus, In omni Gallia (ait sexto libro) eorum hominum qui aliquo sunt numero atque honore, genera duo sunt, alterum est Druidum, alterum equitum: Nam plebs penè seruorum habetur loco, quæ per se nil audet, nulli adhibetur consilio. Hanc partitionem Cæsar instituit, tametsi de plebe nequâquam id omnino verum est, vt suis locis intelligetur: Sed Cæsaris partitionem persequamur, Druidibus vnus præest, qui summam inter eos habet potestatem: hoc mor-

tuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut si sunt plures pares, suffragio Druidum allegitur, nonnunquam etiam armis de principatu contendunt. Hic Cæsar, magistratus genera duo proponit, alterum diuinis, alterum humanis & ciuilibus rebus præpositum: Druidum vnum tanquam Pontificem summum instituit, eiusque creationem dignitate, suffragiis, armis etiam definit: nec multum aberat Romani pontificatus institutio, nisi quod Romæ annuus erat, hic videtur perpetuus fuisse. Druidas verò tota Gallia & omnibus Galliæ urbibus ac vicis fuisse, ipsorum munera manifestè demonstrabunt. Druides siquidem tribus Reipub. maximis partibus præfuerunt, professionibus artium, iudiciis controuersiarum, cæremoniis sacrificiorum, Ad hos (ait Cæsar) magnus adolescentium numerus disciplinæ causâ concurrit, magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur: Itaque annos nonnulli videnos in disciplina permanent. Neque verò minervalia professioni defuerunt. Druides à bello abesse consueuerunt (ait Cæsar) neque tributa vnà cum reliquis pendunt, militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem: tantis excitati præmiis & sua sponte multi in disciplinam conueniunt, & à parentibus propinquisque mittuntur. At per Deum immortalem, Cæsaris hunc locum studiose ac diligenter attendamus: Quid enim excellentius

lentius eo, quidue magnificentius esse potest,
 quàm quòd gentis vniuersæ primarij viri, quòd
 Reipub. Rectores principésque summi, discipli-
 næ professores erât? Hic fortasse aliquis nos de-
 lyrare sentiet, qui grauissimos ciuitatis viros in
 scholastico pueriliq; ludo occupare studeamus.
 Verumenimuerò talibus viris artium magisteria
 committi mandarique Plato voluit, quòd præ-
 stantium in Repub. gerenda hominû, tanquam
 seminarium hoc esset, in quo plantæ stirpésque
 tantò nobiliores essent futuræ, quantò sapien-
 tiores honoratióresque cultores præficerentur.
 Plinianû ingenium cum multis sæpe locis, tum
 illo præcipuè loco admiratus sum, cum antiquis
 vrbs Romæ moribus, annonæ vilitatem quan-
 dam incredibilem scribit fuisse. Quænam ergo,
 ait, tantæ vbertatis causa erat? ipsorum tum ma-
 nibus imperatorum colebantur agri (vt fas est
 credere) gaudete terra vomere laureato & triû-
 phali aratore: siue illi eadem curâ semina tracta-
 bant quâ bella, eademque diligentiâ arua dispo-
 nebant quâ castra, siue honestis manibus om-
 nia lætiùs proueniunt, quoniâ & curiosius fiunt.
 At nunc eadem illa vincti pedes, damnantem ma-
 nus, inscripti vultus exercent: non tamen surda
 tellure, quæ parens appellatur, colique dicitur &
 ipsa, honore hinc assumpto, vt nunc inuita ea
 & indignè ferente credatur id fieri. Sed nos mi-
 ramur ergastulorum non eadem emolumenta

esse quæ fuerunt imperatorum . Hæc Plinius. Quid igitur ? an credimus à nobis indecentiùs de disciplinæ , quàm ab illo de terræ cultu prædicari ? Sic magna disciplinæ gallicæ fæcunditas fuit , cùm apud Druydæ nostros auditoria musarum , regum palatia , pulpita docentium , solia principum , numerus discipulorum , cœtus comitum erant : Pallade videlicet læta regali magisterio , eodémque rerum publicarum ac disciplinarum rectore ac moderatore , siue illi eodem studio disciplinas explicabant , quâ Respub. regerent , eadémque prudentiâ leges artium , quâ ciuitatum sanctiones instituebant , siue honoratis laboribus omnia pleniùs & vberius proueniunt , quia studiosiùs & accuratiùs fiunt . Ergo tantis præmiis excitati , & sua sponte multi in disciplinam conueniebant & à parentibus propinquisque mittebantur . Hinc nimirum Luciano Gallicus ille & Ogmus Hercules extitit non solum exuuiis leonis & clauis velut armatus , sed decrepitis , caluis , canis , rugosus , ater , magnùmque hominum numerum auribus vincitorum catenis aureis trahens : Herculis autem ipse linguam perterebratam esse , ab eaque catenulas illas religatas ita pedere , vt vinciti alacres ac læti , trahentem sequerentur , ipseque vicissim in eos ore oculisque intuens , blandè comiterque arrideret : Ista nempe Bardorū fuit eloquentia , ista Saronidarum Druydumque sapientia ,

quæ

quæ semel aspecta tam mirabiles amores excitaret sui: ille discipulorum numerus illis in disciplinam sese tradentium: illæ tam nobilium rerû ingenuæ artes ac disciplinæ, catenas aureas efficiebant. sicque discipuli ab ore doctoris pende-
 bāt, tamquã sermone doctrinæque inde profuente obstricti atque alligati. Ergo quia professores excelebant, ideò disciplinæ floruerunt: At vbi sublati imperio Romano doctrinæ præmiis & honoribus professio disciplinæ velut il-
 liberalis opificij ministerium & seruitium haberi cæptum est, relanguescere honesta studia necesse fuit, nimirumque illud multis experimētis dictum oratoris, est approbatum, Honos alit
 artes, omnēsque incenduntur ad studia, gloriã, iacētque ea semper quæ apud quosque impro-
 bantur: Ergo Romanis, interitus gallicæ disciplinæ debeat, à quibus honor ille professionis vnà cum libertate Druidibus ereptus est. Ita-
 que Mela (qui sub Claudio dicitur floruisse) non iam illustres istas Druidum scholas, sed clandestinas in specu & abditis saltibus efficit, Druidumque disciplina non modò suis honoribus spoliata erat, sed periculi metu, in specus & saltus abdebat. Lucanus, idem quod Mela de Druidibus videtur dicere,

—*Nemora alta remotis.*

Incolitis lucis. —

Sic (vt est libro quinto) Galli vnde belli initiũ

H ij

178

P. RAMI LIBER

fieret, explorabant, nocturnaque in locis desertis concilia habebant: Sic (vt est septimo libro) indictis inter se principes Gallię conciliis syluestris ac remoto loco de sua seruitute conquerebatur. Nec tamē ex ea Melæ vel Lucani vel Cæsaris authoritate concludamus Druidū gymnasia aut equitum comitia in syluis fuisse: Id enim seruitutis, non eruditionis, non deliberationis indicium est. Sed tamen illa veterum Druidum munera persequamur: Nec enim Druides illa profefsionis honestæ præmia solū capiunt, sed magno præterea apud omnes Gallos (ait Cæsar) in honore sunt: Nam ferè de omnibus controuersis publicis priuatisque constituūt: & si quod est admissum facinus, si cædes facta, si de hæreditate, de finibus controuersia est, iidem decernunt, præmia pœnâsque constituunt. Addit hîc etiam Strabo magicæ superstitionis illius nescio quid, quod è capitalium caussarum multitudine, annonæ abundantia ab his æstimaretur. Sed Cæsaris cætera audiamus, Si quis (ait) aut priuatus aut populus, eorum decreto non steterit, sacrificiis interdicitur, hæc pœna apud eos est grauisima: Quibus ita est interdictum, ij numero impiorum ac sceleratorum habentur: ab iis omnes discedunt, aditum sermonemque defugiūt, ne quid ex contagione, incommodi accipiant, neque eis petentibus, ius redditur neque honos vllus communicatur.

Quid

Qu id Germanorū iudicia? quid pænę ac supplicia cuiusmodi fuerūt? In publicis cōsultationibus silentium (ait Tacitus) per sacerdotes, quibus tum & coërcendi ius est, imperatur: Ceterum neque animaduertere, neq; vincere, neque verberare quid em nisi sacerdotibus permissum: non quæ nisi in pœnam, nec ducis iussu, sed velut Deo imperante, quem adesse bellantibus credunt, effigięque & signa quędam detracta lucis in prælium ferunt. Distinctio pœnarum ex delicto, proditores & transfugas arboribus suspendunt, ignauos & imbelles & corpore infames, cœno ac palude, iniecta insuper crate mergunt. Diuersitas supplicij illuc respicit, tanquam scelerata ostendi oporteat dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & leuioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorūque numero conuicti multantur: pars multæ, regi vel ciuitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis ei⁹ exoluitur. Ad Gallorum Druydas redeo, quorum iudiciis etiam locus ac tempus à Cæsare proponitur, Hi (ait) certo tempore anni, in finibus Carnutum, quę regio totius Gallię mediā habetur, cōsidunt in loco cōsecrato: huc omnes vndique qui controuersias habent, conueniūt, eorūque decretis iudiciisq; parēt. Cæsar anni tempus non definit, locum in finibus Carnutum tanquam Gallię centrum definit, quò vndique ex vniuersæ Gallię velut orbe, Druydes conueniant. Carnu-

tum verò ciuitas olim longè latiùs patuit, videturque diœcesim non solum Carnutensem, sed Aurelianensem habuisse: Illic enim ante Cæsaris aduentum regnum erat, & à Cæsare postea Tasgetio Carnuti restitutum (vt est libro quinto) Denique regnum Aurelianense, quod multis postea sæculis Franci fecere, videtur id Carnutum regnum fuisse, præsertim cum Genabum Carnutum oppidum fuerit. Genabum verò in Ligeri multis passuum millibus supra Aureliam Cæsaris ætate fuit, eique Agédico Gergobinam contendenti in itinere obiectum: Sed ad illud Galliæ tanquã centrum certo anni tempore iudices controuersiarum, Druydes conueniebant vndique (ait Cæsar) Ergo (inquam) vbique tota Gallia in omnibus vrbibus vicisque Druydes erant, controuersisque rerum & religionis æremonijs, omnibus Galliæ locis ac regionibus præerant, earumque rerum curæ, solis Druydibus creditæ; Druydes igitur per vniuersam Galliam, vt hodie sacerdotes, distributi erant, sed eorum principes, certo anni tempore controuersias ciuium suorum deferebant ad commune Galliæ concilium, cui nempe summus ille Druydum Pötifex præerat. Talis quondã in libera Græcia sollemnis ille Amphyctionum conuentus Delphis fuit (vt Pausanias in Phocicis ait) mediã videlicet Græciæ regione, vt Druydes Gallorum, Amphyctionibus Græcorum, Carnutumque cõsecratus locus,

cus, Delphorū clarissimo pythiis oraculis templo respondeāt: Si Cæsar Gallię Delphos in Carnutum finibus consecratúmque locum illum nominatim appellasset, res pauld̄ esset illustrior. Hic magna Druidum potentia planè regia non solùm in priuatum quémque, sed in populum vniuersum demonstratur. Magni nominis erat disciplinarum professio, insignis auctoritatis iudicatus, augustæ verò maiestatis sacrificiorum propitiatio ac diuinitio. De magistratibus Gallicæ Reipub. primū habemus, secundum principum genus secundusque Reipub. gradus erat in equitibus, vnde belli gerēdi principes à populo pro ipsius arbitrio commodoque deligebantur, ac si contra facerent abdicabantur. Vnde (inquies) id probari potest? è Cæsare (inquā): sic enim sexto libro loquitur, In Gallia (ait) non solùm in omnibus ciuitatibus atque in omnibus pagis partibusque, sed penè etiam in singulis domibus, factiones sunt, earumque factionū principes sunt, qui summam auctoritatem eorū iudicio habere existimātur, quorum ad arbitrium iudiciūque summa omnium rerum cōsiliōrumque redeat: Id eius rei causā antiquit̄s institutū videtur, ne quis ex plebe contra potentiorē auxiliij egeret: Suos enim quisque opprimi & circumueniri non patitur, neque aliter si faciat, vllam inter suos habet auctoritatē: hæc eadem ratio est in summa totius Galliz. Hæc Cæsar, vnde

P. RAMI LIBER

intelligitur Reipubl. status timocraticus ille, quem Plato quemque Aristoteles tantopere cōprobarunt, quemque libera Græcia Italiâque cupidissimè tenuerūt, in quo iustæ politiæ species omnes comprehendūtur: erat enim regiū quiddam in annuo, aut lōgioris tēporis legitimo magistratu: erat Aristocratia in Senatu, & denique timocratia in summa populi autoritate, vnde & Senatores & magistrat^o existerēt. Quare Cæsaris tantum de maiorum nostrorū Repu. testimoniū iterū iterūque subducamus ac perpendamus, Tanta (ait Cæsar) Galliæ libertas fuit, vt in singulis ciuitatibus, singulis etiā pagis ac penè etiam domibus suæ factiones essent, tam libera nempe suffragiorū ac studiorū cuiq; potestas erat, vt vel infimis liberè ac sine vllō metu sententiæ dicendæ suffragiique ferendi facultas esset. Electores igitur magistratuum gallicorum tales erant: Atque hinc planè intelligimus etiam plebis in Repub. permagnam autoritatem fuisse, cum populi suffragiis magistratus instituantur. Persona eligendi magistratus qualis erat? qui summā autoritatem habere existimaretur, ideòque ad eius arbitriū summa omnium rerum ac consiliorū rediret. Quamobrem verò in magistratu autoritas tantopere quærebatur? Id (respōdet Cæsar) eius rei causā antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorē auxiliij egeret: Suos enim opprimi ac circumuc-

eumueniri non patitur: Hic finis igitur est magistratus, hæc caussa quamobrem populus diceret, hunc volo, quia sua virtute atque auctoritate me ab iniuria defendet, hunc nolo, quia improbus, quia ignauus: At si bonus ille princeps qui initio visus esset aliquando dissimilis videretur, publicæque salutis immemor, suam voluptatem aut vtilitatem priuatam publicæ præponeret, aliterque quàm populi iura ferrent se gereret, abdicabatur, nec vllam (ait Cæsar) inter suos auctoritatē habebat: ac ne quis crederet vnus cuiusdam ciuitatis id fuisse, Hæc eadem ratio (ait Cæsar) est in summa totius Galliæ. Ergo hîc etiã politica plebis auctoritas cernitur, cùm à populo magistratus nõ instituuntur tantùm, sed abdicantur. Singularis autē an multiplex principatus hic esset, quòue tempore definitus hoc loco Cæsar nihil ait: Strabò autem libro quarto vtrumque definit, Aristocraticæ (ait) erant pleræque politiæ, vnum principem quotannis antiquitùs eligebant, sicut & ad bellum dux vnus à populo creabatur. Hæc Strabo, sed exemplis tanta res illustranda est. Vnam in Gallia Massiliensium Rempub. Cicero tantùm extulit, vt audiente populo Romano diceret in defensione Fonteij, ciuitatis illius disciplinam atque grauitatem non solùm Græciæ, sed penè cunctis gentibus anteponendam: Eius autem (ait Strabo) sexcenti erant Senatores, qui Timu-

chi velut honorati dicebantur, quique totam vitam hoc honore potiebantur, è quo numero quindecim principes quotidianarum litium disceptatores legebantur. Atque ij nimirum sunt sexcenti Massiliensium & quindecim primi quos primo belli ciuilibis appellat Cæsar. Sed Strabonem persequor, Ex iis quindecim optabant, tres demum in quibus authoritatis inesset plurimum. Hanc Massiliensium Rempub. Strabo ita descripsit: quam tamen pro gallica non profero, non solum quia græca quam gallica haberi maluit, sed quia ex illis Timuchis nemo crearetur qui liberos non haberet quæ à tertia usque progenie ac stirpe ciuis non esset (vt ait Strabo) Quæ de causa, Aristoteles Massiliensium Rempub. non Aristocratiam, sed Oligarchiam optimo iure appellat: Oligarchicum enim fuit genere, non virtute, Reipub. principes fieri: Hanc, inquam, Rempub. iccirco in exemplum gallicæ Reipub. non profero, vera & veræ Galliæ exempla proferre malo primum totius Galliæ, tum getium, postremò etiam ciuitatum singularum: Cõmunis exempli testis erit mihi Cæsar's liber septimus, vbi pro dignitatis atque potentia ordine tanquam classibus in censu Gallia tota describitur: sed pro septimo belli gallici anno, quo pleræque ciuitates afflictæ, iam multò minore censu censerentur: Primum communi cõsilio Vercingetorix dux eligitur: (sic enim Cæsar) Cùm Hedui

Hedui contēderent, vt ipsis summa imperij tra-
deretur, & res in controuersiam esset deducta,
Totius Gallix (ait) concilium Bibracte indicit-
tur: Eodem conueniunt vndique frequentes
multitudines, suffragiis res permittitur: ad vnū
omnes Vercingetorigem probāt imperatorem.
Ab hoc concilio Cæsar ait tantū Rhemos,
Lingones, Treuiros abfuisse, Aquitanorum ta-
men non meminit: Deinde cū ad Alexiam
Vercingetorix obsideretur, Galli concilio prin-
cipum indicto, statuunt certum militum nume-
rum cuique ciuitati imperandum: imperantur
igitur Heduis atque eorum clientibus Secusia-
nis, Ambarris, Aulercis, Brannouicibus, Bran-
noniis hominum millia triginta quinque: parē
numerum Aruernis, adiunctis Heleuteris, Ca-
durcis, Gaballis, Vellauniis, qui sub imperio Ar-
uernorum esse cōsueuerunt: Senonibus, Sequa-
nis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnu-
tibus duodena millia: Bellouacis decem, toti-
dem Lemouicibus, octona Pictonibus & Turo-
nibus & Parisiis & Heluetiis: Sueffionibus,
Ambianis, Mediomatricibus, Petrocoriis, Ner-
uiis, Morinis, Nitiobrigibus quina millia: Au-
lercis Cænomanis totidem, Atrebatibus qua-
tuor, Bellocassis Lexouiiis, Aulercis Eburoni-
bus terna, Rauracis & Boiis bina, vniuersis ci-
uitatibus, quæ Oceanum attingunt quæque eo-
rum consuetudine Armoricæ appellantur, sex.

Hic totius Galliae publicum concilium, hic communem amphictionatum videmus, communique concilio descriptum singulis ciuitatibus cœsum: Harum tamen copiarum non dux vnus, sed quatuor instituuntur, & iis consiliarij ciuitatum adduntur, Comio Atrebatum (ait Cæsar ibidē) Viridomaro & Eporedorigi Heduis, Vergafillauno Aruernō consobrino Vercingetorigis, summa imperij traditur: His delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Verumenimverò in generibus ipsorum Gallorum Celtis, Belgis, Aquitanis eūdem Reipub. statum expendamus. Gallico bello nusquam accidit, vt Celtarum talis amphictionatus intelligeretur: maxima enim pars Celtarum, Romanis amicitia, fœdere, aut nescio quo alio studio sociata erat: Venetico tamen bello coniuratio Armoricarum ciuitatum facta est, Venetorum, Osissinorum, Nannetum, Diablintrum, Curiosolitarum, Vnellorum, Lexobiorum Eburonicum. Celeriter missis legatis (ait Cæsar libro tertio) per suos principes inter se cōiurant nihil nisi communi concilio acturos, eūdemque omnis fortunæ exitum esse laturos, reliquasque ciuitates sollicitant vt in ea libertate quam à maioribus acceperant permanere, quam Romanorum seruitutem perferre malint. Dux tamen totius belli summus à Cæsare nusquam nominatur: At publico Belgarum concilio, quo

contra

contra Cæsarem publicè pro Galliæ totius liber-
 tate coniuratum est, ad Sueſſionum regem Gal-
 bam propter iuſtitiam prudentiãque, ſumma
 totius belli omnium voluntate delata eſt, arque
 ad ipſum bellum de ſuo numero contulerunt
 armatorum millia Bellouaci ſexaginta, Sueſſio-
 nes quinquaginta, totidem Neruij, Atrebatẽs
 quindecim, Ambiani decem, Morini viginti-
 quinque, Menapij ſeptem, Caletj decem, Velo-
 caſſes & Veromandui totidem, Aduaticj no-
 uendecim, Condruſi, Eburones, Cereſi, Pãma-
 ni, qui vno nomine Germani appellabãtur, qua-
 draginta. Hic, inquam, commune concilium
 perſpicitur; eoque diſcretus ſingularum ciuita-
 tum cenſus. Aquitanorum etiam communis illa
 coniuratio fuit, de qua libro tertio ita ſcribitur,
 Tum Aquitani Legatos quoquouerſum mitte-
 re, coniurare, obſides inter ſe dare, copias pa-
 rare cœperunt, è Cantabris finitimis auxilia ac-
 ceſſuntur: duces verò hi deliguntur qui vnà cùm
 Q. Sertorio omnes annos fuerant ſummã-
 que ſcientiam rei militaris habere exiſtimaban-
 tur. His igitur locis iam planum eſt politiam
 illam à Cæsare propoſitã nõ ſolùm communem
 vniuerſæ Galliæ, ſed gentium etiam generatim
 præcipuam fuiſſe. Verùm age, gentium etiam
 ipſarum nationibus & ciuitatibus ſpeciati-
 m idem Reipub. ſtatus illuſtretur, ac de Celtis pri-
 mùm quorum fortiffimi fuerunt Heluetij. Quid

P. RAMI LIBER

igitur hæc ciuitas, qualem Reipub. administrationem habuit? Ciuitas Helueticorū intra Rhenum, Rhodanum, Iuram montem triquetra figurâ comprehendebatur, oppidâque numero ad duodecim, vicos quadringentos habuit: In pagos verò non Martis tantum, sed iuris & iustitiæ, quatuor diuisa: duo nominantur à Cæsare Tigurinus & Verbigenus: Hi pagi tanquam Senatus erāt, penes quos imperij summa erat: Hos etiam conuenire rerum grauiorum causâ ad commune quoddam concilium & principem deligere solitos, totius ciuitatis cōiuratio de oppidis vicisque suis omnibus incendiis, finibus relinquendis, Galliæ imperio occupando, atque ad eas res conficiendas delectus longè apud eos nobilissimus & ditissimus Orgetorix ostendunt, studiūque timocraticum imprimis illud eius ciuitatis factum declarauit. Regni cupiditate inductus Orgetorix coniurationem illam fecerat: Verùm attende (vbi regni cupiditas illa detecta est) quid consecutum sit, Ea res (ait Cæsar) vt est Helueticis per indicium enuntiata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt: Damnatum pœnam sequi oportebat, vt igni cremaretur: Die constituta causæ dictionis Orgetorix ad iudicium, omnem suam familiam ad hominum milia decem vndique coëgit, & omnes clientes obæratōsque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem

dem conduxit, per eos, ne causam diceret, se eripuit: cum ciuitas ob eam rem incitata, armis ius suum exequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix mortuus est, neque abest suspicio, ut Heluetij arbitrantur, quin ipse sibi mortem conscuerit. Regna (ait Cæsar) vulgò in Gallia à potentioribus, atque iis qui ad conducendos homines facultates haberent, vulgò comparabantur: At cuiusmodi regna fuerint, Orgetorigis exemplo perspicitur & aliis deinceps exemplis perspicitur. Ergo Heluetiorum Respub. eiusmodi tum fuit, pagis diuisa, ut hodièque Suitensium, Heluetiorum fines occupantium: De hinc Heduarum & Aruernorum amplissimæ ciuitates erant: Rempub. igitur istorum consideremus, imprimis Heduarum, qui Cæsare gallicum bellum administrante, clarissimi Gallorum fuere: hanc, inquam; Remp. accuratiùs perpendamus quemadmodum triplici iustæ ac laudatæ gubernationis genere temperata fuerit. Etenim fuit Heduarum Vergobretus regia potestate per sacerdotes certo loco certoque tempore è diuersis familiis quotannis creatus, cui extra fines excedere non liceret: sic enim primo libro Cæsar de Heduis, Conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Diuitiaco & Lisco, qui summo magistratui præerat, quem Vergobretum Hedui appellant, qui

P. RAMI LIBER

creatur annuus, & vitæ necisque habet potestatem. Cætera sunt libro septimo, vbi & Senatus & populus Heduus propter hunc magistratum seditione commotus explicatur, ad eamque seditionem sedandum Cæsar euocatus est: Sic verò Cæsar loquitur, Legati ad Cæsarem principes Heduorum veniunt oratum, vt maximè necessario tempore ciuitati subueniat, summo in periculo esse rem, quod cum singularis magistratus antiquitus creari atque regiam potestatem annum obtinere consuesset, duo magistratum gerant, & se vtrique eorum legibus creatum esse dicat, horum esse alterum Conuictolitanem florentem & illustrem adolescentem, alterum Coru antiquissimam familiam natum, atque ipsum hominem summæ potentis & cognationis, cuius frater Valetiacus proximo anno eodem magistratum gesserit, ciuitatem omnem esse in armis, diuisum Senatum, diuisum populum, suas cuiusque eorum clientelas, quod si diutiùs alatur controuersia, fore vti pars cum parte ciuitatis confligat, id ne accidat, positum in eius diligentia atque autoritate. Cæsar & si à bello atque ab hoste discedere detrimensum esse existimabat: tamen non ignoras quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent, ne tanta & tam coniuncta populo Romano ciuitas, quam ipse semper aluisset omnibusque rebus ornasset, ad vim atque arma descenderet, atque ea pars quæ minùs sibi confideret,

fideret, auxilia à Vercingetorige rége accerferet,
 huic rei præuertendum existimauit, & quòd le-
 gibus Heduorum, iis qui summum magistra-
 tum obtinerent, excedere ex finibus non liceret,
 ne quid de iure aut de legibus eorum dimini-
 se videretur, ipse in Heduos proficisci statuit, se-
 natumque omnem, & quos inter controuersia
 esset, ad se euocauit. Cùm propè omnis ciuitas
 eò conuenisset, docereturque paucis clam con-
 uocatis alio loco, alio tempore atque oportue-
 rit fratrem à fratre renunciatum: cùm leges,
 duos ex vna familia viuo vtroque, non solùm
 magistratus creari vetarent, sed etiam in Senatu
 esse prohiberent, Cottum imperium deponere
 coëgit, Conuictolitanem, qui per sacerdotes
 more ciuitatis, intermissis magistratibus esset
 creatus, potestatem obtinere iussit. Hæc Cæsar
 de Heduorum seditione, vnde planè perspici-
 mus & regiam in Vergobreto dignitatem, & a-
 ristocraticam in Senatu authoritatem, & timo-
 craticam denique totius populi potestatem. Quã-
 ta verò & quàm nobilis ea ciuitas fuerit, tot op-
 pida, clientelæ Heduorum in Cæsaribus commen-
 tariis abunde ostentant: ciuitatis oppida nomi-
 nantur à Cæsare Bibracte, quòd Cæsar primo li-
 bro tanquam in principem Heduæ nationis vr-
 bem frumenti ab Heduis impetrandi causâ cõ-
 tendere statuerat: quòd (vt est septimo libro)
 cùm Litauicus receptus esset, quia oppidum apud

Heduos maximæ authoritatis erat, Conuictolitanes magistratus magnaque pars Senatus ad eum conuenit: quò Gallix obsides, interfectis Nouioduni Cæsaris custodibus deducti sunt, quò totius Gallix concilium aduersus Cæsarem indictum est, quòque Cæsar tandem receptis Heduis hyematum secessit. Hæc, inquam, vrbs, Heduorum prima fuit, quæque (vt Heduorum orator ait in panegyrico ad Constantinum) Iulia, Polia, Florentia, Flauia postea dicta est. Septimo item libro Cabillonum & Matisco Heduorum ad Ararim, item Nouiodunum ad ripas Ligeris nominantur: Clientelæ autem illæ (opinor) stipendiariæ quæ dictæ sunt: honorariæ verò longè in Gallia maximæ: Bituriges enim apud quos Ambigati quondam & veteres Gallorum reges fuere, Senones, ideòque & Parisij (qui fuerant in clientela Senonum) & Belouaci, eorum clientes appellantur à Cæsare. Ergo summam ciuitas Heduorum totâ Galliâ authoritatem (vt est sexto libro) antiquitùs habebat, imò (vt est primo libro) omni tempore totius Gallix principatum tenebat etiam priusquam populi Romani amicitiam appetiuisset, deinceps verò vt Hedui Romanorum consanguinei & fratres appellati sunt, quæ Romana senatusconsulta, & quoties & quàm honorifica in eos facta sunt? Ergo talis ac tanta Gallix Celticæ ciuitas timocraticam illam Rempub. habuit,

buit, & Plinius non in stipendiariis, sed in fœderatis ciuitatibus enumerat. Aruernorum autem Respub. prima quondam Gallix Respub. fuit: Fuerunt enim quondam Gallix totius (vt est primo libro) factiones due, alterius principatum tenuere Hedui, alterius Aruerni: Et quidẽ Aruernorum potentioŕem factionem fuisse ostendit Strabo libro quarto, cùm eorum principatum ad Narbonensium Massiliensiumque fines, Pyreneos montes, Oceanum, Rhenum extendit: ostendunt etiam Gallorum Bituito Aruerno duca cruenta duò prœlia, de quibus ibidem Strabo & Liuius libro sexagesimo primo: alterum contra Domitium ad Sulgæ & Rhodani, alterum contra Fabium ad Tisaræ & Rhodani confluentem commissa, vnde etiam hæc ipsa Reipub. forma, de qua loquimur intelligi potest: Victos enim Gallos, aut certè Romanæ prouinciæ finibus repulŕos, Senatus Romanus (vt est primo libro) liberos esse & suis legibus vti voluit: quinetiã quò Gallia liberior esset, Bituitum ipsum Aruernorum regem, vt Liuius appellat, libro sexagesimo primo, cùm Romam satisfactionis causâ venisset, Albæ custodiendum censuit, decreuitque vt Congentiatus eius filius comprehensus Romam mitteretur: Postea Celtulus Vercingetorigis pater, licet principatum totius Gallix obtinisset, bello quippe aliquo: atamẽ ob eam causam quod regnum ap-

petebat, vt est libro septimo, à ciuitate interfectus est: Vercingetorix autem ipse suorum quorundam factione, Rex Aruernorum salutatus est, & videtur eodem libro à Gallis omnibus, Rex appellari: verùm ab iisdem prodicionis insimulatur, & ad eos tanquam superioris auctoritatis iudices causam dicit: nec denique filio regni cupiditas fortunatior quàm patri fuit. Ita regibus exactis Aruernorum ciuitas libera ad Cæsaris tempora permansit: & Plinius adhuc ætate sua inter liberas Celtarum ciuitates constituit: neque tum clientelas, Heduum clientelis, vt in illo militari censu iam patuit, minores vel inferiores habuit: Aruerna itaque ciuitas Heduum ciuitatis quondam patrona, & posteaquam Hedui Romanorũ fratres & consanguinei, quàm Aruernorum esse maluerunt, æmula nouissimæque Cæsaris aduentu fractis per Germanos Heduis item opibus præcipua, ac tandem denique cùm Cæsaris beneficio Hedui non solum in pristinum statum rediissent, sed omnium temporum dignitatem & gratiam antecessisse viderentur, censu par & æqua. Gratiâ verò erga vniuersam Galliam virtutisque opinione superior vt Vercingetorigis creatio demonstrauit. Quapropter in his duabus Galliæ Celticæ ciuitatibus proposita illa Reipub. libertas agnoscitur: In reliquis autem illis minoris census veluti classibus, nullius regis, aut singularis principis, sed populi

populi tantum & ciuitatis nomen appellatur. Senonum ciuitas imprimis firma & magnæ inter Celtas authoritatis fuit: de permultis oppida duo à Cæsare nominantur Agendicum & Vellaunodunum. Cæsar apud eos Cauarinum regem factione aliqua fecerat: nempe quod Cauarini frater Moritasgus & eius maiores regnū idem obtinuerant: Hanc enim Cæsar constituendi regni causam prætexuit: Senones tamen Cæsare ipso licet præsentē & Galliam fulminante: attamen Cauarinum interficere publico concilio conati, cum ille præsensisset & profugisset, vsque ad fines insecuti, regno domoque expulerunt. Parisiorum Respublica eadem fuit, cum Parisiorum prælium pro libertate patriæ communi variarum ciuitatum concilio, susceptum, ducemque belli Camulogenum propter scientiam rei militaris electum septimo commentario videamus. Carnutum ciuitas erat ampla (vt iam patuit) cæsariani regni factio consimilis hinc etiam fuit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerat: Huic Cæsar, vt ipse ait, pro eius virtute atque in se beneuolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorem locum restituerat: Tertium hunc iam annum regnantem, inimici palam, multis ex ciuitate authoribus interfecerunt: hæ nempe ciuitates Brutos suos habebant. Sic à Cæsare nomi-

natut Senatus Eburonicum, Lexobierum, Venetorum: Teutomatus etiam rex Nitiobrigum eodem tempore fuit: sed & publico Gallia concilio contra Caesarem paruit. Atque de Celticarum ciuitatum Repub. haectenus.

Quid Belgarum ciuitates, quonam imperij genere separatim sunt administratae? Rhemorum fines latissimi fuere, Sequanis, Mediomatricibus, Treuiris, Veromanduis, Sueffionibus cofines; duo tamen tantum de tam multis eorum oppida nominantur. Durocotorum, & Bibrax: Durocotorum Galliae concilium indicitur libro sexto: Bibrax oppugnatur secundo. Sed Rhe-mi Caesare Gallias administrante, post Heduos secundum in Gallia locum dignitatis obtinebant: Horum Senatus a Caesare nominatur & ciuitatis princeps & praefectus, ut Verrius ille de quo prius dictum est. Apud Sueffiones aetate memotiaque Caesaris, rex Diuitiacus totius Galliae potentissimus fuit, qui cum magna partis harum regionum, tum etiam Britanniae imperium obtinuit. Deinde Galba (de quo dictum est.) successit: Verum cuiusmodi regnum hoc fuerit hinc intelligi potest, quod Sueffiones Rhemorum nempe fratres consanguineique eodem iure, iisdem legibus uterentur, vnum imperium vnumque magistratum cum illis haberent: Haec enim Caesaris verba sunt, vnde etiam vnus ille singularis ciuitatum magistratus cogno-

cognoscitur : Sed tamen Suefsionum quamvis fratrum latissimi separatim feracissimique agri fuere , oppida duodecim , quorum vnicum à Cæsare nominatim appellatur , id est Nouiodunum , quod post Belgarum discessum ex itinere Cæsar oppugnare conatus , propter latitudinem fossæ murique altitudinem paucis licet defendentibus expugnare non potuit.

Quid Bellouaci? qua Repub. vsi sunt? hi plurimum inter Belgas , & virtute , & autoritate & hominum numero valebant : à finibus enim Suefsionum ad Caletos , qui hodiè que Normani sunt eiusdem nominis ad ostia Sequanæ , pertinebant . Bellouacorum oppidum Bratuspantium à Cæsare nominatur : Sed tamen quid Bellouaci , qua Reipublicæ formâ ciuitatem rexere? principes suos deligebant vt inter ceteros Corbeum illum , qui licet ciuium suorum exercitu deleta , nulla tamen calamitate victus adduci potuit vt excederet prælio aut sylvas peteret , aut licet Romanis inuitantibus sese dederet , quin fortissimè præliando compluresque vulnerando cogeret elatos iracundiâ victores in se tela coniicere . Senatus item Bellouacorum memoratur à Cæsare , & plebis autoritas , vnde illa fuit ad Cæsarem Bellouaci Senatus excusatio , nunquam Senatum in ciuitate tantum viuo Corbeo , quantum imperitam plebem potuisse.

P. RAMI LIBER

Quid Neruorum fortissima ciuitas, quo genere publicæ rectionis instituta est? Neruorum corpus in membra dissectum est variis nominibus, Hannoniæ, Flandriæ, Brabantæ: his enim finibus Neruorum ciuitas fuit: nec oppidi potius nomen fuit Neruij, quàm hodie Hannonij, Flandri, Brabantij: Quamobrem, inquires? Etenim, inquam, Non proferam illud, quod antè disserui tum Neruiis nullum oppidum fuisse, sed nobilissimæ quondam ciuitatis fines è Cæsare descriptos proferam: Attende igitur ad ea quæ dicam, Cæsar Ambianis deditis, in Neruios qui fines Ambianorum attingebant, contendit, cùmque triduo per Neruorum fines iter fecisset, inueniebat ex captiuis Scaldim flumen à castris suis non amplius millia passuum decem abesse: Scaldis igitur iste Neruorum medios fines præterfluit, Hannoniæ medios fines præterfluit. Quare Hannoniorum fines, Neruorum finibus continentur, Flandriæ mediterranæ, & Brabantæ reliquos fines ab eodem Cæsare perdiscamus, locus est libro quinto ad eam tem peroportunus, dum Ambiorix delectis ad Eburonum Vatuca Sabino & Cotta legatis, cum legione & quinque cohortibus excitat Neruios ad similem cladē legionis, quæ apud eos præfecto Q. Cicerone hyemebat, Facile (ait Cæsar) Neruiis persuadet: Itaque confestim dimissis nuntiis, ad

Centrones,

Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorū imperio sunt, quā maximas manus possunt cogunt. Hæc Cæsar: At Grudij & Leuaci ad Louanium sunt Barbantia: Flandriæ verò, saltem mediterraneæ sunt Gorduni, id est Gandauenses, item Pleumosij, quos quidam Flandriæ Cortricenses existimant: Centrones verò in Leodiensium diœcesi statuūt, qui Pleumosios Cortricenses arbitrātur. Hæc igitur Neruiorum tanta tamque latis finibus ciuitas principē deligebat, vt Neruico bello primo Boduognatum: Senatum item amplissimum habebat: Sexcenti enim Neruiorum Senatores à Cæsare numerantur. Atrebatibus victis, Comium Atrebatem, regem Cæsar dedit, id est è temporario principe, perpetuum fecit, ciuitatem eius immunem esse iussit, iura legesque reddidit, ipsique Morinos attribuit: attamen regnum hoc regi ipsi diuturnū non fuit: Atrebates enim Cæsari postea paruere, etiā dum Comius arma contra Cæsarē retineret. Eburones, duos reges Ambiorigem & Catiuulcū tum habebant, sed quorum imperia eiusmodi essent, vt est quinto libro, vt non minū haberet iuris in ipsos multitudo, quā ipsi in multitudinem. Morinorum Respub. Heluetiorum similis fuit per varios pagos diuisa, latissimēque à Caletis secundū Picardiæ & Flādriæ litora syluis & paludibus ad Menapios Rheni & Mosæ confluenti,

vt Tenctherico bello manifestum est libro quarto, vicinos pertinuit. At Treuiri & genere ipso Reipub. & domesticę seditionis casu, Heduarũ simillimi fuere: De principatu Cingetorix & Induciomarus contendebant, vt illic Conuictolitanes & Cottus. Cæsar Cingetorigem restituit, vt illic Conuictolitanem. Ergo Belgicarũ ciuitatum politia triplici iustæ Reipub. formâ temperata fuit. Aquitanorum Sontiates tali rectione Reipub. videtur vsi: Ciuitas enim cùm equestri & pedestri prælio & propugnatione oppidi virtutem suam probasset, per se deditioem fecit: Verũ Adcantuanus eorum princeps cum sexcentis soldurijs per se eruptionem facere conatus est. Quamobrem timocratiã Gallicarum ciuitatum tam multis exemplis satis explicatam esse arbitror, vt iam tandem Cæsarianum illum veteris Galliæ principatum concludamus, non pati suos opprimi aut circumueniri, neque aliter si princeps ipse faciat, vllam inter suos habeat authoritatem; Itaque de timocratico veteris Galliæ magisterio principatũque satis.

Quid Britannię Resp. quid Germaniæ qualis fuit? Britannorum princeps quarto libro memoratur eorũque inter se de comuni Britannię statu colloquia & consilia quintoque libro Britannię commune illud consilium à Cæsare notatum, quo summa imperij bellique contra Cæsarem administrandi Casiuellauno mandata & credita,

credita, & Britanniaë variij reges huic communi concilio subiecti gallicam timocratiam in Britannia demonstrant. Germanorum etiam politiam eandem ferè Cæsar explicat, Cùm bellum ciuitas aut illatū defendit, aut infert, magistratus, ait, qui ei bello præsent, vt vitæ necisque habeant potestatem deliguntur. In pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt controuersiasque minuunt. Taciti ætate Germania reges quosdam habuit, sed honoris magis quàm potentia: cætera gallicis illis moribus similia, Reges (ait) ex nobilitate, duces ex virtute sumunt: Nec regibus infinita aut libera potestas, & duces exemplo potiùs quàm imperio, si prompti si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsent. De ducibus autem seu principibus, vt loquitur author idem, deque principum comitibus, hæc deinde sunt, Eliguntur in publicis consiliis & principes, qui iura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas adsunt. Insignis nobilitas aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant: Cæteris robustioribus, ac iam pridem probatis aggregantur nec rubor inter comites aspici. Gradus quisnetiam & ipse comitatus habet, iudicio eius quem sectantur. Quapropter Germanorum magistratus eiusmodi Tacito fuisse in regibus, du-

cibus seu principibus principumq; comitibus. Ad Gallos equites qui belli tempore res administrant redeo. Atque equites (ait Cæsar sexto libro) cum est usus atq; aliquod bellum incidit, omnes in bello versantur, atque eorum ut quisque est genere copiosius amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet: hanc unam gratiam potentiamque nouerunt. Hinc nimirum gallica timocrazia continuatur, nouoque argumento docemur Gallorum principes pro virtutibus ac meritis in Rempu. factos esse, principatumque illum virtutis fuisse: Suos enim quisque principes opprimi ac circumueniri non patitur (dixit antea Cæsar): Neque aliter si faciat ullam inter suos habeat authoritatem. Hoc igitur illi iam respondet, Hanc unam equites gratiam, potentiam nouerunt, si pro copiarum genere atque amplitudine plurimos circum se ambactos & clientes habeant, ambactos, inquam, nempe obceratos de quibus antea, idcircoque in seruitutem equitibus ipsis dicatos: Ambacti enim aurigæ dominis erant, scutum ferebant. Clientibus verò ut est libro septimo. nefas erat vel in extrema fortuna deserere patronos: Sic igitur equitibus & dominis ambacti, & patronis clientes in præliis aderant. Hi Germanorum comites erant, de quibus Tacitus, Magna (ait) & comitum æmulatio (quibus primus apud principem suum locus) & principum, cui plurimi & acerrimi comites

190

mites: Hæc dignitas, hæc vires magno semper electorum iuuenum globo circundari in pace decus, in bello præsidium. Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque ciuitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat: expetunt enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsa plerumque famâ, bella proffigant: Cùm ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comiti virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse: Illū defendere, tueri, sua quoq; fortia facta, gloriæ eius assignare præcipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant, comites pro principe. Comitum etiam à principe sua remuneratio apud Tacitum est, Exigunt enim (ait) principis sui liberalitate illum bellatorem equū, illam cruentam victricemque frameam: Nam epulæ & quanquam incompti: largi tamen apparatus pro stipendio cedunt. Sed quænam, inquires, equitibus Gallis & hanc alteram Reipub. partem gerentibus remuneratio fuit? Druidibus enim sua illa mineralia dicta sunt: honor (inquam) id enim præmium est virtutis amplissimum: Attamen ipsa suis opibus Respub. remunerari non ingrati poterat, cùm publica ciuitatum portoria & vectigalia essent, vt è libro primo intelligitur: & tributi magnitudo è sexto libro nota est. Hanc ve-

rò principis remunerationem Tacitus in Germanis insignem declarauit, Mos est ciuitatibus vltro ac viritim conferre principibus vel armatorum vel frugum, quod pro honore acceptum, etiam, necessitatibus subuenit: Gaudent præcipue finitimarum gentium donis, quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur, electi equi, magna arma, phalera torquesque. Iam & pecuniam accipere docuimus. Sed reliquos Reipublicæ gallicæ mores exequamur. Accusauit sæpe Cæsar subita & mobilia Gallorum consilia, sed illo imprimis quarti cõmentarij loco, Est autè hoc gallicæ consuetudinis, vt & viatores etiam inuitos consistere cogant, & quod quisque eorum de quaque re audierit aut cognouerit, quærant, & mercatores in oppidis vulgus circûsistat, quibusque ex regionibus veniant, quasque ibi res cognouerint pronuntiare cogat. Fuit verò Gallis veteribus rerum nouarum mirabilis illa quidem non cupiditas solùm, sed etiam inter se cõmunicatio & significatio: Exempla facti mirabilis duo proferam, primum est libro quinto de victoria Cæsaris contra Neruios, Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate, de victoria Cæsaris, fama (ait Cæsar ipse) perfertur, vt cum ab hybernis Ciceronis millia passuum quinquaginta abesset, eoque post horam nonam diei Cæsar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum, clamor oriretur, quo clamore,

re, significatio victoriæ gratulatioque ab Rhe-
 mis Labieno fieret. Verùm illud imprimis est in-
 signe de fama interfectorum Romanorũ orien-
 te hyberno sole Genabo ante primam vigiliam
 in Aruernos perlata, Celeriter (ait Cæsar libro
 septimo) ad omnes Galliæ ciuitates fama perfer-
 tur: Nam vbi maior atque illustrior incidit res,
 clamore per agros regionésque significât: hanc
 alij deinceps excipiunt & proximis tradunt, vt
 rum accidit: nam quæ Genabi oriente sole gesta
 essent, ante primam confectam vigiliam in fini-
 bus Aruenorum audita sunt, quod spatium est
 millium passuum circiter centum sexaginta.
 Hæc Cæsar, vnde fortasse videri possit orta sin-
 gularis illa apud Maronem famæ descriptio,

Fama, malum quo non aliud velocius vllum,

Mobilitate viget virésque acquirit eundo.

Par enim celeritas & efficientia clamoris hu-
 ius à Cæsare, & famæ illius à Marone describi-
 tur. Ergo hæc de fama gallica, cuiusmodi rumo-
 ribus atque auditionibus permoti Galli, de sum-
 mis sæpe rebus consilia ineūt, quorum eos è ve-
 stigio pœnitere necesse est, cùm incertis rumo-
 ribus seruiât, & plerique ad voluntatem eorum,
 ficta respondeant. Hæc Cæsar: sed idem, qui ple-
 beiam Gallorum leuitatem arguit, politicam
 eorum constantiam sapientiámque commen-
 dat, Quæ ciuitates (ait libro sexto) commodius
 suam Rempub. administrare existimantur, ha-

bent legibus sancitum, si quis quid de Repub. à finitimis rumore aut fama acceperit, vti ad magistratum deferat, néue cum quo alio communicet, quòd sæpè homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus tetreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt occultant, quæ esse ex vsu iudicauerint, multitudini produnt. Hic postremus Cæsaris locus valde plebis illam seruitutem refellit, indicat enim etiam in ciuitatibus, yel quæ commodiùs Rempub. suam administrarent, tamen plebi suum locum fuisse, cùm ad multitudinem, magistratus vtilia rerum capita referrent. Addit Strabo libro quarto id in Gallorum conciliis vsitatũ fuisse, si quis orantem interpellaret, progrediens minister publicus districto gladio, adiectisque minis silentium imperabat, quòd si non acquiesceret, idem iterum tertiòque faciebat: denique de fago interpellatoris tantum amputabat, vt reliquum inutile redderetur. Tacitus, Germanorum comitia & consilia vt cætera subtiliùs exponit, De minoribus (ait) rebus, principes consultant, de maioribus omnes: ita tamen, vt ea quoque quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coeunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna aut impletur: Nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt:

Nec

197

Nec dierum numerū vt nos, sed noctium computant: Sic constituunt, sic condicunt, nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitiū, quod non simul nec iussi conueniunt, sed & alter & tertius dies cunctatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, confidunt armati. Est verò etiam eiusdem authoris illud de Germanis admirabile, de reconciliandis inuicem inimicis & iungendis affinitatibus & asciscendis principibus, de pace denique ac bello plerūque in cōuiujs consultant, tanquam multò magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentiâ ioci. Ergo detecta & nuda omnium mēs postera die retractatur, & salua vtriusque temporis ratio est: Deliberant dum fingere nesciunt, constituunt dum errare non possunt. Fuit verò Gallici concilij patrium illud, & antea in armato delectus militaris concilio propositum; Gallos ad concilium armatos conuenire, quod Liuius libro tricesimo primo de Gallis exposuit: In his (ait) noua terribilisque species visa est, quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Ergo veterum Gallorum armata Palas, in concilium etiam venit: Imò etiam tubâ, ne quid Martium à Gallicis animis abesse existimes conuocatur: sic enim Hircius de Bello-uacorum Senatu, Omnibus aduersis cognitâ

calamitate, interfecto Corbeo, amisso equitatu & fortissimis peditibus cùm aduentare Romanos existimarent, concilio repente tubarum cātu conuocato, conelamant vt legati obsidēque ad Cæsarem mittantur.

Quid Germani? quibus insignibus ornati concilium adeunt? an etiam illis ista conciliorum sunt insignia? Nihil (ait Tacitus) neque publicæ neque priuatæ rei, nisi armati agunt, tum ad negotia, nec minus sæpe ad conuiuia procedunt armati. Ergo Gallorum concilia, vt fortia, sic armata erant. Dixit quondam Romanus orator in suam laudem illud effusius,

Cedant arma togæ.

Quod arma belli, toga pacis, cuius eloquentia comes & socia sit, esset insigne: Et cùm Romanum forum militibus armatis septum in iudicio Milonis esset, non solum animo pertimuit, sed toto corpore perhorruit: At Gallorum armis amica eloquentia est, locusque & tempus idem imperatoribus & oratoribus conuenit: & Gallus orator armorum splendore ad fortius agendum dicendumque animatur. Orant in Gallorum concilijs principes, vel omnino quorum de re causaque agitur, vt exemplis apud Cæsarem manifestum est. Apud Germanos (ait Tacitus) in publicis concilijs Rex vel princeps prout ætas cuique, prout nobilitas, prout locus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate sua
dendi

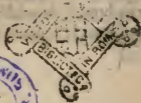
193

dendi magis, quàm iubendi potestate: licet apud concilium accusare quoque & discrimen capitis intendere: Romanis oratoribus acclamationes audientis populi, vel secundæ vel aduersæ signa probatæ vel improbatæ orationis erant: At armatæ concionis apud Gallos ab ipsis armis signa hæc peti decuit. Ergo crepitus armorum assensionis signû & probatæ sententiæ velut applausus apud Gallos fuit. Sic de Vercingetorigis oratione septimo libro Cæsar, Cõclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat, quod facere in eo consueuerunt, cuius orationem approbant: Sic apud Marcellinum libro vicefimo primo Iulliano cõcionanti, Gallorum exercitus applaudit, vocésque horrendas immani scutorum fragore permiscet. Gallicum consilium armis initur, Gallica eloquentia armis approbatur: Gallicum etiam iusiurandum ab armis exigitur. Carnutes, vt est septimo libro, principes se belli contra Romanos, in consilio Gallorum, fore pollicentur: & quoniam in præsentia obsidibus cauere inter se non possent ne res efferatur, vt iureiurando ac fide sanciantur, petunt collatis militaribus signis, quod more eorum grauissimâ ceremoniâ continetur, ne facto initio belli à reliquis deserantur. Atque illud eodem libro sanctissimû nempe iusiurandum est de prælio equestri confirmando. Conclamant equites sanctissimo iureiurando

confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad
liberos, ne ad parentes, ad vxorem aditum ha-
beat, qui non bis per hostium agmen perequi-
tasset. Cui simile est illud apud Marcellinum de
Iuliano, libro vicesimo primo, Iussi vniuersi in
eius nomen iurare, solenniter gladijs, ceruicibus
suis, admotis sub execrationibus diris verbis iu-
rauerunt conceptis. Quid Germanus orator? qui-
bus indicijs eloquentiæ suæ vires intelligit? Si
displicuit (ait Tacitus) fremitu aspernantur, sin
placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum
assenus genus est, armis laudare. Sed iam pero-
randi tempus est. Quamobrem veteris Galliæ
mores, temperatiam in vita victuque, fortitudi-
nem in periculis, prudentiam in artibus & di-
sciplinis, iustitiam in his ipsis moribus timocra-
tico Reipub. genere conformandis & institu-
endis sic expositos habemus, nouæ Galliæ mo-
res, si quando confectis propositarum vigilia-
rum studijs pauld maior otij libertas acciderit,
maiore, vt spes est, sicuti rerum dignitate & gra-
tiâ, sic animi alacritate lætitiâque prosequemur.

F I N I S.

194
fide

ERRATA SIC CORRIGITO.

Fol. 3. pag. 1. lin. 5. *morem*. 11. 2. 16. *oppidum*.
16. 2. 21. *terga*. 17. 1. 20. *obsidetur*. 24. *decernunt*
non. 21. 1. 11. *conuersurus*. 22. 1. 2. *annorum*. 2. 15.
ut est secundo. 31. 1. 23. *constitui*. 32. 1. 16. *alternis*.
29. *vineasque*. 2. 14. *auertebant*. 33. 2. 15. *instructa*.
25. *altitudinē*. 38. 1. 20. *floruerit*. 41. 1. 3. *musas in*.
14. *Diodorus*. 2. 28. *hos*. 46. 1. 22. *vates appellan-*
tur. 2. 13. *Deiotarus*. 49. 1. 4. *Romanorum*. 55. 1.
13. *Druydum*. 57. 1. 24. *damnatae*. 58. 2. 4. *fyluestri*.
66. 1. 12. *duce*. 68. 2. 28. *hyemabat*. 69. 2. 24. *prin-*
cipes memorantur. 70. 2. 17. *potentiámque*.

K iij

v. 95

818.029

